

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
MAAILMA KEELTE JA KULTUURIDE KOLLEDŽ

Islamiusuliste inimeste kujutamine Thilo Sarrazini teoses
„Deutschland schafft sich ab” ja selle tõlkes
„Saksamaa käib maha”

Võrdlev analüüs kriitilise diskursuseanalüüsi meetodi abil

Magistritöö

Anni Marie Kunder

Juhendaja: Terje Loogus, PhD

Tartu 2015

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Keel, ideoloogia ja võim	7
1.1. Ideoloogia, võim ja diskursus	7
1.2. Ideoloogia ja võim poliitilises diskursuses	10
1.3. Rass ja rassism	12
1.4. Rassistlik ideoloogia poliitilises diskursuses	14
2. Kriitiline diskursuseanalüüs	16
2.1. Ajalugu ja uurimispõhimõtted.....	16
2.2. Kriitilisus ja kriitika	17
2.3. Erinevad lähenemised ja uurimissuunad	18
3. Kriitiline diskursuseanalüüs ja tõlketeadus	21
3.1. Poliitiline diskursus ja tõlge	24
3.2. Võimalikud probleemid KDA ja tõlketeaduse ühendamisel.....	25
4. Metodoloogia	28
4.1. Norman Faircloughi dialektilis-relatsiooniline kriitiline diskursuseanalüüs	28
4.2. Vaadeldavad lingvistilised tunnused.....	31
5. Thilo Sarrazini teose „Deutschland schafft sich ab” ja selle tõlke analüüs	32
5.1. Sotsiaalne kontekst.....	32
5.1.1. Lähteteksti sotsiaalne kontekst.....	32
5.1.2. Sihtteksti sotsiaalne kontekst	36
5.2. Teose struktuur.....	38
5.3. Võrdlev lingvistiline analüüs	43
5.3.1. Modaalusus ja väidete esitamine.....	44
5.3.2. Sotsiaalsete osalejate ja sündmuste esitamine.....	56
5.3.3. Hinnanguline sõnavara.....	63
5.3.4. Intertekstuaalsus	69
5.4. Hoiakud ja ideoloogia	72
5.5. Analüüsi tulemuste arutelu.....	75
Kokkuvõte	79
Zusammenfassung.....	81
Kasutatud allikad.....	82

Sissejuhatus

We may have different religions, different languages, different colored skin, but we all belong to one human race.

Kofi Annan

Teema valik. Arvamus sellest, millega igapäevaselt ja vahetult kokku ei puututa, kujundatakse sageli meedia ja kolmandate isikute vahendusel. Sealjuures ei pruugita tajuda, et isegi näiliselt ja väidetavalt neutraalne keelekasutus on tihti siiski kantud varjatud ideoloogilistest kaalutlustest, mille eesmärk võib olla lugejat ühes või teises suunas kallutada. Nii võib tekkida soodne pinnas ka rassistlike arusaamade levimisele¹. Tuleb mainida, et isegi kui seaduslikul tasandil tunnustatud rassismi demokraatlikes riikides enam ei kohta, ei ole rassism tänapäeva ühiskonnast kadunud, vaid on võtnud hoopis varjatuma vormi.

Tänapäeval, mil välisriikide poliitilise ja sotsiaalse olukorra kohta kuuleme eelkõige tõlgitud tekstide kaudu, ei tohiks alatahtsustada ka tõlkija rolli. On oluline mõelda sellele, kas tõlkija kui vahendaja keeleliste valikute kaudu võib muutuda ideoloogiline pilt, mida lugejale esitatakse.

Magistritöös analüüsitaksegi võrdlevalt Saksamaa muslimitest elanike kujutamist poliitilises tekstis ja selle tõlkes. Thilo Sarrazini 2010. aasta augustis ilmunud teost „Deutschland schafft sich ab” ja selle tõlget „Saksamaa käib maha” ajendas analüüsima esiteks originaalteose populaarsus Saksamaal ning teiseks selle ilmumisele järgnenud poleemiline meediakajastus. Juba 2012. aasta alguseks oli teost müüdud üle pooleteise miljoni eksemplari. Saksamaal tuntud poliitiku ja majandusteadlase Sarrazini enda sõnul julges ta välja öelda selle, millest paljud sakslased mõtlevad. Samas heideti talle teose ilmumisele järgnenud nn Sarrazini-debatis ette muuhulgas rassismi, vaenulikkust vähemuste suhtes, lihtsakoelisust ja teravat keelekasutust. Sarrazin ise on rassismisüüdistused nii ajakirjanduses kui ka 2010. aasta septembris ilmunud uue trüki eessõnas tagasi lükanud väitega, et argumenteerimisel tugineb ta sageli statistikale – sel põhjusel ei saa ta „juba meetoodiliselt väita midagi üksikinimese kohta” (Sarrazin 2013).

¹ Rassistlikuks peetakse siinses töös ka teatud omaduste või võimete omistamist etniliste või religioossete gruppide liikmetele.

Statistilistele andmetele toetudes, eriti juhul, kui valitakse välja eelkõige teatud argumente soosivad andmed, võidakse töö autori hinnangul siiski kalduda üldistamisesse.

Metodoloogilised lähtekohad. Magistritöös rakendatav meetod on kriitiline diskursuseanalüüs², interdistsiplinaarne lähenemine, mis uurib kriitiliselt sotsiaalset ebavõrdsust, analüüsides selleks diskursiivse ja sotsiaalse käitumise vahelisi vastastikkuseid. Uuritakse seda, kuidas diskursuste kaudu toodetakse kollektiivset ja individuaalset teadvust ning mõjutatakse inimeste käitumist. Sealjuures on KDA eesmärk anda hääldiskursiivse ebavõrdsuse tõttu kannatavale, st vähem võimukale poolele.

Kriitiline diskursuseanalüüs, mille vastu magistritöö autor on tundnud huvi juba alates 2013. aasta sügisest, paistis nii sotsiaalse probleemi kui ka Sarrazini teose ja selle tõlke analüüsimiseks hästi sobivat. Metodoloogia on üles ehitatud peamiselt Norman Faircloughi kriitilis-relatsioonilisele käsitlusele, mis pakub kaalutud lähenemistest kõige enam võimalusi teksti üksiasjalikuks analüüsiks. Uuritavat probleemi, st rassistliku ideoloogia diskursiivset levitamist, arvesse võttes võrreldakse töö tulemusi ka Teun A. van Dijkiga analüüsi tulemustega. Ning et töös rakendatakse kriitilist diskursuseanalüüsi peamiselt just tõlke uurimiseks, on lisaks toetutud ka tõlketeoreetikute seisukohtadele (Basil Hatim, Ian Mason, Jeremy Munday, Christina Schäffner ja Lawrence Venuti)

Magistritöös analüüsitakse võrdlevalt saksa- ja eestikeelset sissejuhatust, seitsmendat peatükki „Immigratsioon ja integratsioon” ning üheksandat peatükki „Unistus ja košmaar”. Mahukaima osa moodustab seitsmes peatükk. Tekste analüüsitakse lause lause haaval, keskendudes eelkõige modaalsusele, hinnangulise väärtusega ja markeeritult formaalsele või informaalsetele sõnavarale, ideoloogiliselt olulistele tähendussuhetele sõnade vahel ning intertekstuaalsusele. Lisaks tekstianalüüsile uuritakse võrdlevalt ka sotsiaalseid ja diskursiivseid olusid, milles tekstid loodi ning millele tuginetakse ka teksti tõlgendamisel.

Töö eesmärk. Kriitiliselt ja võrdlevalt ei analüüsita mitte autori seisukohti (see poleks ka tõlke ja originaali analüüsimisel õigustatud), vaid keelt, millesse seisukohad on põimitud, st kuidas neid on esitatud. Töö eesmärk on ühest küljest jõuda järeldusele, kas Sarrazini teose tekstis avaldub rassistlik ideoloogia, ning teisest küljest tuvastada, kuidas on teksti ideoloogilisus muutunud tõlkes. Samuti soovitakse analüüsi tulemusena näha, millised tegurid on tõlkija või toimetaja keelelisi valikuid mõjutanud ning mis võib olla selliste

² Edaspidi lühendatult ka KDA.

valikute tagajärg. Plaanis on ka jõuda järeldusele, kuivõrd sobib KDA kui analüüsimeetod originaalteksti ja tõlke võrdlemiseks.

Probleemi senine uuritus. Kuna KDA tegeleb põhjendatult eelkõige valdkondadega, kus võib tuvastada ebavõrdseid võimusuhteid ja diskrimineerimist, on ka diskursuse kaudu leviva rassismi uurimine küllaltki levinud. Rassismi poliitilises diskursuses on põhjalikult uurinud muuhulgas Teun A. van Dijk, Siegfried ja Margarete Jäger, Ruth Wodak ja John E. Richardson, viimane on analüüsinud ka islami kujutamist Suurbritannia ajakirjanduses.

Tunduvalt vähem on töö autorile teadaolevalt seostatud aga kriitilist diskursuseanalüüsi ja tõlketeadust. Tõlgete kaudu toodetava või taastoodetava ideoloogia – nii nagu seda mõistetakse kriitilistes ühiskonnateadustes – uurimise vajalikkust on siiski nüüdseks tunnistanud ka paljud tõlketeadlased, teiste seas Hatim ja Mason, Munday, Venuti ja Schäffner. Magistritöödest, mis on kirjutatud sarnasel teemal, on töö autor kursis kahega. 2011. aastal kaitses Jaanika Hirv magistritöö, kus analüüsis ideoloogiat nn pronksiöö sündmuste kajastamisel saksa- ja ingliskeelses meedias. Poliitilist diskursust ja ideoloogiat analüüsis ka Ilze Lande (2010), kes, tuginedes samuti Faircloughile, analüüsis oma magistritöös kriitilise diskursuseanalüüsi kui meetodi sobivust tõlketeaduses rakendamiseks, vaadeldes selleks viisakuse tõlkimist poliitilises intervjuus.

Töö ülesehitus. Töö koosneb sissejuhatuses, viiest alapeatükkideks jaotatud peatükist, kokkuvõttest ja saksakeelsest ülevaatest. Esimesed kolm peatükki moodustavad töö teoreetilise baasi. Esimeses peatükis vaadeldakse lähemalt ideoloogia, võimu ja diskursuse vahelisi seoseid ning seletatakse lahti ka töös kasutusele tulevad mõisted. Samuti keskendutakse esimeses peatükis rassi ja rassismi olemusele ning vaadeldakse lähemalt, kuidas rassistlik ideoloogia avaldub poliitilises diskursuses. Teine peatükk annab ülevaate kriitilisest diskursuseanalüüsist kui töös rakendatavast uurimismeetodist, selle ajaloost ja tuntumatest autoritest. Magistritöö kolmas peatükk seob kriitilise diskursuseanalüüsi tõlketeadusega. Siin analüüsitakse võimalusi meetodi rakendamiseks tõlketeaduses ning arutletakse sealjuures tekkida võivate probleemide üle.

Töö neljandas peatükis kirjeldatakse tekstide analüüsimiseks kasutatavat meetodit. Kuna peamiselt toetutakse Faircloughi kriitilis-relatsioonilisele diskursuseanalüüsile, antakse sellest pikem ülevaade. Samuti tuuakse siin välja lingvistilised tunnused, mida töös võrreldakse.

Magistritöö viienda ehk põhipeatüki moodustab analüüs. KDA olemuse tõttu analüüsitakse peatüki alguses lähte- ja sihtteksti sotsiaalset konteksti, mis mõjutab teose tõlgendamist Eestis ja Saksamaal, samuti antakse põgus ülevaade kogu teose struktuurist. Peatüki põhiosa koosneb võrdlevast lingvistilisest analüüsist ning on omakorda jaotatud alapeatükkideks, milles analüüsitakse modaalsust ja väidete esitamist, sotsiaalsete osalejate ja sündmuste esitamist, hinnangulist sõnavara ning intertekstuaalsust. Siin vaadeldakse ka teoses avalduvaid hoiakuid ja ideoloogiaid. Viienda peatüki lõpetab analüüsi tulemuste arutelu, kus võetakse analüüsi tulemused kokku ja arutletakse ideoloogiliste seisukohtade võimaliku mõju üle.

Tänu sõnad. Töö autor soovib tänada juhendajat Terje Loogust heade nõuannete ja toetava suhtumise eest. Samuti on autor tänulik Sihtasutusele Archimedes Kristjan Jaagu nimelise stipendiumi eest, mis võimaldas õppida ja magistritöö kirjutamist alustada Saksamaal Heidelbergis Ruprecht Karli nimelises ülikoolis.

1. Keel, ideoloogia ja võim

Siinses töös rakendatav metoodika, st kriitiline diskursuseanalüüs, tugineb seisukohale, et keel, ideoloogiad ja võim on omavahel lahutamatult seotud. Kuigi kriitiline diskursuseanalüüs kui omaette haru kujunes välja alles 1990. aastatel (vt peatükk 2.1.), võib keelele võimu omistamist kohata juba antiikses Kreekas, kus retoorikas nähti võimu tööriista (Chilton 2004: x). Kuna keelekasutusega otseselt seotud mõistetest *diskursus*, *võim* ja *ideoloogia* tuleb juttu ka töö järgmistes peatükkides, on oluline mõista, kuidas need on omavahel seotud. Samuti vaadeldakse järgnevalt poliitilise diskursuse olemust ning poliitilises diskursuses esinevat rassistlikku ideoloogiat.

1.1. Ideoloogia, võim ja diskursus

Aristotelese järgi on just jagatud arusaam õiglusest, ebaõiglusest, ohtlikkusest või kasulikkusest see, mis teeb riigist riigi ja leibkonnast leibkonna (Chilton 2004: 5). Seega on jagatud väärtused vajalikud nii riigi kui ka muude sotsiaalsete rühmade püsijäämiseks ning ka enese olemasolu õigustamiseks. Selliseid väärtusi antakse edasi aga just keele abil. Siin väljendubki keele seos **ideoloogiaga**. Sealjuures erineb kriitiliste diskursuseanalüüsijate ideoloogiakäsitlus mõnest varasemast käsitlusest ning ka sellest, mida mõistetakse ideoloogia all argikeeles.

Argikäsitluses on ideoloogial sageli negatiivne tähendusvarjund, sellega seostatakse vääraks või moonutatuks peetavaid uskumuste süsteeme – van Dijki järgi seostub ideoloogia ennekõike kommunismiga. Ideoloogiaid omistatakse enamasti just võõrastele süsteemidele, mille väärtused erinevad suuresti meie omadest. (van Dijk 2005: 13) Karl Marxi ja Friedrich Engelsi ideoloogiakäsitlus näeb ideoloogias ütlusi, kujutlusi ja arusaamu, mis üheskoos moodustavad ühiskonnas domineerivad ideed ja seega ühiskonna põhistruktuuri (Felluga 2011). Sealjuures kuuluvad domineerivad ideed nende hinnangul valitsevale klassile, kes tootmisvahendite kontrollimise kaudu suudab jätta allutatuile mulje, et tegemist on asjade „loomuliku seisuga” (van Dijk 2005: 13). Siin on kohane tuua sisse Antonio Gramsci *hegemoonia* mõiste: Gramsci peab hegemooniaks intellektuaalset ja moraalset üleolekut, mille teatud grupp või klass saavutab siis, kui nende ideoloogiaid ja uskumusi kiidab ühiselt heaks kogu ühiskond. Kuna Gramsci järgi mõtestatakse maailma

ja omandatakse teadmisi käbi kultuurilise või moraalse prisma, on hegemoonia saavutamiseks seega tarvis luua oma teadmiste ja väärtuste süsteem, mille abil konsensust veelgi süvendada. (Fontana 1993: 140)

Marksistliku koolkonna ideoloogiakäsitlusele toetub ka kriitilise diskursuseanalüüsi üks tuntumaid autoreid Norman Fairclough, kes mõistab ideoloogiate all igapäevases sotsiaalses, sealhulgas keelilises tegevuses, juurdunud uskumusi ja ühiskonna mõtestamise viise, mis oma pideva kasutamise tõttu on muutunud juba n-õ tervemõistuslikuks ning mille abil luuakse, tugevdatakse ja muudetakse võimustruktuure ja ebavõrdseid sotsiaalseid suhteid. Ideoloogia on peidetud metafooridesse, tavadesse, käitumismõistetes ja sündmustesse. Sealjuures on peidetud tervemõistusliku ideoloogia oluline eeldus, mis võimaldab sel edasi toimida. (Fairclough 2001: 2, 71; 2008: 9) Näiteks juhib soodiskursust kriitiliselt uurinud Michelle M. Lazar (2005: 10) tähelepanu tõsiasi, et sotsiaalsete sugude eristamine on igapäevase diskursuse kaudu muutunud juba niivõrd iseenesestmõistetavaks ja neutraalseks, et eristamise vajalikkust ei seata enam kahtluse alla.

Siin avaldub omakorda ideoloogia seos **võimuga**: kuna domineerivad ideed kuuluvad valitsevale klassile, on valitseva klassi huvides see, et ideed jääksid püsima (Felluga 2011). Et inimeste peamine suhtlusvahend on keel, jagatakse selliseid arusaamu just keele kaudu. Fairclough leiab aga, et võimusuhteid ei saa taandada vaid klassidevahelistele suhetele – võimuvõitlus toimub ka paljude teiste gruppide, muuhulgas naiste ja meeste, noorte ja vanade vahel (Fairclough 1989: 34). Michel Foucault, kelle kriitilise teooriale on tuginenud ka Fairclough, ei pea võimu hierarhiaks, vaid vaatleb seda kui otseselt teadmiseiga seotud ning ühiskonnas ringlevat ja toimivat suhete kogumit – võim kuulub neile, kelle võimuses on kutsuda esile käitumisi või mõjutada diskursuseid (Jäger, Maier 2009: 35; Marling 2013).

Silmas tuleb pidada aga seda, et võim ei väljendu ainult keeles. Fairclough soovib eristada võimu kui sundust, mis hõlmab ka näiteks füüsilist vägivalda, ning võimu, mille eesmärk on saavutada üldine heakskiit. (Fairclough 2001: 3) Et aga heakskiitu luuakse peamiselt ideoloogia abil, mis omakorda levib just keele kaudu, on siin kohane peatuda pikemalt **diskursuse** mõistel. Deborah Schriffini sõnul jaguneb diskursusekäsitlus üldjoontes kaheks: esimene, formalistlik käsitlus vaatleb diskursust kui lausest suuremat tekstiühikut, milles väiksemad ühikud on ühendatud kokku ühtseks tervikuks (Richardson 2007: 22). Kriitilise diskursuseanalüüsi kontekstis on diskursuse mõiste aga laiem ning

seotud keelevälise reaalsusega. Sotsiaalteadustes on terminit *diskursus* kasutatud niivõrd ambivalentselt, teiste seas ajaloolise monumendi, poliitilise strateegia, teksti, teatud teemalise teksti ja keele tähistamiseks, et mõistet ei ole võimalik ühtselt defineerida (Wodak, Meyer 2009: 2–3). Järgnevalt tuuakse välja, mida peavad diskursuse all silmas mõned kriitilise diskursuseanalüüsiga tegelenud autorid, kellest tuleb töös juttu ka edaspidi.

Fairclough³ (1989: 22–26) käsitleb diskursust kui keelekasutust, mis moodustab osa sotsiaalsest elust ning on tugevalt seotud teiste sotsiaalsete elementidega. Diskursus koosneb omakorda tekstuaalsetest, diskursiivsetest ja sotsiaalsetest praktikatest ning allub diskursuse korrale. Mõiste *diskursuse kord* sai tuntuks 1970. aastal, mil ilmus Michel Foucault' samal aastal peetud inauguratsioonikõne trükiversioon. Foucault' järgi on diskursus institutsioonide kontrolli all ning nendest sõltuv. Institutsioonide huvides on, et diskursus vastaks *seaduste korrale*, st Foucault leiab, et igas ühiskonnas on toimimas protsessid, mille abil diskursuse tootmist kontrollitakse, selekteeritakse, korraldatakse ja jagatakse ümber selleks, et diskursuse võimu kontrolli all hoida. Diskursus määrab ka selle, mida on kellelgi võimalik teatud situatsioonis öelda, st rituaali. Rituaal määrab kõneleja kvalifikatsiooni, diskursust saatvate žestide, käitumiste, olukordade ja märkide read ning seda rakendatakse eelkõige religioossetes, õiguslikes, terapeutilistes ja poliitilistes diskursustes. (Foucault 2005: 8–10, 30–32) Foucault' seisukohti näitlikustab hästi van Dijk: inimestel ei ole võimalik rääkida kõigiga ja kõigest, sest kõnelemisel on vahendajateks institutsioonid nagu meedia, politsei, riik või suur korporatsioonid. Näiteks kehtivad kohtusaalis kindlad reeglid, mis määravad selle, millal ja milliste lausungitega on osalejatel võimalik kõnelda. Samuti töötab enamik inimestest ametikohal, mis eeldab neilt teatud laadi teksti või kõnet. (van Dijk 2008: 9, 50)

Diskursus on seega lahutamatu seotud ideoloogia ja võimuga. Diskursuse ja tegelikkuse seose toob hästi välja Siegfried Jäger: diskursused levitavad teadmisi, mis n-ö toidavad kollektiivset ja individuaalset teadvust, mille alusel omakorda tegutsetakse ja luuakse reaalsust (Jäger 2000). Sealjuures ei ole tegemist sotsiaalse konstruktivismiga, st veendumusega, et sotsiaalne maailm on sotsiaalselt konstrueeritud. Fairclough (2008: 8–9) rõhutab, et me võime küll sotsiaalset maailma mitmeti tõlgendada, kuid see, kas need

³ Fairclough on hilisemates teostes (nt 2009: 162–163) hakanud diskursust kui sotsiaalse protsessi osaks olevat tähenduste loomist selguse mõttes tähistama terminiga *semioos* (*semiosis*), et lisaks keelele hõlmata ka teisi semiootilisi modaalsusi, nagu kehakeelt ja visuaalseid elemente.

tõlgendused sotsiaalset maailma ka muudavad, sõltub paljudest faktoritest, nagu sotsiaalse reaalsuse olemusest ja tõlgendaja isikust.

Van Dijk defineerib (sotsiaalset) võimu eelkõige kui ühe grupi kontrolli teiste üle. Domineeriva grupi võimuses on otsustada, kelle arvamusi jõuab avalikkuseni. Kui n-ö diskursuse loojate ring on loodud, saab kontrollida, kuidas millestki räägitakse (kui detailselt, millise sõnavalikuga jne). See viib aga omakorda inimeste mõttemaailma, ajaloo ja ühiskonna mõtestamise mõjutamiseni (van Dijk kasutab terminit *mind control*). Van Dijk toob näite, kuidas immigrantidest kõnelev diskursus võib toota ja kinnitada eelarvamusi ja stereotüüpe ning sillutada teed rassistlike ideoloogiate tekkeks. (van Dijk 2008: 9–11) Lisaks võib siin tuua välja tendentsi, nn stereotüübi ohu, millele juhivad tähelepanu USA sotsiaalpsühholoogid Claude Steele ja Joshua Aronson (Hogg, Vaughan 2002: 366) – nimelt kalduvad negatiivsetest stereotüüpidest teadlikud olevad inimesed hirmust stereotüüpide ees käituma pingelistes olukordades neidsamu stereotüüpe toetaval viisil. Seega võivad diskursuses esineva võimu tähelepanuta jätmisel olla ühiskonnas tõsised ja kaugeleulatuvad tagajärjed. Siin on paslik liikuda edasi poliitilise diskursuse ja võimu juurde.

1.2. Ideoloogia ja võim poliitilises diskursuses

Inimene on sotsiaalne ja verbaalne loom. Seega kujunevad ka teadmised ja arvamused poliitikute ja poliitiliste sündmuste kohta välja sotsialiseerumise käigus, olgu selleks siis formaalses haridussüsteemis osalemine, igapäevane meediatarbimine või vestlemine. (van Dijk 2008: 155)

Samuti ei saa poliitilist tegevust lahutada keelelisest tegevusest – keele abil koostatakse ja kuulutatakse välja seadusandlikke akte, peetakse poliitilisi kõnesid ning põhjendatakse poliitilisi tegusid. Seega on põhjust poliitilise tegevuse ja keelelise tegevuse vahel seoseid otsida. Seda, et keele abil mitte vaid ei kirjeldata maailma, vaid tehakse ka tegusid, väidavad ka John L. Austin ja John Searl (Chilton, Schäffner 2002: 10). Searl jaotab ütluse Austini kõneaktiteooriat edasi arendades neljaks kõneteoks: ütluseks (*utterance*), esitiseks (*propositional utterance*), illokutiivseks ütluseks (*illocutionary act*) ja perlokutiivseks ütluseks (*perlocutionary act*)⁴. Sealjuures on perlokutiivne kõnetegu otseselt seotud illokutiivsega ning perlokutiivne kõnetegu tähendab ütluse kuulajate, muuhulgas nende tegude, mõtete või uskumuste otsesest mõjutamist. (Searle 2011: 23–25) Siin võib seega

⁴ Kõneaktide eestikeelsed nimetused pärinevad Raivo Palmaru seminarikonspektist (Palmaru 2011).

leida veel ühe põhjuse, miks ei saa poliitilist ja keelelist tegevust teineteisest lahutada – poliitikute kõne jõuab oma populaarsuse tõttu nii otseselt kui ka kaudselt, st meedias või vestluses kommenteerituna, arvestatava hulga inimesteni, mistõttu on ka selle perlokutiivsus märksa ulatuslikum.

Mõju on veelgi suurem, kui arvestada poliitilise diskursuse olemust. H. P. Grice (1975: 46) liigitab kvaliteedi kategooria alla kolm maksiimi: üldine maksiim, mis nõuab, et räägitaks tõtt, ning kaks spetsiifilist maksiimi, millest esimene nõuab, et ei öeldaks teadlikult valet, ning teine, et ei öeldaks midagi sellist, mida ei suudeta piisavalt tõendada. Chiltoni (2004: 23) järgi ongi poliitilisele diskursusele iseloomulik see, et oma tegevust ja ütlusi püütakse legitimeerida – argumente tugevdatakse tõendite abil, kuulajat/lugejat soovitakse veenda öeldu õigsuses ning oma autoriteetsuses. Seega võib eeldada, et poliitikadiskursusele omane veenvus suurendab tõeootust veelgi.

See võib aga osutada probleemseks ühest küljest siis, kui poliitikud või poliitilise diskursuse loojad Grice'i suhtlemispostulaatidest⁵ kinni ei pea. Siinse töö seisukohast võib veelgi olulisem olla aga selline vestluskäitumine, kus kõneleja rikub mõnd maksiimidest tahtlikult sooviga öelda midagi muud ning eeldusega, et kõneleja seda mõistab. Grice'i implikatuuridele – vihjamisi antud, ent kuulajale arusaadavale infole – lisab Chilton deontilise implikatuuri ning väidab, et teatud ütlused on loogilised vaid siis, kui vastuvõtja on omaks võtnud teatud väärtussüsteemi. (Chilton 2004: 35) Nii võib poliitiline diskursus soovitud ideoloogiat kaudselt tugevdada.

Poliitikadiskursust võib pidada meediadiskursuse osaks, sest suur osa poliitikast jõuab meieni just meedia vahendusel. Nagu eelmises peatükis vaadeldi, on ideoloogiate abil võimalik luua ja muuta ühiskonna alustalasisid, kui ideoloogiaid levitavad need, kel on võim. Kõige rohkem võimu on aga neil, keda kõige rohkem kuuldakse, st kelle ideoloogia jõuab laiemale üldsuseni. Van Dijk (2008: 53) rõhutab, et meedias kajastatakse ja kommenteeritakse enim just juhtivpoliitikute suulist teksti. Kuna suur osa poliitilisest kõnest avalikkuseni ei jõua, st jääb kitsa poliitilise ringi piiresse, on meedial poliitilise diskursuse loojana üsnagi eksklusiivne roll.

Kuna Thilo Sarrazin oli teose ilmumise ajal veel Saksamaa Sotsiaaldemokraatliku Erakonna⁶ (*Sozialdemokratische Partei Deutschlands, SPD*) liige, võib teose liigitada

⁵ Eestikeelne termin pärineb Silvi Saluperelt.

⁶ SPD liikmetele kuulus 2009. aastal valitud Liidupäeva koosseisus 23% kohtadest, partei oli populaarsuselt Saksamaa mõjukaima erakonna, Kristlik-Demokraatliku erakonna (CDU) järel teisel kohal (CDUle kuulus

poliitilise kirjanduse alla. Ka teemad, mille Sarrazin teoses vaatluse alla võtab, on poliitilised: tööpoliitika, haridus, integratsioon, demograafia. Sarrazini teose ilmumisele järgnes aktiivne meediakajastus, mis teose läbimüüki jällegi kordades suurendas. Kuna tegemist on trükitud teosega, võib arvata, et ilma ajakirjanduse osaluseta ei oleks Sarrazini ideed niivõrd kaugele jõudnud. Seega sai Sarrazini teosest ja selles esindatud seisukohtadest massimeedia ja poliitilise diskursuse oluline osa.

Van Dijk (2005: 89) juhib tähelepanu olulisele tõsiasjale: poliitiline eliit või see, kelle käes on võim, võib esitada teadmise või kindla tõena hoopis oma arvamust või hinnangut. Seega tuleks van Dijki arvates analüüsida eelkõige seda, kuidas valitsevad institutsioonid mõjutavad mentaalsete mudelite loomise abil ühiskonnagrupis jagatud teadmisi, norme, väärtusi ja ideoloogiaid.

1.3. Rass ja rassism

Nii, nagu diskursus, on ka rassism äärmiselt kompleksne mõiste, millel puudub ühtne ja üldtunnustatud definitsioon. Paistab, et siinkohal tuleb vahet teha mõistetel *rass* ja *rassism*, sest rassismist rääkides ei saa alati rääkida rassidest – rassism hõlmab ka samasse rassi⁷ kuuluvate rahvuslike või kultuuriliste rühmade diskrimineerimist.

Rassist kõneldes lähevad lahku seisukohad, kas bioloogilistest rassidest rääkimine on üldse põhjendatud (nt Reisigl, Wodak 2001: 2; Boxill 2001: 38, 42). Reisigl ja Wodak ning Robert Miles peavad rassi sotsiaalselt konstrueeritud mõisteks, mil pole bioloogilist alust (Reisigl, Wodak 2001: 2, 7). See ei ole siinse töö seisukohalt ka relevantne. Hoopis olulisem on tõsiasi, et isegi kui bioloogilised rassid eksisteerivad ning nende vahel on ka märgatavad erinevused, ei ole rassidevaheline ebavõrdsus mingil juhul õigustatud.

Rassismi definitsiooni uurides selgub huvitav tõsiasi, et nii „Oxford English Dictionary” (OED), „Duden” kui ka „Eesti Keele Seletav Sõnaraamat” (EKSS) defineerivad terminit *rassism* veidi erinevalt. OED definitsiooni järgi on rassism suunatud eri rassist, etnilisest grupist või rahvusest inimeste vastu, EKSSi järgi eri rassist, rahvusest või kultuurist inimeste vastu. Duden seevastu peab rassismiks teatud bioloogiliste tunnustega inimeste või rahvusgruppide teistsugust kohtlemist või nende teistsuguseks pidamist. Seega on

selles koosseisus 27,3% kohtadest). 2013. aastal oli tulemus vastavalt 25,7% ja 41,5%. (Egeler 2009; Bundestagswahl 2013)

⁷ Siin on lähtutud levinud arusaamast, et inimkond jaotub bioloogiliste tunnuste poolest erinevatesse rassidesse (vt „Eesti keele seletav sõnaraamat”, „Duden”, „Oxford English Dictionary”).

põhjust arvata, et rassi (ja ka rassismi) seostamine bioloogiliste tunnustega on veel tugevalt juurdunud.

Termini *everyday racism* juurutanud Philomena Essed defineerib rassismi siiski kui „ideoloogiat, struktuuri ja protsessi, mis seob laiemale sotsiaalsele struktuurile omase ebavõrdsuse deterministlikult selliste bioloogiliste ja kultuursete faktoritega, mida omistatakse neile, keda nähakse erinevate „rasside” või „etniliste gruppidega”” [töö autori tõlge] (Essed 1991: 42). Ka Floya Anthias soovib rassismi käsitleda kui etnilisi grupe inferioriseerivat diskursust ja praktikat⁸ (Richardson 2004: 2). Siinses töös vaadeldakse rassismi samuti kui rahvuspõhist või konkreetselt religioonipõhist diskrimineerimist.

Ideoloogiliseks fenomeniks peab rassismi ka Robert Miles, kuid tema käsitluse järgi ei hõlma mõiste n-ö välistamispraktikaid (*exclusionary practice*). Miles väidab, et rasse ega rassidevahelisi suhteid pole olemas, on vaid uskumus, mida teatud sotsiaalsed grupid kasutavad mõttelise teise loomiseks, et välistamist ja domineerimist õigustada, ning teised sotsiaalsed grupid enese (*self*) defineerimiseks, et sellisest välistamisest ja domineerimisest pääseda. (Reisigl, Wodak 2001: 7) Reisigl, Wodak ja van Dijk, kes on analüüsinud rassismi avaldumist diskursuses, näevad rassismis ühtlasi nii ideoloogiat kui ka süstemaatilisi sotsiaalseid praktikaid, mis võivad olla institutsionaliseeritud ning viia diskrimineeritud grupi marginaliseerumiseni. Sellised praktikad ei pruugi olla otseselt diskrimineerivad, vaid võivad väljenduda ka igapäevases negatiivses suhtumises ning tagasihoidlikuna tunduvates tegudes/praktikates. (Reisigl, Wodak 2001: 10; van Dijk 1993: 24)

James Donald ja Ali Rattansi soovivad rassismi uurimisel lähtuda sellest, et rassism on juurdunud ulatuslikesse majanduslikesse struktuuridesse ning seotud materiaalsete huvidega (Richardson 2004: 1). Niisiis on rassism seotud otseselt võimuga: ühiskonnas domineerival positsioonil olev rühm õigustab rassistlike vaadetega juba niigi ebavõrdseid suhteid.

KDA seisukohast on huvitav ka Milesi veendumus, et rassismi adekvaatseks uurimiseks peaks rassist kui mõistest üldse loobuma ja kasutama seda vaid deskriptiivselt rassi ideest rääkimiseks (Reisigl, Wodak 2001: 8). Miles ja Malcolm Brown väidavad, et termini kasutamine pole õigustatud isegi mitte sotsiaalteadusliku analüüsi raames. Põhjendus, mille nad esitavad, haakub suuresti KDA seisukohtadega. Nimelt tähendab igapäevakeele

⁸ Töö autor nõustub siinkohal Richardsoniga (2004: 3), kes ei pea diskursuse ja praktika teineteisest lahutamist täpseks. Ka Fairclough vaatleb kahte mõistet teineteisesse lõimununa (vt töö 2. peatükk).

aktsepteerimine sotsiaalteaduslikus analüüsis seda, et sotsiaalteaduslik analüüs muudetakse igapäevase keelekasutus osaks. Sotsiaalteaduslik analüüs peaks nende hinnangul aga suhtuma kriitiliselt igapäevasuhtlusesse, keelekasutusse ning ka igapäevakeele kasutamisesse sotsiaalteadustes. (Miles, Brown 2003: 4) Kriitiliselt peaks suhtuma ka poliitilisse diskursusesse.

1.4. Rassistlik ideoloogia poliitilises diskursuses

Nagu eelnevast nähtub, võib rassism avalduda nii otseses institutsionaalses diskrimineerimises kui ka kaudses, kuid diskrimineeritud rühma elu oluliselt mõjutavas diskursiivses vormis. Sealjuures ei ole rassism mitte ainult ideoloogiline fenomen, vaid sellel on tihti ka praktilised funktsioonid. Rassistlikku ideoloogiat võidakse mõne poliitilise rühma poolt tahtlikult ja teadlikult levitada, et õigustada ebaõiglasi ja ebavõrdseid sotsiaalseid suhteid või tagada omale immigratsioonivaenulike valijate hääl.

Van Dijki sõnul peab aga silmas pidama, et poliitilises diskursuses jagatavatest ja eliidile kuuluvatest ideedest saab ideoloogia alles siis, kui ideed pole rühmale võõrad, st kui need kajastuvad ka rühma argikogemustes. Näiteks on eliidil lihtsam süüdistada immigrante sotsiaalsetes probleemides nagu töötus või kuritegevus siis, kui rühma liikmed on näinud majanduslikult viletsamaid linnaosi või vaesust. Ideoloogia tootmine on aga kahepoolne protsess – rühma liikmed tunnevad, et süüdistused on õigustatud, kui neid toetab ka meedia ja intellektuaalne eliit, see viib aga omakorda ideoloogia süvenemiseni. (van Dijk 2005: 207–210) Siin avaldubki poliitilise eliidi rassistliku ideoloogia ohtlikkus.

Ideoloogiline mõju suureneb veelgi, kui poliitilises diskursuses kõlavad vaid domineeriva rühma hääl. Van Dijk juhib tähelepanu tõsiasjale, et vähemustel puudub üldiselt võimalus diskursuse loomisel kaasa rääkida, st meediakanalites võtavad sõna peaaegu eranditult enamuse, st domineeriva ühiskonnagrupi esindajad. See defineerib omakorda ka meediaruumis olevad teemad ja suhtumised neisse – vähemuste esindajad leiavad mainimist näiteks mittesoovitava immigratsiooni ja vägivalla või siis n-õ pehmemate teemade nagu kunsti või kultuuri kontekstis. Kui juba niigi kallutatud teemadevalikule lisada keelelised vahendid, on kirjutajal võimalik teksti vastuvõtjat ühtlasi nii veenda kui ka soodustada vastuvõtjates teatud mentaalsete mudelite teket. (van Dijk 2008: 74–75)

Van Dijk (1993: 8–9) tõdeb, et poliitiline eliit lähtub rassismidefinitsioonist, mis mõistab rassismi all vaid äärmuslikke rassistlikke praktikaid ning võimaldab seega eliidil end mugavalt n-õ süüst puhtaks pesta. Ka Sarrazin lükkas rassismisüüdistuse tagasi väitega, et

teoses esitatud seisukohad tuginevad faktidele, statistikale ning isegi islami kultuurilistele eripäradele (Seibel *et al.*: 2010). Lisaks on eliidi rassismile van Dijki sõnul iseloomulik see, et avalikes kirjutistes kasutatakse vaoshoitumat keelekasutust. Küll aga suudab suur osa elanikkonnast lugeda n-õ ridade vahelt ning saada seega kinnitust, et nende põlgust vähemuse suhtes jagab ka eliit. (van Dijk 2005: 210–211)

Thilo Sarrazini teos sai Saksamaal terava kriitika osaliseks just oma islamivaenulikkuse ja rassistlike seisukohtade tõttu, mistõttu on põhjust arvata, et lisaks rassistlikule temaatikale, mis kriitikute arvates tekstis esineb, võib rassistlik ideoloogia olla peidetud ka teksti sügavamatesse kihtidesse, mida ei pruugi ilma kriitilise analüüsita märgata. Rassistlikku ideoloogiat ühiskonnas ning eelnevalt vaadeldud põhjustel just eelkõige poliitilises diskursuses tasub kriitiliselt analüüsida ka sel põhjusel, et ideoloogia jõuab ühiskonna jagatud teadvusesse, hakates seal n-õ elama oma elu. Inimene võib kasutada rassistlikku kõnepruuki ka siis, kui tal enda arvates rassistlikke vaateid ei ole. Sellegipoolest osaleb ta rassistliku diskursuse edasitootmises.

2. Kriitiline diskursuseanalüüs

Järgnevalt vaadeldakse lähemalt magistritöös rakendatavat meetodit, kriitilist diskursuseanalüüsi. Sealjuures antakse ülevaade KDA ajaloost ja uurimisküsimustest ning peamistest uurimissuunadest, samuti selgitatakse, miks on tegemist just *kriitilise* diskursuseanalüüsiga ning mida on uurimismeetodile ette heidetud.

2.1. Ajalugu ja uurimispõhimõtted

Kriitiline diskursuseanalüüs, mida võib pidada ühtlasi nii teooriaks kui ka meetodiks, lähtub seisukohast, et keel, ühiskond, ideoloogia ja võim on omavahel vastastikusel seoses. Keelekasutus mitte ainult ei peegelda ühiskonda, vaid ka vormib seda – keelekasutuse kaudu on võimalik luua ja mõjutada võimusuhteid ühiskonnas ja kujundada ideoloogiaid.

Kriitilise diskursuseanalüüsi juured ulatuvad tagasi 1970. aastatesse, mil sotsiaal- ja humanitaarteadustes hakati tundma rohkem huvi muuhulgas loomuliku keelekasutuse ja kasutuskonteksti vastu (Wodak, Meyer 2009: 2). Kriitilise diskursuseanalüüsi koolkonna eelkäija, kriitilise lingvistika nime kandnud teadusharu, mis analüüsis võimuhete ja ideoloogiate avaldumist keelekasutuses ning võimu taastootmist keelekasutuse kaudu, sai tuntuks eelkõige pärast Roger Fowleri, Bob Hodge'i, Gunther Kressi ja Tony Trew' teose „Language and Control” ilmumist 1979. aastal (van Dijk 2008: vii). Muuhulgas oldi veendunud, et keele abil on võimalik ühiskonnas toimuvaid sotsiaalseid protsesse salapärestada – kriitiliste lingvistide ülesandeks oli sellistele protsessidele valgust heita (Wodak, Meyer 2009: 7).

Diskursust kriitiliselt analüüsivate teadlaste võrgustik sai alguse 1990. aastate algul, kui erinevate lähenemiste esindajad, nagu van Dijk, Fairclough, Kress, Theo van Leeuwen ja Wodak, leppisid kokku programmilistes omadustes, mis eri uurimissuundi ühendaks. Kuigi tegemist ei ole ühtse koolkonnaga, on eri autorid huvitatud sellest, kuidas on omavahel seotud sotsiaalne võim, ideoloogiad ja keelekasutus, st kuidas diskursuse kaudu ja abil väljendatakse, luuakse ja õigustatakse sotsiaalset ebavõrdsust. (Wodak, Meyer 2009: 3, 10) Kriitilise diskursuseanalüüsi ülesanne ei ole keelt ja selles peituvaid ideoloogiaid mitte ainult analüüsida, vaid ka näidata, milliste lingvistiliste vahenditega teatud seisukohti tugevdatakse ning kuidas need seisukohad omakorda kajastuvad keeles, mida kasutame.

Seda tehes soovitakse välja uurida, kuidas oleks teistsuguse keelekasutuse abil võimalik diskursuse võimule n-ö vastu hakata.

KDA puhul on tegemist probleemikeskse lähenemisega, mis eeldab, et uurimist alustatakse sotsiaalse probleemi tuvastamisega (Fairclough 2009: 167). Samuti on erinevate uurimissuundade esindajad ühel nõul, et KDA eesmärk on valgustada ühiskonda diskursuses leviva võimu ja ideoloogia suhtes ning et uurimisse kaasatakse eri distsipliine sõltuvalt konkreetsest uurimisküsimusest (Wodak, Meyer 2009: 3; van Dijk 2008: 6).

2.2. Kriitilisus ja kriitika

Kriitilisus on KDA kui meetodi puhul seega oluline omadus. Samuti eeldab KDA väide ideoloogiate seotusest võimuga seda, et tekstianalüüs tuleb paigutada kriitilise ühiskonnaanalüüsi raamistikku. Seega tuleb lisaks keele uurimisele kaasata teisi ühiskonnakriitilisi teooriaid ning uurida keelekasutust sotsiaalses, poliitilises ja/või ajaloolises kontekstis. Siin väljendub ka analüüsimeetodi transdistsiplinaarsus.

Kuna KDA on analüüsimeetodina muutunud viimastel aastatel üha populaarsemaks, on suurenenud ka oht, et KDA all avaldatakse pinnapealse käsitlusega uurimustöid, mis tegelikult nõutud kriteeriumitele ei vasta. Faircloughi (2010: 10–11) sõnul on kriitilise diskursuseanalüüsiga tegemist vaid juhul, kui uurija on pidanud kinni järgmistest põhimõtetest:

1. Diskursuseanalüüs moodustab osa mõnest süsteemsest transdistsiplinaarsest analüüsist, mis uurib diskursuse ja muude sotsiaalsete elementide seost.
2. Tekste analüüsitakse kindla süsteemi järgi, tegemist ei ole pelgalt diskursuse kommenteerimisega.
3. KDA peab olema nii kirjeldav kui ka normatiivne – vaadeldakse sotsiaalsete probleemide diskursiivseid aspekte ning pakutakse välja lahendusi, kuidas neid leevendada.

James Paul Gee (dateerimata: 2) on veelgi konkreetsem: analüüsi, mis ei seo KDA-d mõne sotsiopolitiilise ja kriitilise ühiskonnateooriaga, ei saa nimetada kriitiliseks diskursuseanalüüsiks. Seega on KDA puhul tegemist paljusid distsipliine ühendava analüüsimeetodiga, mille puhul ühiskonnakriitilisus on ehk isegi olulisem kui diskursuse keelelise külje analüüsimine. Fairclough (2010: 4–6) juhibki tähelepanu sellele, et KDA ei

analüüsi mitte diskursust ennast, vaid diskursuse ja ühiskonna muude elementide vahelist dialektilist seost ning diskursuse sees toimuvaid protsesse. Kuna selliste seoste analüüsimine nõuab erinevaid distsipline ühendavat teoreetilist raamistikku, on tegemist transdistsiplinaarse analüüsiga, mis nõuab ka transdistsiplinaarset metoodikat. Terminit *transdistsiplinaarsus* eelistab Fairclough *interdistsiplinaarsusele* seetõttu, et viimane näeb eri distsipliinide ja teooriate rakendamisel võimalust neid nii metodoloogiliselt kui ka teoreetiliselt vastastikku täiendada. (Fairclough 2010: 6)

Van Dijki (2008: 6–7) sõnul on kriitilise analüüsiga tegemist juhul, kui uurija asub ebavõrdsust uurima eelkõige n-õ kannatava poole positsioonilt, kasutab tõendusmaterjalina n-õ kannatava poole kogemusi, näitab, et domineeriva ühiskonnagrupi diskursiivne tegevus on ebaseaduslik, või pakub alternatiivina välja kannatava ühiskonnagrupi huvides olevad lahendused. Seega seisneb kriitilisus selles, et uuritava suhtes ei jääda neutraalseks. Van Leeuwen lisab, et kriitilisus eeldab uurijalt soovi tuua selgelt ja häbenemata välja oma positsioon, uurimishuvid ja väärtused (Wodak, Meyer 2009: 7).

Kriitilise diskursuseanalüüsi rakendamisel tuleb silmas pidada, et ka uurija ise on diskursusest mõjutatud, tema seisukoht on diskursiivsete protsesside tulemus ning tema kriitiline diskursus saab samuti osaks diskursusest. Erinevus peitub aga ideoloogilises. Jägeri ja Florentine Maieri sõnul ei ole loodud diskursus ideoloogiline, sest see ei pretendeeri absoluutsele tõele. Sarnasel seisukohal on ka Fairclough: diskursuseuurija tõlgendust ja selgitusi võib pidada ideoloogiliseks vaid juhul, kui need on võimuhete püsijäämise seisukohalt olulised. (Fairclough 2010: 8–9; Jäger, Maier 2009: 36)

Tõsiasi, et ka uurija tegutseb diskursuse sees ja sellest mõjutatuna, nõuab uurijalt oma seisukoha välja toomist (Fairclough 2008: 210). Seega peab ta püüdma diskursust võimalikult objektiivselt analüüsida ning peab olema valmis selleks, et tema hüpotees ei pruugi vastata tõele. Ka siinses töös võib selguda, et Sarrazini keelekasutus ei ole kantud rassistlikust ideoloogiast.

2.3. Erinevad lähenemised ja uurimissuunad

Kriitilisel diskursuseanalüüsil puudub ühtne teoreetiline raamistik (van Dijk 2008: 87), mistõttu peaks seda pidama eelkõige erinevate meetodite kogumiks (Wodak, Meyer 2009: 5). Kriitilise diskursuseanalüüsiga tegelevad teadlased jagunesidki hiljem konkreetse lähenemisviisi järgi mitmesse koolkonda. Faircloughi kõrval võib tuntumateks autoriteks nimetada van Dijki, Wodakit, Kressi, Ron Scollonit ja van Leeuwenit. Saksakeelses

teadusmaailmas on lisaks Wodakile ja Kressile enam tuntud Siegfried ja Margarete Jäger, kes on nn Duisburgi koolkonna tuntumad esindajad. Uurijategrupp kujunes välja vastukaaluks alates 1992. aastast levivale rassismile ning on lisaks välismaalaste vastu suunatud rassismi ja vaenulikkuse uurimisele pakkunud välja ka võimalikke strateegiaid, millega probleeme lahendada. Siegfried Jägeri välja töötatud meetod on tugevalt seotud Foucault' strukturalistliku diskursusekäsitlusega. (Reisigl, Wodak 2001: 24–25, 29)

Faircloughi meetod on pigem tekstuaalse suunitlusega. Fairclough (2006: 37–38; 2009: 163), kes nimetab oma uurimissuunda kriitilis-relatsiooniliseks, leiab küll, et Foucault' kriitiline teooria on andnud hinnalise panuse diskursuse ja võimu suhte, sotsiaalsete subjektide ja teadmise diskursiivse konstrueerituse analüüsimiseks, ent on siiski arvamusel, et diskursiivse võimu analüüsimiseks on oluline pöörata tähelepanu ka diskursuste lingvistilise küljele. Seega on ta toetunud suuresti Michael Halliday süsteemse funktsionaalse grammatika teooriale. Fairclough on viimastel aastakümnetel põhjalikult uurinud muuhulgas neoliberaalse maailmavaate, ettevõtluse ideoloogia ja globaalse kapitalismi esindatust diskursuses (vt Fairclough 2010).

Ruth Wodak ja Michael Meyer (2009) nimetavad oma analüüsimeetodit diskursiivseks-ajalooliseks. Wodaki KDA hõlmab muuhulgas ka diskrimineerimise ja poliitilises diskursuses esineva rassistliku ideoloogia uurimist. Van Dijk (2009), kelle välja töötatud meetodile tugineb ka diskursiivne-ajalooline KDA, rakendab sotsiokognitiivset KDA-d. Van Dijki peamine mõjutaja on Serge Moscovici ning temast alguse saanud sotsiokognitiivne KDA toetub Prantsuse sotsiopsühholoogiale ja sotsiaalse esindatuse teooriatele. Erinevalt nt Faircloughist ei tugine van Dijk Halliday süsteemsele funktsionaalsele grammatikale. (Wodak, Meyer 2009: 6; Angermuller *et al.* 2014: 361)

Erinevused seisnevad ka selles, millisele autorile diskursuse keelelise külje analüüsimisel toetutakse. Enamik uurijaid on siiski ühel nõul, et kriitilise diskursuseanalüüsi ülesanne on selgitada välja järgmine:

- kuidas toimub keeles teadmiste ja ideoloogiate vahendamine;
- millised sotsiaalsed protsessid on diskursuses peituvat ebavõrdsust kujundanud;
- kuidas mõjutab selline ebavõrdsus omakorda ühiskonnas toimuvaid protsesse.

Autoreid ühendab ka seisukoht, et lisaks ebavõrdsete võimuhete tuvastamisele peaks uurija välja pakkuma võimalikke lahendusi, kuidas keelekasutust neutraalsemaks muuta ning sotsiaalset ebavõrdust seeläbi vähendada. (Wodak, Meyer 2009: 5, 88; Fairclough 2010: 11).

Siinses töös lähtutakse eelkõige Faircloughi käsitlusest, kuid uuritava probleemi olemuse tõttu toetutakse kohati ka van Dijki seisukohtadele. Faircloughi dialektilis-relatsioonilisel analüüsisuunal peatutakse pikemalt metodoloogia peatükis. Et siinses töös analüüsitakse aga nii originaalteksti kui ka selle tõlget, on tarvis luua seos KDA ja tõlketeaduse vahel. Sellega tegeleb töö järgmine peatükk.

3. Kriitiline diskursuseanalüüs ja tõlketeadus

Kuigi kriitiline diskursuseanalüüs on uurimismeetodina saanud üha populaarsemaks, on seda tõlketekstide analüüsimiseks veel üsna vähe rakendatud. Samuti on KDA-d rakendatud valdavalt ühe kultuuri- ja keeleruumi sees. Siiski võib KDA-l ja tõlketeadusel leida kattuvaid teemasid, mis võimaldab distsipliine ühendada ning transdistsiplinaarse analüüsi kaudu nii KDA-s kui ka tõlketeaduses uusi uurimissuundi luua. Seda enam, et ka tõlkimise puhul on tegemist keeruka protsessiga, mille analüüsimiseks on tarvis eri distsipliine ühendada.

Kui tõlkimises nähti algselt vaid lingvistilist tegevust, siis sarnaselt KDA-le, mille juured asuvad 1970. aastates (vt töö 2. ptk), hakati ka tõlkimist sel ajal seostama muude distsipliinidega ning keelekeskse tegevuse asemel hakati uurima tõlkimist kui kindla funktsiooniga keelelist tegevust. Hans Vermeeri *skopos*-teooriale tuginedes peeti olulisimaks sihtkeelse teksti funktsiooni. Samuti hakati sel ajal pöörama tähelepanu tõlkimisele kui sotsiaalsele tegevusele, st tõlkijat mõjutavale sotsiaalsele, ajaloolisele, kultuurilisele ja ideoloogilisele kontekstile. 1990. aastate alguses, mil tõlketeaduses toimus nn kultuuriline pööre, hakati tõlget käsitlema kui sotsiopolitiilist tegevust ning tõlkijas nägema n-ö aktiivset sekkujat. Samuti liikus uurijate tähelepanu tõlkija tegevuse kultuurilistele ja ideoloogilistele tagajärgedele ning tõlkimisele kui keerukale sotsiaalsele, kultuurilisele ja kommunikatiivsele protsessile. (Schäffner 2004: 133–136)

Kui lähtuda sellest, et iga keeleline tegevus on olemuselt ideoloogiline, ei saa mööda vaadata ka tõlkija keelelise tegevuse ideoloogilisusest. Üks oluline märksõna, mis kaht distsipliini ühendab, ongi seega kahtlemata ideoloogia – ka tõlkijat mõjutab tõlkeotsuste langetamisel temale n-ö kodune väärtussüsteem. Tõlketeaduses on põhjalikult uuritud tsensuuri ajal või propaganda eesmärgil tehtud tõlkeid, kus tõlkijad olid sunnitud lähteteksti teadlikult muutma nii, et see vastaks sihtkultuuris parajasti kehtiva poliitilise või religioosse korra nõuetele (nt Monteiro 2006). Sel juhul on ideoloogiale siiski omistatud pigem negatiivne kõrvaltähendus. Vähem on tegeletud ideoloogia kui tõlkijat alateadlikult mõjutava nähtamatu jõu uurimisega, kuid ka sellise ideoloogia analüüsimise vajadust on nüüdseks näinud arvestatav hulk tõlketeoreetikud. Tõlkija valikute ideoloogilisusele juhtis tõlketeoreetikutest esimesena tähelepanu Lawrence Venuti (Hatim, Mason 1997: 146),

teiste autoritena, kes on ideoloogiat, tõlkimist või ka KDA-d omavahel seostanud, võib välja tuua Basil Hatimi ja Ian Masoni (1990, 1997), Christina Schäffneri (2003, 2004), Jeremy Munday (2007, 2012) ja María Calzada Pérezi (2003).

Tõlketeaduse ja KDA ühendamisest rääkides tulebki eelkõige ära märkida Hatim ja Mason, kes pühendasid oma 1997. aastal ilmunud teoses „The Translator as Communicator” ühe peatüki ideoloogiale, soovides tõestada, et tõlkijate valikutel on ideoloogilised tagajärjed. Autorite arusaam ideoloogiast on sarnane KDA-d rakendanud autorite omale: nimelt mõistavad nad ideoloogia all ühiskonnas vaikimisi jagatud eeldusi, väärtusi ja uskumusi, mis mõjutavad ka tõlkija otsuseid. Sealjuures ei taha nad väita, et tõlkija keelekasutus oleks tervenisti ette määratud, küll aga eeldavad nad sarnaselt KDA autoritele, et keelekasutajad (seega ka tõlkijad) on allutatud diskursuse võimule, olles samas aktiivsed subjektid (st diskursuse loojad). (Hatim, Mason 1997: 143–146)

Munday rõhutab seevastu ka tõlkija ja teksti autori erinevaid keelesüsteeme ja tõlkija individuaalset keelelist kogemust, mida on mõjutanud haridus, meediatarbimine ja kohalik keskkond. Selline n-ö keeleline vorming on indiviiditi väga erinev ning võib seetõttu diskursiivsest keelekasutusest erineda. (Munday 2007: 199) Eelnevale ideoloogiakäsitlusele tuginedes võib aga väita, et ideoloogia sünnib ja levib suuresti formaalse haridussüsteemi ja eriti just meedia kaudu, mistõttu on tõlkija keelekasutus ja grupi keelekasutus ilmselt omavahel siiski tihedalt seotud. Schäffneri (2004: 137) hinnangul ei saa tõlkeid nende sotsiaalsest kontekstist lahutada, sest tõlke keeleline struktuur peegeldab tõlkijat mõjutanud sotsiaalseid tavasid, norme ja piiranguid. Niisiis on oluline ka tõlketekste kriitiliselt analüüsida. Kang, kes uuris inglise keelest korea keelde tõlgitud ja toimetatud tekste, nentis, et nii tõlkijad kui ka toimetajad lähtuvad valikute tegemisel keerukast süsteemist, mis ühendab endas ühelt poolt institutsionaalsete tõlkijate subjektiivseid valikuid, ent mida on mõjutatud ka institutsiooni eesmärgid ja tavad ning institutsionaalselt määratletud diskursiivsed allikad (Munday 2012: 19). Tõlkijate puhul võib diskursiivse allikana vaadata ka tõlkemälusid, mis kahtlemata mõjutavad ühe institutsiooni sees töötavate tõlkijate valikuid.

Tõlkijate loodud diskursuse ja ühiskonna vahel laiemalt näeb seoseid ka Morven Beaton, kes analüüsis ingliskeelse originaali ja saksakeelse sünkroontõlke võrdlemise abil Euroopa Parlamendi tõlkide mõju parlamendi ideoloogiale. Beaton leidis, et tõlgid kaldusid peaterminit *Euroopa Liit* kõneleja ütlusesse lisama ning eelistama seda ka seal, kus kõneleja oli kasutanud terminit *liit* või adjektiivi *euroopa*. Nii pidev leksikaalne kordamine

kui ka tõsiasi, et individuaalseid retoorilisi fraase kasutatakse institutsionaalses keskkonnas, kaldub omakorda tugevdama Euroopa Liidu kui institutsiooni hegemooniadiskursust. (Beaton 2007: 280–282; Munday 2012: 20). Samasugust tendentsi oleks ilmselt märgata ka kirjalike tekstide puhul – tõlkemälu äärmiselt olulise rolli tõttu oleks selline mõju ehk suuremgi.

Venuti on 2013. aastal välja antud teoses „Translation Changes Everything. Theory and Practice” arutlenud teemadel, mis sobituvad hästi KDA uurimisküsimustega. Venuti järgi „loob tõlge uue tähenduste keti, mida saadavad intratekstilised efektid ja suhted, mis ühtlasi annavad edasi lähteteksti ning toimivad ka sihttekstis” (Venuti 2013: 35). Loodud teksti on taas võimalik mitmeti tõlgendada. Venuti hinnangul mõjutavad tõlkijat ühelt poolt n-ö eelteadlikud (*preconscious*) ja teiselt poolt alateadlikud (*unconscious*) faktorid. Eelteadlike faktorite all peab Venuti silmas teadmisi lähte- ja sihtkeelest, kuid ka tõlkimisprotsessis rolli mängivaid kultuurilisi ja sotsiaalseid norme, eelkõige tõlkimise traditsioone ja praktikaid. (*ibid.*: 35–36)

KDA seisukohalt on huvitavam aga just alateadlike faktorite mõiste. Erinevalt eelteadlikest mõjutustest, mida tõlkija kannab sihtteksti samuti automaatselt, ei ole ta alateadlikku võimeline ise tajuma ilma, et ta teksti analüütiliselt uuriks, küll aga võivad alateadlikud mõjutused olla nähtavad teistele (*ibid.*: 36). Alateadlikud mõjutused avalduvad Venuti sõnul nn *remainder*’ite kasutamises – siia kuuluvad muuhulgas standardkeele kõikvõimalikud fonoloogilised, leksikaalsed ja süntaktilised variatsioonid, mille alla kuuluvad ka näiteks kirjanduslikud kujundid, tehniline terminoloogia ja släng (*ibid.*: 37–55). Selline käsitlus võib haakuda KDAga, kui arvestada näiteks metafoore ja pejoratiivse hõnguga või ülekasutatud (ideoloogilisi) väljendeid.

Siin võib tõmmata paralleele KDAga, kui mõelda, et sarnaseid ideoloogiaid jagavad inimesed ei taju, et nende keelekasutus oleks mingis suunas kallutatud. Niisiis, kui teatud ideoloogia on ühiskonnas või mõne selle grupi seas muutunud juba üldtunnustatuks, ei pruugi ka teine inimene, kes juhtub jagama tõlkijaga samu ideoloogiaid, tajuda, et originaalteksti on ideoloogiliselt kallutatud. Ning kuna sihtteksti vastuvõtjal on sageli kättesaadav vaid tõlge, ei kõrvutata sihtteksti üldjuhul lähtetekstiga. Sellele juhib tähelepanu ka Schäffner (2004: 125), kelle sõnul tõlgendavad poliitikud ja poliitilised analüütikud reeglina vaid tõlkes kirjeldatud – seega hakkab tõlge pärast ilmumist elama n-ö oma elu.

Venuti vaatleb *remainder*'ite esinemist tõlkes kui sümptomaatilisi vigu, mille all peab ta tõenäoliselt silmas lähtetekstist kõrvale kaldumist. Neid võib valla päästa laiem kultuuriline ja sotsiaalne olukord: „sellisel juhul võivad sümptomaatilised vead paljastada tõlkija poliitilise alateadvuse, allasurutud soovi lahendada sotsiaalne konflikt tõlke kujuteldaval tasandil.”⁹ Venuti küsib, kas naissoost tõlkija üritaks meesoost autori teksti tõlkides lisada sinna alateadlikult autoritaarsust ja vastupidi. (Venuti 2013: 55)

Niisi mõjutab diskursuse võim ka tõlkijat alateadlikult, ning selle tulemusel püüab tõlkija sobitada sihtkeelse teksti ühiskonnas levinud konventsioonidega. Sarnase küsimuse võiks esitada seoses magistritöös uuritava teosega: kas tõlkijat võiks mõjutada see, millises kontekstis ja milliste keeleliste vahenditega on lähtekeelses ühiskonnas, Eestis, immigratsioonist ja muslimitest räägitud?

3.1. Poliitiline diskursus ja tõlge

Nagu töö esimeses peatükis selgus, kontrollivad ideoloogiaid sotsiaalset võimu omavad grupid, seega võib nende alla lugeda ka peavoolu meedia, üldhariduslikke materjale tootvad institutsioonid ning poliitikud. Kuna välisriikide poliitilise olukorra kohta kuuleb suur osa ühiskonnast endiselt tõlgete kaudu, peaks tähelepanu pöörama kahele võimalikule tendentsile: ühest küljest võivad lähtekeeles peituvad ideoloogiad kanduda edasi sihtkeelde, teisest küljest on aga võimalik ja tõenäoline, et tõlkija vahendamise tulemusel peegeldab sihtkeelne tekst tõlkija kultuuris domineerivaid ideoloogiaid. Ka Schäffner (2004) rõhutab, et tõlkijad tegutsevad kontekstis, mida on vorminud sotsiaalsed eesmärgid ja ideoloogiad.

Poliitilise diskursuse, tõlkija ja ideoloogia seost on vaadelnud ka Munday 2012. aastal ilmunud teoses „Evaluation in Translation: Critical points of translator decision-making”. Munday ideoloogiakäsitlus toetub Valentin Vološinovile, kes näeb hinnangulist aspekti nii sõnavalikus, intonatsioonis, süntaksis, argumendi ülesehituses kui ka žanri valikus. Munday analüüsib tõlkija sekkumise ja subjektiivse hinnangu avaldumist sihttekstis, toetudes selleks peamiselt James R. Martini ja P. R. R. White'i „hinnangu teooriale” (*appraisal theory*), mis rakendab sarnaselt Faircloughi KDAle Halliday süsteemset funktsionaalset grammatikat ning mille abil on võimalik analüüsida kõneleja suhtumist ning eri veenmisvõtteid. Munday rakendab mudelit selleks, et leida tõlkija jaoks n-ö

⁹ Originaalsitaat: *in such cases, the symptomatic errors may reveal the translator's political unconscious, a repressed desire to resolve a social conflict on the imaginary level of a translation* (Venuti 2013: 55).

kriitilised kohad tekstis, mis nõuavad tõlkijalt enam tõlgendamist ja sekkumist. (Munday 2012: 2) Muuhulgas toob Munday näite poliitilisest kõnест, kus mitmuse esimese isiku kasutamine tugevdab kõneleja sidet publikuga ning võimaldab tal publikuga manipuleerida, tuginedes jagatud väärtustele ja uskumustele (Munday 2012: 15).

Hatim ja Mason (1997: 143–155) on võrrelnud lähteteksti autori ja tõlkija sõnavalikut, kohesiooni, transitiivsust ja presuposiitsionaalsust ning eristanud tõlkija maksimaalset, keskmist ja minimaalset sekkumist. Autorid rõhutavad, et sihtteksti sõnavalik peaks võimaldama sama paljusid interpreteerimisvõimalusi kui lähteteksti sõnavalik, st ei tohiks olla lähteteksti terminist enam markeeritud – vastasel juhul loob tõlkija hoopis teistsuguse tekstimaailma (*ibid.*: 156).

Schäffner (2004: 138) juhib tähelepanu olulisele tõigale, mida tõlketeksti ideoloogia analüüsimisel silmas pidada – nimelt on tarvis teada, millist tõlkestrateegiat tõlkija on kasutanud, kas kodustavat või võõrandavat, kas tegemist on *overt*- või *covert*-tõlkega. Tõlkijad ei pruugi strateegiat aga teadlikult valida, samuti ei pruugi nad samadest põhimõtetest lähtuda järjepidevalt kogu tekstis. Seetõttu tuleb lähteteksti ja tõlget võrdlevalt analüüsida. Kuid isegi detailse võrdluse puhul ei ole võimalik täpselt teada, millest tõlkija valiku tegemisel lähtus ning kes või mis teda mõjutas. Lähteteksti ja tõlke ideoloogia võrdlemisel võib ette tulla teisi probleeme, mida vaadeldakse lähemalt järgmises alapeatükis.

3.2. Võimalikud probleemid KDA ja tõlketeaduse ühendamisel

Kuigi KDA ja tõlketeadust seob küsimus keelega tegutseja rollist, tuleb tõlgitud teksti puhul arvestada paljude teguritega. Näiteks ei saa alahinnata erinevusi kahe keelesüsteemi vahel. Munday juhib tähelepanu võimalikule erinevale transitiivsuse astmele kahe keele vahel – näiteks inglise keel kaldub olema interpersonaalselt orienteeritud (*interpersonal orientation*), implitsiitsem ja kaudsem, samas kui saksa keel on pigem sisule orienteeritud, eksplitsiitne ja otsene (Munday 2012: 19). Samuti erineb kultuuriti sotsiotekstuaalne praktika, näiteks Araabia kultuuris on erinevate žanride kasutamine samas tekstis tavapärane, Lääne kultuurides aga mitte (Hatim, Mason 1997: 149).

Samuti tekib tõlkija tõlkimisstrateegiat ja valikute põhjusi teadmata küsimus, kas tõlkija on valikute tegemisel olnud kantud ideoloogiast või on otsused langetatud muudel kaalutlustel. Lisaks tuleb arvestada sellega, et tõlkija keelelised valikud sõltuvad ka lähtekeele ja -kultuuri tundmise astmest. Seetõttu on võimalik, et ideoloogilisena tunduvad

muudatused on tingitud pelgalt algteksti valesi mõistmisest. Hatimi ja Masoni järgi on keeruline tuvastada, kas tõlkija on teinud teatud valiku selleks, et anda edasi võimalikult sarnast ideoloogilist väärtust, mida lähtekeelne sõna implitsiitselt väljendab, või on ta lihtsalt läinud pigem sõnasõnalise tõlkimise teed ja valinud leksikaalselt kõige lähedasema vaste. (Hatim, Mason 1997: 147) Tõlkija motivatsioonist saaks ehk parema ülevaate siis, kui analüüsitaks võimalikult suurt tekstikogumit – sel juhul oleks võimalik probleemsete kohtade tõlkimise võrdlemise abil tuvastada, millistest põhimõtetest (kui üldse) tõlkija lähtunud on. Ka Venuti (2013: 35) hinnangul lähtub tõlkija ühest küljest instinktist (nt milline stiil või sõnavalik sobiks autori varasemate teostega), teisest küljest aga väga erinevatest praktilistest kaalutlustest (milline sõna kõlab paremini, kuidas vältida sõnakordusi jms).

Probleemseks võib osutuda ka tõsiasi, et tõlkija on ühest küljest sihtkeelse diskursuse looja, kuid samas tugineb ta juba loodud võõrkeelsele diskursusele ning tõlgendab seda. Seega võib ühelt poolt vaadelda, kas ja kuidas on tõlkesse üle kantud lähteteksti ideoloogiad ning teisest küljest analüüsida, kas tekstis kajastub kuidagi ka sihtkeele ühiskonnas domineeriv ideoloogia. Analüüsimine võib aga osutuda keeruliseks, kui lähte- ja sihtkultuur on selles mõttes sarnased.

Samuti ei oleks tõlke puhul mõistlik keskenduda tõlkija kui ühe inimese tegevusele. Paljud tõlked on toimetatud, lisaks võib tõlkimisel olla abiks laiem nõuandjate ring. Küll aga peaks saama vaadata seda, kas ja kuidas on tõlkes tehtud valikuid võimalik selgitada sihtkeele diskursiivsete ja sotsiaalsete praktikate valguses, samuti seda, kuidas tõlkes on edasi antud lähteteksti ideoloogiat. Seda püütakse vaadelda ka siinses töös.

Võimalik, et tõlkeprotsessi mõjutab ka tõlkija/toimetaja suhtumine autori teesidesse. Schäffneri (2004: 144) hinnangul võivad tõlkijad poliitilise teksti puhul käituda sotsiaalset võimu omavale agendile vastupidiselt, sooviga n-ö kannatavat rühma teises valguses näidata. Näiteks võivad nad valida tõlkimiseks selliseid tekste, mis n-ö allasurutud *teisele* hääle annavad (*ibid.*: 144). Norman Shapiro on aga öelnud, et tema kui tõlkija ego ja iseloom mõjutavad küll tõlkimisprotsessi, kuid ometi peab ta püüdma jääda algtekstile truuks, nii et tema iseloom tõlkest läbi ei kumaks (Venuti 2008: 7).

Schäffneri mõtet edasi arendades võiks küsida, kas poliitiliste tekstide puhul tuleks rohkem rääkida tõlkija vastutusest. Selline mõte haakuks hästi ka KDA kaugema eesmärgiga aidata diskursuse võimu vähendamise kaudu kaasa sotsiaalse ebavõrdsuse vähenemisele. Ilze Lande (2010) on oma magistratöös vaadanud pigem seda, kas tõlkijal on *õnnestunud*

varjatud ideoloogiat samaväärselt edasi anda, arvestades sihtkeele omapäradega. KDA eesmärgi peale mõeldes võiks olla võimalik vaadata ka seda, kas tõlkes on lähtetekstist läbi kumavat ebavõrdust kas vähendatud või hoopis võimendatud. Siin tekiks küll küsimus, kas sellisel juhul saab endiselt rääkida adekvaatsest tõlkest. Kui arvestada aga sellega, et KDA tegeleb ka (ning just eelkõige) sellise ideoloogia uurimisega, mis ei ole silmanähtav ning avaldub teiste seas metafoorides, kujundlikus kõnes, sõnajärjes, koherentsuses, semantiliste osalejate esitamises (Meyer 2001: 25–28), ei ole see küsimus võib-olla päris põhjendamatu.

Seega ei peaks tõlkijalt ootama rassistlike seisukohtade eemaldamist, kui neid peaks tekstis leiduma – see oleks juba tõlke tsenseerimine –, kuid võimalusel saaks tõlkija ehk teha väiksemaid muudatusi, mis muudaks teksti vähemuste suhtes neutraalsemaks. Siin tekib taas küsimus, kas tõlkija on pädev selliseid otsuseid langetama – piir tsenseerimise ja heatahtliku neutraliseerimise vahel on väga hägus. Kahtlemata ei peaks see olema ega tohikski olla tõlkija eesmärk igas žanris, kuid poliitiliste tekstide puhul, nagu seda on Sarrazini teos, on tõlkijal võimalik diskursuse võimu vähendada. Kui Hatimi ja Masoni arvates ei tohiks tõlkija valitud vaste olla originaalist markeeritud, siis võiks siinkohal esitada küsimuse, kas tõlkija peaks teatud juhtudel eelistama sellist vastet, mis oleks originaalist vähem markeeritud.

4. Metodoloogia

Paljud KDA autorid on rõhutanud, et KDA ei ole kunagi olnud ega soovinud olla üks konkreetne teooria ega rakendada üht kindlat meetodit (nt Fairclough 2010; Wodak, Meyer 2009: 5). Ka siinse töö metoodika on probleemi olemust, analüüsitava teksti pikkust ja magistritöö mahtu arvestades ehitatud üles mitmele autorile. Tõlketeeoretikutest on toetunud Hatimi ja Masoni, Munday, Schäffneri ja Venuti seisukohtadele, KDA autoritest tuginetakse Faircloughile ja van Dijkile, tekstianalüüsis valdavalt Faircloughile. Järgnevalt antakse põgus ülevaade Norman Faircloughi dialektilis-relaksioonilisest kriitilisest diskursuseanalüüsist, millele tekste analüüsides põhiliselt toetutakse.

4.1. Norman Faircloughi dialektilis-relatsiooniline kriitiline diskursuseanalüüs

Faircloughi lähenemine otsib vastust küsimusele, kuidas mõjutavad semioos ning semioosi ja teiste sotsiaalsete elementide vahel esinevad dialektilised seosed uuritavat sotsiaalset protsessi (Fairclough 2009: 166). Siinses töös tuleb seega ühest küljest vaadata, kuidas konstrueeritakse islamit ja muslimeid, millist mõju avaldavad originaalteksti loodavad seosed Saksamaa kontekstis muslimitest inimeste olukorrale Saksamaal ning teisest küljest uurida, kuidas tõlge mõjutab Eesti kontekstis eestlaste arusaama Saksamaa muslimikogukonnast ja millised tagajärjed sellel võivad olla. Kahte teksti analüüsitakse võrdlevalt, ent kuna tegemist on eelkõige tõlkeanalüüsiga, keskendutakse enam just teisele punktile.

Fairclough eristab kolme sotsiaalse reaalsuse tasandit: sotsiaalsed struktuurid, sotsiaalsed praktikad ja sotsiaalsed sündmused (vastavalt *social structures*, *social practices* ja *social events*). Nendevahelistele suhetele on üles ehitatud ka analüüs. Sealjuures esineb diskursus kolmes semiootilises kategoorias: žanrid, diskursused ja stiilid. **Žanride** all peab Fairclough silmas diskursiivse käitumise viise – žanrideks loetakse näiteks intervjuud, ajalehtede juhtkirjad ja tööintervjuud. **Diskursuse** ja **diskursuste**¹⁰ all mõistab Fairclough

¹⁰ Nagu diskursuse mõistet käsitlevas peatükis mainitud, kasutab Fairclough diskursuse kui tähenduste loomise protsessi tähistamiseks terminit *semioos*. Terminit *diskursus* all mõistab ta ühelt poolt temaatiliste tekstide kooslust (nt poliitiline diskursus) ning teiselt poolt viisi, kuidas millestki räägitakse (nt uusliberaalne globaliseerumisdiskursus). Samuti eristab ta diskursust kui abstraktset ja diskursust kui konkreetset mõistet – esimene neist on võrreldav semioosi mõistega, teine, loendatav termin, tähistab pigem diskursuse teisi tähendusi. (Fairclough 2009: 162–163; 2008: 26)

semiootilise kirjeldamise või tõlgendamise viise. Diskursuseid saab samastada eri sotsiaalsete gruppide nägemusega. Siin toob Fairclough näiteks vaeste inimeste elude tõlgendamise – tõlgendamine toimub erinevate sotsiaalsete praktikatega seotud diskursuste kaudu. Sellised diskursused on näiteks poliitika, meditsiin või sotsiaalne heaolu. Kolmas kategooria, semiootilised **stiilid** ehk n-õ olemise viisid on seotud kindlate sotsiaalsete ja personaalsete identiteetidega. Näiteks ettevõtte juhatajat iseloomustab tema positsioonile omane keelekasutus, mille abil tugevdab ta oma tööalast identiteeti. (Fairclough 2009: 164; 2008: 26)

Siin tuleb taas mainida juba eespool välja toodud mõistet **diskursuse kord** – nimelt peab Fairclough diskursuse kordadeks „sotsiaalsete praktikate võrgustiku semiootilist dimensiooni, mis kujundab sotsiaalseid välju, institutsioone ja organisatsioone”, kus põimuvad eri žanrid, diskursused ja stiilid. Kui diskursuse korrad moodustavad sotsiaalsete praktikate semiootilise dimensiooni, siis sotsiaalsete sündmuste semiootilise dimensiooni moodustab **tekst** – siia kuuluvad lisaks kirjalikule tekstile ka vestlused, intervjuud ja multimodaalsed tekstivormid. (Fairclough 2009: 164–165)

Fairclough on oma lähenemist aastate jooksul muutnud ja täiendanud. Varasema käsitluse järgi jaguneb analüüs laias laastus kolmeks üksteisega tihedalt seotud tasandiks: **esimesel** ehk **kirjeldaval**, **tekstuaalsel tasandil** analüüsitakse lähemalt teksti – sõnavara, grammatikat ja teksti struktuuri. Et aga kirjeldusest üksi ei saa ideoloogilist võimu välja lugeda, tuleb analüüsida ka seda, kuidas teksti vahendatakse, st kuidas tekst saab igapäevase suhtluse osaks. Siin liigutaksegi **teisele**, st **tõlgendavale**, **diskursiivsele tasandile**. Teisel tasandil analüüsitakse, kuidas tekst suhestub diskursusega ning kuidas teksti olemasolevate teadmiste põhjal tõlgendatakse ja taasluuakse. Analüüsi **kolmas tasand** on **selgitav**: siin analüüsitakse diskursuse seost **sotsiaalsega** ning diskursuse tootmise ja taastootmise sotsiaalseid tagajärgi. Teatud väärtusi sisaldavad diskursused hakkavad sotsiaalselt toimima alles siis, kui tervemõistuslikena tajutavad seisukohad sobituvad ideoloogiliselt teatud võimusuhetega ning kui diskursusest saab institutsiooniliste ja sotsiaalsete võimumängude osa. Sel tasandil analüüsitakse ka seda, kuidas diskursuses osalejad teksti tõlgendavad. (Fairclough 2001: 91, 21–27, 117–118)

Teksti tootmisel ja tõlgendamisel mängivad rolli nn *grupi liikmete allikad* (*members' resources*, tõlge eesti keelde töö autorilt). Nende all peab Fairclough silmas kognitiivseid ja sotsiaalselt loodud keelilisi ja mittekeelilisi prototüüpe, näiteks teadmisi keelest, väärtusi ja uskumusi. Ka selliste prototüüpide kasutamine on sotsiaalselt determineeritud –

näiteks tõlgendatakse erinevaid žanre eri kognitiivsete strateegiate abil. Grupi liikmete allikad kujundavad seda, kuidas tekste toodetakse ja tõlgendatakse, ning tootmisel ja tõlgendamisel rakendatavad grupi liikmete allikad sõltuvad omakorda sotsiaalsetest oludest. (Fairclough 2001: 9; 20–21) Lähte- ja sihtteksti tootmist ja tõlgendamist mõjutavaid sotsiaalseid olusid analüüsitakse samuti töö viiendas peatükis.

Hilisemates töödes on Fairclough kolmetasandilist mudelit täiendanud. Järgnevalt kirjeldatakse lühidalt 2008. aastast pärinevat käsitlust (Fairclough 2008; esimene väljaanne aastal 2003). Seal toob Fairclough välja viis analüüsifaasi. Eelmises lõigus käsitletud analüüsitasandid kuulusid teise faasi.

Esimeses faasis keskendutakse sotsiaalsele probleemile (*social wrong*), millel on selgelt tuvastatav semiootiline aspekt, st mille puhul saab analüüsida semioosi ja muude elementide vahelist seost. Selles faasis luuakse ka probleemi analüüsimiseks sobilik teoreetiline ja transdistsiplinaarne baas. (Fairclough 2009: 167–169)

Teises faasis on uurija ülesanne identifitseerida, kuidas probleem on tekkinud ning kuidas see on sotsiaalses elus juurdunud. Selles faasis analüüsitakse sotsiaalsete praktikate võrgustikku, milles probleem on juurdunud, semioosi ja muude konkreetsetes praktikates esinevate elementide suhet ning semioosi ennast. Semioosi analüüsimine jaguneb omakorda teksti struktuuri analüüsiks ning lingvistiliseks ja interdiskursiivseks analüüsiks. Interdiskursiivne analüüs vaatleb, millised žanrid, diskursused ja stiilid on esindatud ning kuidas need on omavahel seotud. (Fairclough 2008: 209; 2009: 170)

Kolmandas faasis otsib uurija vastust küsimusele, kas probleem on sotsiaalsele korrale vajalik, st kas kellegi huvides võiks olla, et probleem jääb püsima. **Neljandas** faasis analüüsib uurija, kuidas oleks võimalik sotsiaalset probleemi leevendada. **Viiendas** faasis toob uurija välja oma subjektiivse positsiooni, st vaatleb tehtud analüüsi kriitiliselt. Uurija peaks selgitama oma tausta ja sotsiaalset positsiooni. (Fairclough 2008: 210–211)

Magistritöö teemat, seega ka sotsiaalse probleemi valimise põhjuseid selgitati lähemalt sissejuhatuses. Töö esimesed kolm peatükki moodustavad ühtlasi analüüsiks vajaliku teoreetilise baasi. Ülejäänud faasidega tegeleb töö viies peatükk. Kuna KDA puhul on tavaline, et liigutakse teooria ja analüüsitasandi vahel, tuuakse osa teoreetilisi seisukohti parema jälgitavuse huvides sisse jooksvalt analüüsi käigus. Nii lähte- kui ka sihtteksti keelt analüüsides toetutakse Faircloughi välja töötatud uurimisküsimustele, sealjuures on põhiorhk suunatud sihtteksti analüüsimisele.

4.2. Vaadeldavad lingvistilised tunnused

Fairclough on toonud välja kümme küsimust, mille abil saab diskursust tekstuaalsel tasandil põhjalikult analüüsida (Fairclough 2001: 92–93). Magistritöö mahtu ja analüüsitavate tekstide pikkust silmas pidades vaadeldakse siiski vaid osa esitatud küsimustest – ka van Dijk (2001: 99) on rõhutanud, et diskursust ei saa väga põhjalikult analüüsida suure tekstikorpuse puhul. Töös vaadeldakse võrdlevalt järgmist (Fairclough 2001: 92–116, 2008: 192–194):

- **grammatika.** Milline on domineeriv kõneviis, kas väited on esitatud pigem fakti ennustuse, hinnangu või oletusliku väitena; kuidas kajastub tekstis modaalsus (mida peab autor tõeks ja mida kohustuslikuks või vajalikuks, milliseid modaalsete markereid on kasutatud), kuidas esitatakse sotsiaalseid osalejaid (kas aktiivselt või passiivselt), kuidas kasutatakse pronoomeneid;
- **sõnavara.** Kas esineb hinnangulise väärtusega sõnu, markeeritult formaalseid või informaalsete sõnu, kas leidub ideoloogiliselt olulisi tähendussuhteid sõnade vahel;
- **intertekstuaalsus.** Millistele tekstidele ja isikutele on viidatud, millistele on teadlikult viitamata jäetud, kas tsiteeritud on otseselt või kaudselt, kuidas suhestuvad esitatud arvamused autori arvamusga.

Ülevaate saamiseks analüüsitakse tekste võrdlevalt, lause lause haaval. See võimaldab ühest küljest näha lähteteksti ideoloogilisust ning teisest küljest vaadelda, milliseid valikuid on teinud tõlkija, kuidas need mõjutavad tõlke lugejaid ning millest võivad sellised valikud olla tingitud. Sealjuures keskendutakse rohkem eestikeelse teksti analüüsimisele. Vaadeldakse ka teksti struktuuri laiemalt, kuid kuna siin ei tohiks olla erinevusi lähte- ja sihtteksti vahel, võetakse aluseks vaid sihttekst.

5. Thilo Sarrazini teose „Deutschland schafft sich ab” ja selle tõlke analüüs

Magistritöös analüüsitakse Thilo Sarrazini teose „Deutschland schafft sich ab: Wie wir unser Land aufs Spiel setzen” sissejuhatust, seitsmendat ja üheksandat peatükki (vastavalt „Zuwanderung und Integration” ja „Ein Traum und ein Alptraum”) ning nende tõlget eesti keelde. Sissejuhatuse on analüüsimiseks valitud seetõttu, et see annab lugejale esimese ülevaate sellest, millest teoses räägitakse, samuti mõjutab sissejuhatuse ilmselt ka seda, millise häälestusega teost lugema hakatakse. Suurima osa analüüsitavast tekstist moodustab aga migratsioonist ja integratsioonist kõnelev peatükk, mis on ühtlasi ka teose kõige mahukam peatükk. See valiti käsitletava temaatika tõttu. Üheksandat, teose viimast peatükki, võib tõlgendada kui kokkuvõtet, kus autor ütleb ka oma n-ö lõppsõna. Seal tugineb Sarrazin eelnevatele peatükkidele ning kirjeldab satiirilises võtmes kahte võimalikku stsenaariumit, mis võivad Saksamaad järgmise saja aasta jooksul oodata.

Teose on tõlkinud Janno Toots ja toimetanud Margus Enno ning välja andnud kirjastus OÜ Hea Lugu.

5.1. Sotsiaalne kontekst

Järgnevalt analüüsitakse, millises sotsiaalses kontekstis teos Saksamaal ja Eestis ilmus: millisesse diskursusesse teos sobitus ning millised protsessid olid diskursust kujundanud. Kuna magistritöös analüüsitava teksti põhiosa moodustab peatükk „Immigratsioon ja integratsioon”, kus Sarrazin vaatleb valdavalt türgi rahvusest islamiusuliste sisserännanute seotud murekohti, vaadeldakse lähemalt just nende teemadega seotud ning teksti tõlgendamisprotsessi mõjutada võivat konteksti. Ühtlasi uuritakse, milliseid žanre islamidiskursus hõlmab.

5.1.1. Lähteteksti sotsiaalne kontekst

Sarrazini teos on suunatud Saksa lugejale – sellele viitab juba teose pealkiri, kus mainitakse nii Saksamaad kui ka seda, et autor peab lugejaid n-ö enda gruppi kuuluvaks [*wie wir unser Land aufs Spiel setzen* – kuidas *me oma riigi mängu paneme* (töö autori sõnasõnaline tõlge)]. Van Dijki (2005: 287) järgi on diskursuse tootmise ja mõistmise

eeldus see, et diskursuses osalejaid ühendab jagatud teadmine (*knowledge*). Seega peaks antav informatsioon suhestuma juba olemasolevaga. Samuti juhib van Dijk (*ibid.*: 290) tähelepanu sellele, et lihtsam on veenda neid, kelle sotsiaalsed või poliitilised teadmised on piiratud või kelle isiklik kogemus on vastuolus ideoloogiliste väidetega. Enne teose analüüsimist oleks ennatlik omistada Sarrazinile rassistlike veendumuste levitamist, kuid Sarrazini eesmärk oli kahtlemata lugejat oma seisukohtades veenda. Et teoses kirjeldatakse aga eelkõige Saksamaa demograafilist, kultuurilist ja majanduslikku olukorda ning käsitletakse Saksamaal esinevaid probleeme, on Sarrazin ilmselt arvestanud teatud ühiste teadmiste ja kogemustega. Seega tuleks selleks, et lähtekeelset teksti mõista, lähtekultuuri taustast võimalikult palju teada ka tõlkijal.

Lähteteksti sotsiaalse konteksti analüüsimine on niisiis oluline mõistmaks, kuidas ja milliste meetoditega Sarrazin lugejaid mõjutab. Selleks, et nii magistritöö autoril kui ka lugejal oleks juba enne teose teksti analüüsimise juurde jõudmist parem ülevaade Saksamaa tollasest demograafilisest olukorrast ja sotsiaalsetest probleemidest, kirjeldatakse järgnevalt põgusalt teose ilmumise sotsiaalset konteksti.

Saksamaal elas 2010. aastal 81,75 miljonit inimest (Statista 2015). Elanikkond on kultuuriliselt ja rahvuslikult kirju – Saksamaa Statistikaameti *Statistisches Bundesamt* hinnangul oli 2010. aastal 19,3% sakslastest migratsioonitaustaga (siia loeti nii pärast 1949. aastat Saksamaale kolinud inimesed kui ka nende järeltulijad) (Destatis 2010¹¹: 64).

Migratsioonitaustaga elanike arvukuse põhjused leiab Saksa lähiajaloost: nimelt vajati tõusva majandusega Saksamaal alates 1950. aastate keskpaigast arvukalt töölisi, keda kutsuti riiki välismaalt. Esimene leping sõlmiti Itaaliaga 1955. aastal, järgnesid Hispaania ja Kreeka (1960), Türgi (1961), Maroko (1963), Portugal (1964), Tuneesia (1965) ja Jugoslaavia (1967). 1964. aastal oli Saksamaal juba üle miljoni nn külalistöölise (*Gastarbeiter*), 1973. aastal ulatus see arv nelja miljoni inimeseni. 1990. aastate algusest tõusis sisserändajate arv raudse eesriide avanemise tõttu taas kiiresti ning riiki rändas inimesi peamiselt endisest Nõukogude Liidust, Poolast ja Rumeeniast. Sel ajal levis n-ö põlissakslaste seas ka välismaalastevaenulik suhtumine. (Seifert 2012) Just need tendentsid ajendasid Siegfried ja Margarete Jägerit rassismidiskursust põhjalikumalt analüüsima (vt peatükist 2.3.).

¹¹ Tegemist ei olnud üldise rahvaloendusega, vaid n-ö mikroloendusega (*Mikrozensus*); tulemused saadi ühte protsenti majapidamistest pisteliselt küsitledes.

Saksamaa kultuuriline mitmekesisus tingib ka selle, et esindatud on eri religioonid. Saksamaal elab hinnanguliselt 3,8 kuni 4,3 miljonit muslimit, kuid sealjuures pole teada, kui paljud neist on usklikud või sügavalt religioossed (Foroutan 2012: 25). 2011. aasta üldrahvaloenduse andmetel oli 30,8% elanikkonnast luteri usku, 31,2% katoliiklased ning 38,0% järgis kas mõnda teist või mitte ühtegi religiooni (Destatis 2014: 41). Viimasesse gruppi kuuluvad ka Saksamaa islamiusulised elanikud. Saksa-Iraani päritolu teadlane Naika Foroutan viitab Saksamaa elanike seas 2011. aastal korraldatud küsitluse tulemustele: nimelt olevat 41,9% täielikult ja 43% nõus väitega, et erinevad kultuurid rikastavad ühiskonda (Foroutan 2012: 8).

Teisest küljest viitavad paljud uuringud sellele, et islami kultuuri ja religiooni nii positiivselt ei suhtuta, samuti on hinnangud aastate jooksul muutunud. Võõraviha uurinud Claudia Diehl ja Ingrid Tucci märgivad, et 2009. aastal, seega aasta enne teose ilmumist, ei tundnud sisserände pärast muret 32% migratsioonitaustata sakslastest – teistsugune statistiline pilt avaneb aga siis, kui vaadelda suhtumist muslimitest sisserännanutesse (*ibid.*: 18). Heiner Bielefeldt (2008: 4) viitab 2006. aastal tehtud uuringule, mille järgi pidas 83% küsitletutest islamiusku fanaatiliseks ja 70% ebatolerantseks.

Negatiivse hinnangu põhjusena näevad paljud islamidiskursust uurinud teadlased just meediat kui avaliku arvamuse kujundajat (nt Bielefeldt 2008, Foroutan 2012). Eelkõige populaarse meedia puhul võivad sellel olla negatiivset diskursust tootvad tagajärjed: kui islamiusku ja muslimeid mainitakse vaid negatiivses kontekstis, hakkavad ka diskursuse tõlgendajad üha enam looma sarnaseid mentaalseid seoseid, mis omakorda soodustab selliste seoste kandumist teistesse diskursustesse. Saksamaa Erfurti ülikooli teadlased Kai Hafez ja Carola Richter (2007) uurisid, kuidas kajastati muslimeid 2005. ja 2006. aastal Saksamaa avalik-õiguslike meediakontsernide ARD ja ZDF telekanalites. Analüüsi tulemusel jõuti järeldusele, et kuigi otseseid stereotüüpe ei esitatud, räägiti islamist raamistikus, mis võis televaatajate hinnanguid negatiivselt mõjutada – 81% juhtudest oli tegemist negatiivse konnotatsiooniga teemadega nagu terrorism, ekstremism, rahvusvahelised konfliktid, integratsiooniprobleemid, madal haridustase või fundamentalism (Hafez ja Richter 2007).

Viimastel aastatel on meedia huviorbiiti tõusnud ka Saksamaa sotsiaaltoetuste süsteem *Hartz IV*, eelkõige selle populaarsus Saksamaal elavate välismaalaste seas. 2010. aasta uuringu järgi saab välismaa passiga elanikest 18,6% sotsiaaltoetust, Saksa kodanike puhul

on osakaal 7,5%. Sealjuures saab uuringu andmetel sotsiaaltoetust 26% Saksamaal elavatest Türki kodanikest. (HartzIV.org)

Seega mõjutab ilma migratsioonitaustata sakslaste n-ö muslimipilti suuresti just meedia, mille mõju on veelgi suurem neile, kelle tutvusringkond muslimeid ei hõlma. 2009. aastal tehtud uuringu raames küsitletutest puutus saksa rahvusest inimestega töö juures tihti kokku 79,6%, naabruskonnas 77,4% ja sõpruskonnas 69,8% migratsioonitaustaga muslimitest. Teiste religioossete gruppide, näiteks kristlaste ja juutide läbikäimine sakslastega oli veidi tihedam, ent küsitluse andmetel soovis ka 69% muslimitest, et sakslastega puututaks rohkem kokku. (Haug, Müssig ja Stichs 2009: 264, 275) Võrdluseks võib tuua 2010. aasta uuringu, kus sarnane küsimus esitati migratsioonitaustata sakslastele: Ida-Saksamaal ei puutunud muslimitega üldse kokku 62,6%, Lääne-Saksamaal 33,3% küsitletutest. Läbikäimist pidas keskmiseks või tihedaks vastavalt 16,1% ja 40,2% küsitletutest. (Pollack 2010: 7) Andmed pole vastavate gruppide suhtarvu tõttu küll päris võrreldavad, kuid siinse töö kontekstis on neid siiski oluline mainida.

Eelnevale tuginedes võib väita, et islamidiskursuse loob keerukas žanride kogum, mis hõlmab teiste seas ajakirjanduses ilmuvaid artikleid, arvamusalugusid, intervjuusid, statistiliste uurimuste kokkuvõtteid ja kommentaare, samuti mitmesugust publitsistikat, rahva seas korraldatavaid küsitlusi, poliitilist reklaami, parlamentaarseid debatte, igapäevaseid vestlusi ja arutelusid ja palju muud. Need žanrid esinevad omakorda paljudes sotsiaalsetes praktikates, mille kaudu põimub islamidiskursus omakorda teistesse diskursustesse, nagu haridusdiskursus või sotsiaalhoolekande diskursus.

Eespool viidatud küsitluste ja meedianalüüsi tulemustele viidates võib lähtuda sellest, et Sarrazini teos paigutus konteksti, kus islamit ja islamiusulisi seostati pigem negatiivsete nähtustega. Nagu eelnevalt mainitud, andis Sarrazini teesidele kaalu juurde tema ja ka SPD tollane populaarsus ning Sarrazini isiku tuntus ja poliitiline prestiiž. 2010. aasta augustis, mil teos ilmus, oli Sarrazin veel Saksamaa Keskpanga juhatuse liige, aastatel 2002 kuni 2009 oli ta olnud Berliini liidumaa rahandusminister (*Senator für Finanzen*) (Sarrazini biograafia). Kuigi Sarrazin väidab teose tänusõnades, et ta esitab vaid enda isiklikke seisukohti, on põhjust arvata, et Sarrazini tuntus ja ametiajalugu suurendavad teeside tõeväärtust.

Teisest küljest võib Sarrazini isik ja teose žanr, mille nimetamiseks Jüri Adams on kaalunud „ühiskondlik-poliitilist“ analüüsi (Sarrazin 2013: 375), häälestada lugejaid teost lugema juba teatud kriitikameelega. Siin võib taas viidata peatükis 1.4. käsitletule: see,

millist mõju teos avaldab, sõltub ilmselt suuresti sellest, kas lugeja jagab Sarrazini ideoloogiat või mitte.

Van Dijki eespool toodud tähelepanekut toetavad ka Bielefeldi interdistsiplinaarse konflikti- ja vägivallauuringute keskuse teadlaste uurimuste tulemused: nimelt jõudsid nad stereotüüpidele tuginevaid lihtsustatud hinnanguid uurides järeldusele, et stereotüüpidele toetatakse oma arvamuse kujundamisel just seal, kus islamist ja muslimitest kõige vähem teatakse. Sealjuures ei ole näha korrelatsiooni islamivaenulikkuse ja madala haridusastme vahel. (Foroutan 2012: 18)

Eelnevale tuginedes võib eeldada, et Saksa lugejad on ühest küljest kohaliku demograafilise olukorraga tuttavad, kuid teisest küljest on islamiteemaline, kohati vaenulik meediadiskursus neid oma pideva aktuaalsuse tõttu ka rohkem mõjutanud. Seda näitavad ka eespool viidatud uurimuste tulemused. Samas on siin põhjust arvestada sellega, et Saksa lugejatel võib olla häid isiklikke kogemusi muslimitega, mistõttu suhtuvad nad ka meediakajastusse ilmselt kriitilisemalt. Eesti lugejal aga üldjuhul selliseid kogemusi ei ole. Järgnevalt analüüsitakse, milline on eestikeelse tõlke ilmumise sotsiaalne kontekst.

5.1.2. Sihtteksti sotsiaalne kontekst

Saksamaa ja Eesti lähiajalugu ning seega ka kultuuriline ja rahvuslik koosseis erinevad teineteisest olulisel määral, mistõttu erineb ilmselt suuresti ka see, kuidas teosesse Eestis suhtutakse ning milliseid seoseid see loob. Esmapilgul võib väita, et kummaski riigis on vähemusrahvuste osakaal üsna suur, küll aga on siinsete rahvuste religioosne taust erinevalt Saksamaast üsna sarnane – Eesti suurima vähemusgrupi moodustavad venelased, kes on enamasti pärit kristlikust kultuuriruumist. Samuti erinevad teineteisest sootuks nii Saksamaa ja Eesti sotsiaaltoetuste süsteem kui ka määrad.

Võrreldes Saksamaaga on Eestis elavate rahvusgruppide arv väiksem, samuti on siin protsentuaalselt tunduvalt vähem muslimeid. 2011. aasta rahvaloenduse järgi olid Eestis elavatest inimestest 69,7% eestlased, 25,2% venelased ja 4,9% muude rahvuste esindajad (Statistika 2011a). Ka rahvastiku usuline kuuluvus erineb oluliselt Saksamaast: kindlat usku tunnistas vaid 29% Eesti rahvastikust, levinumad olid õigeusk (16% kõigist küsitletutest) ja luteri usk (10% kõigist küsitletutest). Islamiuskus tunnistas Eestis 1508 inimest (Statistika 2011b), kogu rahvaarvust moodustab see vaid 0,12%.

Seega on võimalus, et eestlastel oleks muslimitest tuttavaid, ilmselt üsna väike ning seda tõenäolisem on, et islamiuskus inimeste kohta kujuneb arvamus just meedia vahendusel.

Töö autorile teadaolevalt pole islami ja muslimite kujutamist Eesti meediaväljaannetes küll uuritud, kuid ka Eesti uudistes kaldub tooni andma islami seostamine eelkõige terrorismi ja poliitiliste konfliktidega.

Selle probleemiga haakub ka eestikeelse teose alguses asuv tervitus eesti lugejale, kus Sarrazin kiidab heaks otsuse tõlkida teos eesti keelde ning väidab kaudselt, et Eesti elanikud peaksid Sarrazini murekohti mõistma: „Eesti ajalugu näitab ilmekalt, kui oluline inimeste elutunnetusele on kultuuriline ja etniline identiteet ning millised *ohud* seda ikka ja jälle *ähvardavad*” (Sarrazin 2013, siin ja edaspidi töö autori esiletõst). Kultuuriline ja etniline identiteet moodustavad kahtlemata inimese identiteedi olulise osa, ent siin häälestatakse lugejat juba alguses alateadlikule vastuseisule, mis omakorda võib mõjutada teksti tõlgendamist. Ei ole teada, kas Sarrazin on tervitussõnad kirjutanud enne või pärast seda, kui teksti tõlkima hakati, ent on võimalik, et tervitussõnade tekst on mõjutanud ka tõlkijat¹².

Saksamaal ja saksa keeles välja antud teose ilmumist kajastati siiski ka Eesti meedias. Näiteks ilmus 2010. aasta 5. novembril põhjalik artikkel Sirbis, kus Toomas Hiio andis ülevaate enam vastukaja põhjustanud teesidest ning arutles selle üle, kuidas võib paralleele näha Eesti ühiskonnaga. Kuigi Hiio tõi välja ka mõningaid sarnasusi, nagu siinsete vene rahvusest inimeste tugev seotus päritolumaaga meediaruumiga ning vähene sündimus nii riigis üldiselt kui ka haritud peredes, on paralleele siiski pigem vähe. (Hiio 2010)

Erinevalt näiteks teaduskirjandusest, mille kindlat lugejaskonda on geograafiliselt ja kultuuriliselt raske määratleda, kõnetab Sarrazini teos Saksa lugejat, rääkides Saksamaa ajaloost, demograafilisest olukorrast ja poliitikast. Juliane House'i n-ö avaliku (*overt*) ja varjatud (*covert*) tõlke eristusele tuginedes saab Sarrazini teost pidada seega pigem selliseks tekstiks, mille tõlgitud versiooni puhul on selge, et tegemist on tõlkega (Leonardi 2000). Kuna Sarrazini teos on kirjutatud Saksa lugejale, ei saa eestikeelselt lugejalt oodata sarnaseid eelteadmisi. Nagu eelnevalt mainitud, on diskursuse tootmise ja mõistmise eeldus aga see, et diskursuses osalejaid ühendab jagatud teadmine. Lisaks teadmisele maailma kohta peavad suhtlussituatsioonis osalevad inimesed suhtluse toimimiseks oskama ka hinnata seda, kui palju teab teine (van Dijk 2009: 8). Et teksti lugejale arusaadavamaks muuta, võib lisada teksti kommentaare või täiendusi, et sihtteksti mõtet paremini edasi anda. Esialgsel vaatlusel on tõlkija seda ka teinud, samuti on tõlkele lisatud

¹² Siin on ehk oluline mainida, et tervitussõnade tekst oli töö autorile kättesaadav vaid eesti keeles.

Jüri Adamsi kirjutatud järelsõna, kus antakse põgus ülevaade teose autorist, teose retsensioonist Saksamaal ning selle mõjust Saksa ühiskonnale.

Eesti lugejale kirjutatud tervitussõna ja järelsõna mõjutavad omakorda seda, millise häälestusega lugeja teksti loeb või kuidas ta seda tõlgendab. Lisaks tervitus- ja järelsõnale peaks teksti ideoloogilisuse analüüsimiseks vaatlema ka teksti struktuurilist konteksti, st teose sissejuhatust ning peatükke „Immigratsioon ja integratsioon” ja „Unistus ja košmaar” otseselt ümbritseva teksti ülesehitust ja temaatikat. Seepärast vaadeldaksegi järgnevalt teose struktuuri. Kuna eeldatavasti on teksti laiem struktuur, nagu põhipeatükkide järjekord ja ülesehitus, sama nii lähte- kui ka sihttekstis, vaadeldakse seda eestikeelse tõlke alusel.

5.2. Teose struktuur

Lugeja toetub teksti tõlgendamisel varasematele teadmistele, mis on kujunenud nii isiklike kogemuste kui ka erinevate diskursuste koosmõjul. Magistritöös lähemalt analüüsivad peatükid on vaid osa teosest, kuid lugeja tõlgendab teksti üldjuhul kui tervikut. Loetud tekst loob lugejas ideoloogilise baasi, mille alusel tõlgendatakse omakorda järgnevat teksti. Kõige parema pildi teose ideoloogilisusest saaks kahtlemata teksti kui tervikut kolmel (tekstuaalsel, diskursiivsel ja sotsiaalsel) tasandil analüüsides, ent magistritöö mahtu arvestades piirduakse siin peatükkide (välja arvatud uuritavate tekstiosade, st seitsmenda ja üheksanda peatüki) ning kogu teose seisukohalt olulise sissejuhatuse struktuuri ja sisu ülevaatliku analüüsimisega. Ülevaade teose struktuurist ja peatükkide sisust peaks siiski aitama paremini mõista tekstianalüüsi faasis vaatluse alla tulevat¹³. Teoses vaadeldavaid teemasid püütakse sealjuures anda edasi võimalikult objektiivselt, küll aga tuuakse välja kohad, mis haakuvad otseselt seitsmenda peatüki ühe läbiva teemaga, st islamiusuliste inimeste iseloomustamisega.

Eestikeelne tõlge koosneb tervitusest eesti lugejale, uue trüki eessõnast, sisukorrast, sissejuhatusest, üheksast peatükist, Sarrazini tänusõnadest, Jüri Adamsi kirjutatud järelsõnast, nimeregistrist ja lisast. Lisa koosneb tabelist “Demograafia, tootlikkus ja kulud eakatele” (Sarrazin 2013: 383). Iga peatüki, sealhulgas sissejuhatuse järel on toodud viidatud allikate nimekiri. Peatükid koosnevad pealkirjast, alapealkirjast ja motost, mis tuuakse järgnevalt välja muutmata kujul.

¹³ Sisu kommenteerimisel on aluseks võetud teose eestikeelne tõlge.

Sissejuhatatus. „Kogu poliitiline väiklus seisneb olemasoleva mahavaikimises ja ilustamises. Ferdinand Lasalle” (Sarrazin 2013: 13)

Sissejuhatuses põhjendab Sarrazin teoses vaatluse alla tulevate teemadega tegelemise vajalikkust, väites, et rahvastik väheneb ja vananeb Saksamaa ühiskonnas toimuvate kvalitatiivsete muutuste tagajärjel. Tema hinnangul on Saksamaa tulevik ohus, sest vähem stabiilsete, väheintelligentsete ja vähetöökate inimeste osakaal suureneb. Ühtlasi toob ta välja neli põhilist probleemi, mis Saksamaa tulevikku ohustavad: demograafilised muutused ja nende tagajärjed (sealjuures intelligentsemate naiste otsus saada vähem lapsi); sotsiaalsüsteemi mõju iseseisvumisele või sellest loobumisele; inimeste sotsialiseeritus ja haritus; sisserändajate „kvaliteet, struktuur ja kultuuritaust” (*ibid.*: 21). Saksamaa tuleviku pärast muretsemist põhjendab Sarrazin järgnevalt: „Mina arvan aga, et ilma terve enesekehtestamise tahteta me oma ühiskonnaprobleeme rahvusena lahendada ei suuda” (*ibid.*: 22). Sarrazin kommenteerib siin ka teose keelt: „Olen hoidunud tundlike asjaolude looritamises ilukõnega, vaid püüdnud jääda asjalikuks – tulemused on niigi pahameelt tekitavad” (*ibid.*: 16).

Kontrollimatu sisserände kohta kirjutab Sarrazin järgmist:

Kontrollimatust sisserändest ühiskonnale tulenevad raskused olid alati tabu; ammugi ei tohtinud rääkida sellest, et inimesed on erinevad – vaimselt rohkem või vähem võimekad, laisemad või virgemad, rohkem või vähem moraalsed – ning et seda ei paranda kui tahes hea haridus ega võimaluste puudus (*ibid.*: 14).

Paar rida eemal paneb Sarrazin kahtluse alla tema sõnul poliitiliselt korrektsete inimeste levitatud väite, et türki päritolu kolmanda põlvkonna sisserännanute viletsamat saksa keele oskust mõjutab nende elukeskkonna integratsioonivaenulikkus. Samas väidab Sarrazin implitsiitselt, et türki päritolu sisserännanud ja teised Saksamaale rännanud grupid on põhimõtteliselt erinevad, esitades retoorilise küsimuse, miks esineb selliseid probleeme peaaegu valdavalt vaid türklaste hulgas. Poliitilist korrektsust mainib ta sealjuures korduvalt, väites et just see takistab ühiskonna probleemide analüüsi ja lahendamist.

Sissejuhatusest võib välja lugeda ka Sarrazini poliitilisi seisukohti: nimelt on inimene ise moraalselt ja tegelikult vastutav omaenda elu eest. Samas tõdeb ta, et soov loobuda vastutusest enda ja oma elu eest ei sõltu inimese sissetulekust või ühiskonnakihist. Oma arvamust esitab Sarrazin kohati kindla tõena: näiteks tohtis ta enda sõnul „subjektiivseks arvatud tõdesid väljendada vaid annuste kaupa” (*ibid.*: 17). Sissejuhatuses annab ta ka lühiülevaate 20. sajandi teise poole majanduslikest sündmustest, rõhutades eriti 1960. aastate edu.

1. Riik ja ühiskond. Ajalooline läbilõige. „Ei paljast pärandusest iial piisand – / see omanda, siis saad ta päriseks. Johann Wolfgang Goethe, „Faust I”” (*ibid.*: 27).

Esimeses peatükis heidab Sarrazin pilgu ajalukku ning vaatleb, mis majandust ja ühiskondi mõjutab. Sealjuures keskendub ta sellele, kuidas tagasid poliitilised, kultuurilised ja majanduslikud otsused stabiilsuse Egiptuses, Rooma riigis, keskaegses Euroopas, uusaegses Euroopas ning reformatsiooni, valgustuse ja absolutismi ajajärgul. Samuti mõtiskleb ta selle üle, kuidas mõjutavad heaoluühiskonna tekitatud raamtingimused ühiskondade edaspidist arengut.

2. Piilk tulevikku. Reaalsus ja soovunelmad. „Et paremad ajad on ootamas ees, / nii kõneleb rahvas tihti, / ja innuga jälitab nii mõnigi mees / oma õnne säravat sihti. / Kord vananeb maailm, nooreneb siis – / üha paremat loota on inimsoo viis. Friedrich Schiller, „Lootus”” (*ibid.*: 39).

Siin arutleb Sarrazin selle üle, kuidas Saksamaa heaolu on viimaste aastakümnete jooksul arenenud, millisel positsioonil asub Saksamaa võrreldes teiste riikidega (statistikal põhinevate andmete alusel), kuidas areneb Saksamaal töövõljakus ning kuidas toimuvad demograafilised muutused mõjutavad Saksamaa majanduskasvu ja heaolu.

3. Allakäigu märgid. Olukorra analüüs. „Miski on mäda Taani riigis. William Shakespeare, „Hamlet”” (*ibid.*: 53).

Siin väljendab Sarrazin muret selle üle, et väga andekaid rakendus- ja loodusteadlasi jääb üha vähemaks ning lihtsamat füüsilist tööd tegevate inimeste arv ja osatähtsus üha kasvab. Sarrazin nendib, et „mitmekesisus on üldiselt teretunud nähtus” (*ibid.*: 58), kuid võrdleb erinevate Saksamaale kolinud rahvuste integreerumisvalmidust ja keskmist haridustaset ning märgib, et türgi päritolu sisserännanute haridustase on kõige viletsam. Sellega seob Sarrazin vajaduse riiklike abirahade järele. Siin mainib Sarrazin ka, et „kõik kolm suuremate hariduspuudujääkidega ning suurimate sotsiaalkuludega migrantide gruppi on ühtlasi kõige rohkem paljunevamad” (*ibid.*: 64). Samuti väidab ta, et „keskmisest kiiremini [kasvab] too hariduskauge ning abirahadest sõltuv elanikkonna alamkiht, mis Saksamaa arenguväljavaateid tumestab” (*ibid.*: 64). Ka siin kajastub Sarrazini maailmavaade tema sõnavalikutes: *inimkapitali kvaliteet* (*ibid.*: 68), *õppe ja/või õpilaste kvaliteet* (*ibid.*: 73), *varustus inimkapitaliga* (*ibid.*: 74).

Sarrazin võrdleb ka PISA testi matemaatikatulemusi nii riigiti kui ka liidumaade kaupa. Liidumaade erinevaid tulemusi analüüsid mainib ta, et tulemused ei sõltu erinevatest hariduskuludest või migrantide osakaalust. Sarrazin keskendub üha kasvavale alumisele ühiskonnakihi¹⁴, n-ö alamklassile, kelle osakaal tema hinnangul pidevalt suureneb, ning sinna kuuluvate inimeste tüüpilisele käitumisele, st „tüüpilistele alamkihi puudustele” (*ibid.*: 76), nende hinnangutele ja tekkepõhjustele. Sealjuures rõhutab ta, et *alamklassi* kuulumise ja sissetuleku vahel ei ole võrreldavat seost ning väidab, et Saksamaa sotsiaaltoetused võimaldavad elada üsna täisväärtuslikku elu. Samuti väidab, et kõige rohkem järglasi on kõige hariduskaugematel gruppidel, kes kalduvad „rohkem lapsi saama või oma olemasolevat lastekarja¹⁵ veelgi suurendama” (*ibid.*: 86). Selles peatükis käsitleb Sarrazin ka palju vastukaja tekitanud intelligentsuse ja päritavuse seost.

4. Vaesus ja ebavõrdsus. Palju häid kavatsusi, vähe tõejulgust. „Pange tähele taeva linde: nad ei külva / ega lõika ega pane kokku aitadesse, / ja teie taevane Isa toidab neid. Matteuse 6.26” (*ibid.*: 101).

Neljandas peatükis analüüsib Sarrazin lähemalt vaesuse mõistet, eristades sealjuures materiaalselt ja vaimset vaesust. Muuhulgas analüüsib ta vaesuse mõju indiviidile ning kirjeldab Saksamaa sotsiaaltoetuse määrasid. Samuti analüüsib ta vaesuse ja isikliku vastutuse seoseid ning leiab, et üksikisiku vastutust peaks ka avalikus diskursuses rohkem rõhutama. Sarrazin vaatleb ka seda, millist mõju avaldavad sotsiaaltoetused alumise sotsiaalse kihi sotsialiseerumisele ja iibele. Peatüki lõpus väidab Sarrazin, et araablastest migrantidel on palju lapsi just suuremate sotsiaaltoetuste saamiseks ning et „kinniste uste taga polegi nende naistel suurt midagi muud teha” (*ibid.*: 140). Tema arvates kahjustab just sotsiaaltoetuste suurus islamiriikidest pärit inimeste integratsioonitahet.

5. Töö ja poliitika. Motivatsioonist ja töö atraktiivsusest. „Meie elupäevi on seitsekümmend aastat / ja kui keegi on tugev, kaheksakümmend aastat, / ja parimal puhul on need ometi vaev ja häda. Psalm 90:10” (*ibid.*: 145).

Viiendas peatükis vaatleb Sarrazin peamiselt seda, mis motiveerib inimesi tööl käima ning mis põhjustel võidakse otsustada tööotsingud lõpetada ja elatuda töötü abirahast. Sarrazin mõtiskleb põhjalikult selle üle, millist mõju avaldab inimesele pikaajalise töötus ning

¹⁴ Sealjuures mainib ta, et inimesed on sotsiaalsesse kihti jaotatud vanemate hariduse ja tööstaatusel.

¹⁵ Töös välja toodud näidete puhul on alati võrreldud tõlke ja originaali sõnastust. Ka saksa keeles oli kasutatud sõna *Schar*, mis võib viidata nii looma- kui ka inimeste hulgale, andes sealjuures hulgale negatiivse hinnangu juhul, kui seda kasutada inimeste tähistamiseks.

kuidas saaks tööleminekut muuta toetusesaajatele atraktiivsemaks. Siin annab ta veel ühe põhjuse, miks toetusesaajatel on palju lapsi. Nimelt „otsivad tegevusetult toetustest elavad inimesed üha rohkem elu mõtet suurte perede loomises vastavalt motole: „Kui mind muidu keegi ei vaja, siis vajavad mind vähemalt mu lapsed!”” (*ibid.*: 148). Sarrazin kordab ka eelnevas peatükis väidetut, et teine põhjus on toetuste suurendamine. Siin ei maini ta küll otseselt sisserännanuid, kuid eelnevate peatükkide põhjal on võimalik, et seos luuakse eelkõige Saksamaa muslimitest elanikega.

6. Haridus ja õiglus. Heast ja hea soovimisest. „Inimesed ei sünni, neid haritakse. Erasmus Rotterdamist” (*ibid.*: 175).

Kuuendas peatükis peatub Sarrazin pikalt haridussüsteemi eesmärkidel. Sealjuures rõhutab ta hea tekstilugemisoskuse ja loogilis-analüütilise mõtlemise ning pideva harjutamise vajalikkust. Ka siin võib sõnastusest välja lugeda Sarrazini maailmavaadet: kooliõpingud määravad muuhulgas väljavaated jõuda mõjukatele kohtadele. Samuti jääb silma naissugu alavääristav lause, milles Sarrazin väidab, et kuna abiellutakse enamasti sama haritud inimesega, siis „vaevalt abiellub arst tänapäeval veel meditsiiniõega, rääkimata kenast pagarineist” (*ibid.*: 207). Sarrazin pühendab mitu lehekülge hariduskaugete kihtide olukorra analüüsimisele. Taas arutleb ta toetusesaajate ja suure laste arvu seoste üle, kuid siin kasutab Sarrazin modaalverbi *võima*: “sellel [suuremal toetusel] *võib* oma osa olla ka selles, et toetusesaajatel on keskmisest rohkem lapsi” (*ibid.*: 210).

Sarrazin teeb ka praktilisi ettepanekuid, kuidas hariduskaugete perede laste võimalusi suurendada. Kuid taas loob Sarrazin vastanduse sakslaste ja türgi päritolu sisserännanute oskuste ja teadmiste vahel, samuti väidab ta, et „Saksa haridusprobleem on sisuliselt paljuski islamimaailmast pärit migrantide probleem¹⁶” (*ibid.*: 213). Samuti väidab ta, et türgi ja araabia poisid on nõrkade tulemuste tõttu agressiivsed. Sealjuures implitseerib lause esitus seda, et paljud neist ongi agressiivsed: „Paljude noorte türklaste ja araablaste agressiivsus on kindlasti tingitud muu hulgas ka sellest” (*ibid.*: 214). Islamiriikidest – siin peab ta silmas nii Türgit kui ka Aafrikas ning Lähis- ja Kesk-Idas asuvaid riike – pärit sisserännanute kohta mainib Sarrazin järgmist:

Tütred ei pea õppima, sest nad pannakse mehele ja hakkavad lapsi saama, ning poegadele antakse autoriteetsetes struktuurides ette meheroll, mis mõjub nende

¹⁶ Siin võib märgata väikest tähendusnihet lähte- ja sihtkeelse teksti vahel. Saksakeelsest lausest „Im Kern ist das deutsche Bildungsproblem vor allem auch ein Problem der muslimischen Migranten” võib välja lugeda, et saksa haridusprobleem puudutab eelkõige ka muslimitest sisserännanuid, st on ka nende probleem, mitte eelkõige ainult nende probleem.

distsiplineeritud õppimise võimele sama kehvasti kui Ameerika mustade rõhutatult mehelik getokultuur (*ibid.*: 214).

Sarrazini suhtumist näitab ka arutlus selle üle, kuidas mõjutaks hariduse olukorda lasteaiakasvatatelt kõrghariduse nõudmine.

.. lasteta või vähese arvu lastega kõrgharidusega kasvatavad loobuvad – võimalik et – intelligentsete järglaste soetamisest, et pühenduda Saksa alamkihi ning hariduskaugete migrantide koolieelikute kasvatamisele, kel ei ole keskmiselt võttes ei sellist intellektuaalset ega sotsiaalset potentsiaali, mis võiks olla nende enda lastel. Kas see on Saksamaa kui haridusriigi tulevik? (*ibid.*: 221).

8. Demograafia ja rahvastikupoliitika. Rohkem lapsi tarkadele, enne kui on liiga hilja. „„Jäägu loorid piiri ette, / kui on lähenemas turm. / Elu loob vaid silmapette, / aga teadmine on surm ...”. Friedrich Schiller, *Kassandra*” (*ibid.*: 303).

Kaheksandas peatükis vaatleb Sarrazin arvukate tabelite abil võrdlevalt demograafilisi trende arengumaades ja tööstusriikides, sealhulgas Saksamaal. Siin nimetab ta ka Saksamaa demograafilised probleemid: pensionäride ja tööealiste inimeste suhe, töötajate vananemine, kahanevad põlvkonnad, iibe erinevus eri haridustasemega inimeste seas ning islamiusuliste inimeste osakaalu pidev kasv. Järgmisena arutleb ta pikalt Darwini evolutsiooniteooria ja intelligentsi osalise päritavuse üle ning vaatleb sündimust sotsiaalsetes kihtides, prognoosib islamiusulise rahvastiku ja sakslaste osakaalu põlvkonniti ning islamiusuliste kõrge iibe ja intelligentsi osalise päritavuse tõttu ka ühiskonna haridustaset nelja põlvkonna pärast. Kuna „võõrad, usklikud ja hariduskauged on Saksamaal keskmisest viljakamad” (*ibid.*: 338), pole migratsioon tema arvates Saksamaale lahendus, erinevalt mõnest teisest rikkast tööstusriigist, kus „migrantide kvaliteet on teine” (*ibid.*: 352). Lõpuks arutleb ta võimalike lahenduste üle, mis peaksid vähendama *alamkihis* sündivate laste arvu ja suurendama kõrgharidusega naiste laste arvu.

5.3. Võrdlev lingvistiline analüüs

Järgnevalt analüüsitakse teksti lingvistilisi omadusi ja võrreldakse omavahel eesti- ja saksakeelset teksti. Sealjuures vaadatakse, kuidas on tekstide ideoloogilisust mõjutanud modaalsus, väidete ja sotsiaalsete osalejate esitamine, millist hinnangulist sõnavara on kasutatud, kuidas on lingvistiliselt konstrueeritud *meie* ja *nende* gruppi ning kuidas viidatud teistele tekstidele või isikutele. Samuti analüüsitakse erinevusi nimetatud lingvistiliste tunnuste esinemise vahel eesti- ja saksakeelses tekstis ning arutletakse võimalike põhjuste ja tagajärgede üle. Peatüki lõpus vaadeldakse analüüsi põhjal seda,

millised on autori¹⁷ hoiakud ja ideoloogiad, samuti tehakse kokkuvõtte analüüsi tulemustest ning analüüsitakse, millise pildi loovad tekstid Saksamaa islamiusulistest inimestest ning kuidas võib teose ideoloogia mõjutada Eesti lugejat.

Kuna ühes ja samas näites võib olla antud hinnang nii tõeväärtuse, vajalikkuse kui ka väärtuse kohta ning seda on tehtud nii lingvistiliste kui ka grammatiliste vahenditega, ei ole võimalik nimetatud tunnuseid üksteisest päris sõltumatuna vaadelda – ka lugeja hinnang kujuneb (ning seda kujundatakse) mitmesuguste lingvistiliste tunnuste koosmõjul. Parema ülevaate huvides on analüüs siiski esitatud eraldi alapeatükkides, kuid üks ja sama näide võib tulla vaatluse alla mitmes peatükis.

5.3.1. Modaalsus ja väidete esitamine

Kõnelejal on võimalik öeldut esitada mitut moodi, sõltuvalt sellest, kui tõenäoliseks ta väidet peab ning mis on väite eesmärk. Sageli antakse öeldule ka hinnang, tehes seda kas otseselt või aimatavalt. Võib eeldada, et poliitilises diskursuses tunnevad võimu omavad kõnelejad end oma ütluste suhtes kindlamalt. Samuti, nagu teoreetilisest peatükist selgus, esitab poliitiline eliit oma arvamust tihti kindla tõena. Järgnevalt vaadeldakse võrdlevalt, milline on saksa- ja eestikeelse teksti domineeriv modaalsus ja väidete esitamise viis.

Modaalsus näitab hinnangut situatsiooni tegelikkusele vastavuse, lubatavuse, tõenäosuse või väärtuse kohta (EKG II: 182). Et modaalsus sisaldab ka hinnangulist komponenti, annab see ühtlasi mõista, mida kõneleja peab heaks ja ihaldusväärseks või halvaks ja laidetavaks, ning on seega oluline kõneleja ideoloogiliste veendumuste uurimisel. Modaalsus võib väljenduda nii eksplitsiitselt kui ka implitsiitselt ning saksa ja eesti keel on sarnased selle poolest, et eksplitsiitselt modaalsust annavad ühtmoodi edasi kõneviis ja leksikaalsed vahendid (adverbiaalid, verbid, adjektiivid, predikaadi morfoloogiline vorm ja süntaktiline ülesehitus) (Mandra 2008: 180; Uuspõld 1989: 471).

Võimalikkust näitava modaalsuse võib liigitada kolmeks: **dünaamiline modaalsus** ehk võimalikkushinnang, **deontiline modaalsus** ehk lubatushinnang ja **episteemiline modaalsus** ehk tõenäosushinnang (Uuspõld 1989: 471). Siinses töös vaadeldakse kaht viimast, lisaks ka **väärtushinnangut**. Implitseeritud väärtushinnang kaasneb ka deontilise modaalsusega – kui midagi tuleb teha, siis järelikult on see hea ja soovitatav (Fairclough 2008: 173), samuti antakse väärtushinnanguid sõnavara abil.

¹⁷ Siin peatükis peetakse autori all silmas Thilo Sarrazinit, mitte magistritöö autorit ega tõlkijat.

Episteemiline modaalsus

Fairclough liigitab väited sõltuvalt nende tõeväärtusest ja hinnangulisusest neljaks: faktilised väited, ennustused/prognoosid, hüpoteetilised väited ja hinnangud (Fairclough 2008: 109, 172), mis võivad olla kas markeeritult või markeerimata modaliseeritud. Modaalselt markeerimata on kindlas kõneviisis ütlused – kindlat kõneviisi kasutades näitab kõneleja, et peab öeldut täielikult tõe vastu vastavaks.

Halliday funktsionaalses grammatikas on eristatud kuut protsessitüüpi, mis keeleliselt väljendatuna viitavad mitmesugustele sündmustele või juhtumistele. Protsessid võivad viidata kas välimistele sündmustele või sisemisele, teadvuses toimuvale kogemusele nagu mõtlemine, tundmine või mõistmine. (Halliday 2004: 170–171) Halliday ja temale tuginedes ka Fairclough (nt 2008: 176) nimetavad selliseid protsesse mentaalseteks protsessideks. Teost analüüsid jääb silma, et täiesti või väga tõenäolisena esitatakse ka selliseid ütlusi, mis väidavad midagi kellegi teise mentaalsete protsesside kohta. Kusjuures puhtsubjektiivset hinnangut näitavaid tarindeid nagu *minu arvates, minu meelest, minu teada* (EKG II: 188) esineb harva.

Teksti analüüsid selgub, et valdav osa öeldust on esitatud kindlas kõneviisis. Sealjuures on näha tendentsi, et mõtteid ja soove omistatakse eelkõige neile, keda autor peab oma vastasteks või kelle arvamusega ta nõus pole:

- (1) Kuid seda ei taha kuulda ei asjaomased ise ega poliitiliselt ebakorrektsed (16¹⁸). (= eriarvamuse põhjuseks on just see, et nad ei taha tõe kuulda)
- (2) Jutt on muidugi teine, kui võtta maailmakodaniku hoiak, keda ei huvita oma sotsiaalse grupi, vaid terve inimkonna käekäik (25). (= huvitumine kogu inimkonnast välistab oma sotsiaalsest grupist huvitumise)
- (3) Paljud türklased mõtlevad sellistes kategooriates (284).
- (4) Nad tahavad, et tunneksime muslimitest migrantidele kaasa suure koorma tõttu, mille toob kaasa Saksamaal elamine, et tunneksime end süüdlastena, sest meie käsi käib palju paremini (291).

Vastasteks peetakse ka meediat ja teatud poliitilisi institutsioone:

- (5) Saksa meedias on paljud vaimustusega valmis heitma islamikriitikutele ja seega suurele osale Saksa kodanikkonnast ette liberaalsuse puudumist ja võõraviha .. (253).
- (6) Saksamaal tegeleb terve armee integratsioonivolinikke, islamiuurijaid .. käsikäes ja intensiivselt probleemi eitamise ja enesepetmisega (252). (= verb *tegelema* annab mõista, et nimetatud sotsiaalsete osalejate teadlik eesmärk on probleemi eitada)

¹⁸ Siin ja edaspidi on tõlkele ja originaalile viidatud vaid lehekülje numbritega. Eestikeelse näitelause taga olev number viitab seega tõlketeose leheküljele ning saksakeelse lause taga olev number originaalteose leheküljele.

- (7) Antud asjaolu suhtes on integratsioonipoliitika aga pime, nagu näitab liiduvalitsuse ülesandel koostatud raport „Integratsioon Saksamaal” (237).

Sageli omistatakse soove ja mõtteid ka kaudselt, nagu on näha järgmistest näidetest:

- (8) Vaid nii saab seletada aegajalt välja paistvat salajast kahjurõõmu Saksamaa demograafilise arengu üle (14). (= keegi tunneb kahjurõõmu sellise arengu üle)
- (9) Euroopa sotsiaalsüsteem takistas integreerumist tööturule ja tegi omaette olemise lihtsamaks (241). (= omaette olemine oli nende soov)
- (10) See on väga tõhus vahend, et vaigistada teisitimõtlejaid .. (261). (= *tõhus* viitab sellele, et kõne all olevate inimeste soov on just teisitimõtlejaid vaigistada, mitte näiteks olukorda argumenteeritult arutada)
- (11) Silmnähtav erinevus, mis tekitab distantsitunde ja peabki seda tegema, on naiste riietus, ennekõike pearätik (177). (= modaalverb *pidama* implitseerib siin, et pearätikut kantakse just selleks, et luua distantsi, st välistatud on teised põhjused, miks võidakse soovida pearätikut kanda)

Selliste võtete abil muudetakse vastavad asjaosalised sageli naeruväärseks ega osutata võimalikele (tõenäoliselt) tegelikele põhjustele, miks asjaosalised teatud moodi käituvad või arvavad. Kui poliitilistele vastastele pikemalt sõna ei anta või esitatakse nende arvamusi vaid sel viisil kommenteerituna, võib ka lugejal kujuneda olukorrast välja vaid ühepoolne arusaam. Nagu eelnevalt mainitud, sõltub see küll omakorda lugeja häälestusest, eelteadmistest, isiklikest kogemustest ning sellest, kas teksti suhtutakse kriitiliselt.

Kuigi enamik sellistest väidetest puudutavad autorile ebasümpaatseid arvamusi või isikuid, võtab autor vabaduse omistada kognitiivseid väiteid ka kogu n-õ sisegrupile:

- (12) Täna teame, et rändama peavad vabrikud ja teenused, mitte inimesed (235).

Autori tõenäosushinnang väljendub ka adjektiivide *õige*, *ilmselge*, *tegelik*, *vale*, noomeni *tõde*, *fakt* või adverbiaali *selgelt* ja konteksti koosmõjul:

- (13) Sotsioloogiliselt õigest, aga banaalsest tõdemusest, et ühiskonnas on kõik omavahel seotud, .. (15).
- (14) Kui ta seejuures inimloomusest mööda vaatab või tegelikke sotsioloogilisi ja psühholoogilisi vastastikseoseid valesti hindab (16).
- (15) Austria sotsioloogi .. õigele järeldusele saab lisada veel ühe: .. (235).
- (16) Sel oli oma hind; sageli tohtisin subjektiivseks arvatud tõdesid väljendada vaid annuste kaupa. Ikka ja jälle kogesin, et vastutaval poliitilisel ametikohal ei ole küll võimatu, küll aga väga keeruline ja samas ka mitte tavaks ebaseeldivaid tõdesid välja öelda. (17)
- (17) Kes selle kõik selgelt välja ütleb, seisab silmitsi süüdistustega, millest etteheide “islamofobias” on kõige tühisem (243).
- (18) Kelle huve teenib ilmselgete faktide mahavaikimine, mida ei eita ka mõistlikud asjaosalised? (268).

Fairclough peab modaalsust muuhulgas oluliseks vahendiks, mille abil kõnelejad oma isiklikku ja sotsiaalset identiteeti kujundavad. Ta toob näiteks tuleviku kohta tehtavad prognoosid: kõigil ei ole sotsiaalselt ratifitseeritud võimu tulevikku ennustada ega kelleltki teiselt vastavat käitumist nõuda või teatud käitumist legitimizeerida. Seega luuakse oma identiteet osaliselt ka selliste ütluste tegemise kaudu. Prognooside tegemise õigust peavad endale kuuluvaks näiteks valitsused ja poliitikud. (Fairclough 2008: 167) Ennustusi tuleviku kohta teeb ka autor:

- (19) Miks peaks meid huvitama kliima 500 aasta pärast, kui Saksamaa ühiskondlik mudel viib sakslaste mahakäimiseni (22)?
- (20) Kui migrantide sündimus ületab jätkuvalt põliselanike oma, siis võtavad migrantid riigi ja ühiskonna juhtimise mõne põlvkonna vältel üle (237).
- (21) Astrid Busse juhitud pikapäevaalgkooli araablastest poistest saavad homsed noored vägivallatsejad, samas kui kooli tüdrukud abielluvad varakult, saavad palju lapsi ning kindlustavad pere sissetulekut suuremate toetuste näol (289).

Seega peab autor end piisavalt autoriteetseks väljendamaks kindlas kõneviisis oma nägemust olevikust, tulevikust ja teiste inimeste mentaalsetest protsessidest. Siiski on mõnel juhul ütlused ka modaliseeritud ja tõeväärtust sellega mõneti vähendatud. Keskmist tõeväärtust märgib modaalverb *paistma* (EKG II: 190):

- (22) .. kuid muslimite sisserände sakslastest ja muslimitest eestkõnelejad paistavad neid kalevi alla panevat (263).

Samuti märgib keskmist tõenäosust modaalverb *näima* (EKG II: 190):

- (23) Teatud osa intellektuaale ja liberaalset ajakirjandust näib isegi salajast rõõmu tundvat, et muslimite sisseränne õõnestab Saksa ühiskonda (261).

Siin on aga ühtlasi implitseeritud, et muslimite sisseränne õõnestab Saksa ühiskonda. Autor ei väida siin küll täie tõsikindlusega, et osa intellektuaalidest ja liberaalsest ajakirjandusest tunneb rõõmu, vaid et talle *näib*, et nad tunnevad rõõmu. Teisest küljest võib siin aga näha huvitavat vastuolu: autor väidab, et nimetatud sotsiaalsed osalejad tunnevad teatud emotsioone protsessi suhtes, mis on autori enda subjektiivne hinnang. Seega väidab ta, nagu tunnistaksid need, kellele ta omistab kahjurõõmu tundmist, samuti, et *muslimite sisseränne õõnestab Saksa ühiskonda*.

Deontiline modaalsus

Nii nagu episteemiline modaalsus näitab ka deontiline modaalsus autori suhestumist võimuga. Deontiline modaalsus on seotud lubatuse, kohustuste ja vajadusega, kusjuures vastava hinnangu allikas, st deontilisuse autoriteet, võib peale kõneleja olla ka üldsus, institutsioonid või muud autoriteedid, samuti sotsiaalsed normid ja kultuur (EKG II: 185,

Uuspõld 1989: 470). Autoriteetsusele, nt traditsioonidele, tavadele, seadusele või autoriteetsetele inimestele, tuginemine on ka üks öeldu legitimeerimise viise. Legitimeerida on võimalik ka ratsionaliseerimise, moraalse õigustamise ja narratiivile tugineva õigustamise abil. (Fairclough 2008: 98)

Deontilise modaalsuse kaudu peegelduvaid sotsiaalseid suhteid rõhutab ka Simon Winter (Mandra 2008: 179–180), kes eristab nelja kombinatsiooni võimu omaja, kõneleja ja kuulaja vahel:

- 1) võim on kõnelejal ja kohustus lasub kuulajal;
- 2) võim on kuulajal ja kohustus lasub kõnelejal;
- 3) võim kuulub kellelegi kolmandale ja kohustus lasub kõnelejal;
- 4) võim kuulub kellelegi kolmandale ja kohustus lasub kuulajal.

Lubatus- või kohustatus hinnanguid annab autor tekstis vähem kui tõenäosushinnanguid. Hinnang võib olla suunatud näiteks autorile endale (näide nr 24), samuti n-õ *meie*-grupile (näide nr 25):

(24) Kedagi, kes midagi ei tee, ei pea ma tunnustama. Ma ei pea tunnustama kedagi, kes elab riigi kulul, ignoreerib seda riiki, .. (299).

(25) Ei, me ei pea. Peame tunnustama, et meie seas elavatel muslimitel, nii nagu katoliiklastel, vabakirikul liikmetel ja Jehoova tunnustajatel on õigus usuvabadusele (245).

Viimase näite puhul on mitmuse esimene pööre valitud küll ilmselt ka sel põhjusel, et väide esitatakse vastulausena Gerhard Schröderile, kes väljendab end samuti mitmuse esimeses pöördes („Peame tunnustama, et islamist on saanud meie ja Euroopa ühiskonna osa” (245)). Samas on siin hinnangu allikaks autor ning kohustus lasub peale tema enda ka teistel, keda autor peab sihtrühma kuuluvateks.

Kohustus võib autori järgi lasuda ka kolmandal isikul, keda ta täpsemalt ei identifitseeri, küll aga on hinnangu allikas autor ise ning hinnang antakse kas kindlas või tingivas kõneviisis:

(26) Euroopa geograafiline ja kultuuriline piir tuleb kindlakäeliselt tõmmata Bosporuse juurde, seega mitte Türgi piirile Iraagi ja Iraaniga, nagu seda tehakse paljudes statistikes (235).

(27) Mõtleva peaks panema Meddebi osundatud Claude Lévi-Straussi sõnad (245). (= siin ei ole täpsustatud, keda Lévi-Straussi sõnad peaksid mõtlema panema)

Samuti annab ta lubatushinnangu poliitilise eliidi tegevusele, autoriteedina võib siin näha ka Schröderi vastutavat ametikohta:

- (28) Saksa endise liidukantsleri Gerhard Schröderi kirjutis, mis valmis Šveitsi rahvaküsitlusele otsustatud minarettide keelamise reaktsioonina, näitab, milliseid illusioone võib endale luua, ehkki nii vastutaval ametikohal on see lubamatu (245).

Kohustatushinnangu võib välja lugeda ka kaudselt, näiteks lausete omavahelisest seostamisest:

- (29) Siiski ei muutnud Suurbritannia ega Prantsusmaa, Holland või Saksamaa oma senist poliitikat (240).

Erinevused modaalsuses ja väidete esitamises originaali ja tõlke vahel

Tekste võrreldes on näha ka mõningaid erinevusi modaalsuses, mis on tingitud mitmesugustest põhjustest. Erinevused seisnevad enamasti lubatus- või tõenäosushinnangut andva lause sisus. Kuna sel juhul muutub autori väide, st mida ta peab tõenäoliseks või vajalikuks, vaadeldakse siin alapeatükis ka selliseid sisulisi muudatusi.

Tihti tundub, et saksakeelset teksti on valesti mõistetud. Järgnevates näidetes on erinevus tingitud sellest, kuidas tõlkija on mõistnud adverb *überwiegend* (enamasti, peamiselt, peaaugulikul¹⁹) ja adverb/adjektiiv *angeblich* (kuuldavasti, öeldavasti; oletatav, öeldav, väidetav). Erinevused tuuakse näidetes esile kaldkirjas.

- (30) Paljudes Euroopa riikides täheldatav parempopulistlike liikumiste esilekerkimine – aga ka Šveitsis toimunud rahvahääletus minarettide lubamise üle – *on enamasti ebaajaloolise, naiivse ja oportunistliku riikliku migratsioonipoliitika tulemus* (235). // .. sind Folgen der *überwiegend unhistorischen, naiven und opportunistischen staatlichen Migrationspolitik* in Europa (257).

- (31) Saksamaal *väidetavalt levinud liberaalsus* koos sageli 1968. aasta traditsioonide vaimus teadvustamata sotsialiseerumisega peab iga sorti rahvastikupoliitikat eemaletõukavaks ning iga sorti sisserännet esialgu heaks (360). // *Eine in Deutschland verbreitete angebliche Liberalität* mit häufig unbewusster Sozialisation in der Tradition der Achtundsechziger findet jede Art von Bevölkerungspolitik anrühlich und jedweden Zuzug erst einmal gut (391).

Näite nr 30 puhul loeb siinkirjutaja eestikeelsest lausest välja pigem seda, et autor iseloomustab migratsioonipoliitikat ja väidab, et nimetatud liikumised on esile kerkinud enamasti sellise poliitika tõttu, st lisanduda võivad ka teised põhjused. Originaalis väidab autor aga, et liikumised on kerkinud esile just poliitika tõttu, mis on pigem ajalooline, naiivne ja oportunistlik. Näite nr 31 puhul näitab adverb *väidetavalt* eestikeelses tekstis seda, kui tõseks peab autor liikumise levimist. Seda, kas tegemist on liberaalsusega, kahtluse alla ei seata. Originaalis seevastu seatakse kahtluse alla see, kas tegemist on liberaalsusega, ning väidetakse kindlalt, et selline liikumine on Saksamaal levinud. Siin on

¹⁹ Siin ja edaspidi on saksakeelsete sõnade taha sulgudesse lisatud eestikeelsed vasted võetud "Saksa-eesti sõnaraamatust" (SES 2007), kui pole öeldud teisiti.

erinevus tingitud ilmselt sellest, et tõlkija pidas adjektiivivi *angeblich* adverbiks. Näite nr 30 puhul võib põhjust näha ka selles, et autori mõtte võimalikult täpseks edasiandmiseks oleks tõlkija pidanud lause konstruktsiooni muutma. Valitud konstruktsioon jätab tõlgendamiseks kaks võimalust, kuid siinkirjutajale tundub domineerivam just kirjeldatud tõlgendusviis.

Tundub, et väidete erinevus on tingitud just tekstist arusaamisest ka järgnevates näidetes:

- (32) Kuid on täiesti mõeldamatu, et selline liikumine peaks hõlmama tööjõudu, *kuivõrd sellest sõltuvad perekondade, ühiskondade ja rahvaste käekäik* (235). // Doch es ist ganz undenkbar, dass dies auch für die Arbeitskräfte gelten soll, *denn an diesen hängen Familien, Gesellschaften und Völker* (257).
- (33) Kuid ka see näitaja [= iive, töö autori kommentaar] sõltub teatud määral poliitikast, *migratsioonist ja integratsioonist rääkimata* (363). // Aber auch die Nettoerproduktionsrate ist bis zu einem gewissen Grad politikabhängig, Migration und Integration *sind es sowieso* (396).

Näite nr 32 puhul väidab autor eestikeelses tekstis, et tööjõust sõltub perekondade, ühiskondade ja rahvaste käekäik. Originaalis võib aga autori sõnu mõista pigem nii, et tööjõuga on seotud perekonnad, ühiskonnad ja rahvad. Kuigi verbi ja prepositsiooni ühendil *an etwas hängen* on eesti keeles arvukalt vasteid, millest üks väljendab ka sõltumist, võib siinse näite puhul eeldada, et mõeldud on pigem otsest seotust. Selleks annab põhjust ka tõsiasi, et noomenit *käekäik* saksakeelses tekstis ei esine.

Näite nr 33 puhul on eestikeelses tekstis tõlgendamisvõimalusi taas kaks: ei ole selge, kas on tahetud rõhutada iibe sõltuvust migratsioonist ja integratsioonist või hoopis migratsiooni ja integratsiooni sõltuvust poliitikast. Lausele teoses eelneva teksti puhul leiab põhjendusi mõlemale tõlgendusvõimalusele. Saksakeelse teksti puhul ei teki aga kahtlust, et mõeldud on teist varianti, mis tähendab, et autor rõhutab poliitikuna kaudselt just poliitiliste otsuste tegemise vajalikkust.

Mõnel juhul on erinevus esmapilgul üsna väike, kuid muudab siiski autori väiteid. Järgneva näite (nr 34) puhul väidetakse eestikeelses tekstis, et kvalifitseeritud sisserändajaid pole võimalik riiki meelitada. Saksakeelses originaalis on autori mõte küll sarnane, ent mitte nii kategooriline: riiki ei ole võimalik meelitada suures koguses kvalifitseeritud sisserändajaid.

- (34) Paljud sakslased elavad väärarusaamas, nagu suudaks sisseränne lahendada meie demograafilisi probleeme või *nagu õnnestuks riiki meelitada kvalifitseeritud sisserändajaid* (237). // Viele Deutsche geben sich gerne der Illusion hin, Zuwanderung könne irgendeines unserer demografischen Probleme lösen, und es könne sogar gelingen, in großer Zahl qualifizierte Zuwanderer anzuziehen (259).

Erinevus on küllaltki väike ka järgmise näite (nr 35) puhul. Siiski võib siin näha erinevust sisemise ja välimise kogemuse kujutamise vahel. Nimelt viidatakse eestikeelses tekstis asjaosalise sisemisele kogemusele, st teksti võib mõista pigem nii, et asjaosaline ainult tundis muret ning arvas, et ta ei saa seda nimetatud põhjustel välja näidata. Saksakeelses tekstis viidatakse aga aktiivsele tegevusele – need, kes vaigistajate ja kahjutustajate vooluga kaasa ei läinud, vaid oma muret välja näitasid, pidid peagi muserdatult tõdema, et olid üksi ja tihti rahvusluse nurka surutud. Samuti ei räägita orginaalis tõelisest muretsemisest, mis vastanduks justkui mittetõelisele või näilisele muretsemisele.

- (35) Kes probleemi eirajaid ja uinutajaid *uskuda ei tahtnud, vaid tõelist muret tundis*, pidi peatselt muserdatult tõdema, et oli üksi ning rahvusluse nurka surutud (14). // *Wer nicht mit im Strom der Beschwichtigter und Verharmloser schwamm, wer sich gar besorgt zeigte, der musste bald frustriert erkennen, dass er alleine stand, und nicht selten fand er sich in die völkische Ecke gestellt* (8).

Samuti võib erinevust märgata järgmise näite (nr 36) puhul. Siin annab autor prognoosi tuleviku kohta. Saksakeelses tekstis väidab autor, et kõnealune eluviis kaotab märkamatu oma jõu (*wird unterlaufen*), eestikeelse teksti järgi satub eluvorm kõrge viljakuse ja järelerände kätte, eksplitsiitselt välja ütlemata, mis see endaga kaasa toob.

- (36) .. kui kirjeldatud trendid jätkuvad, *satub* Euroopa ilmalik ja meie arvates kultuuriliselt eelistatud eluvorm muslimitest migrantide kõrge viljakuse ja nende tekitatud järelerände kätte (286). // .. Wenn die beschriebenen Trends sich fortsetzen, dann *wird* die säkulare und aus unserer Sicht kulturell vorzuziehende Lebensform Europas letztlich *unterlaufen* durch die höhere Fertilität der muslimischen Migranten und den durch sie ausgelösten Nachzug (320).

Teksti ideoloogilisust silmas pidades on oluline ka vaadata, kuidas kujutatakse Saksamaa islamiusulisi elanikke ning milliseid omadusi, mõtteid või soove neile omistatakse. Ka siin on näha mõningaid erinevusi, kusjuures mõnel juhul näib eestikeelne väide omistavat asjaosalistele vähemal või enamal määral erinevaid omadusi. Siin võib kohati täheldada ka seda, et üldmulje on eestikeelses tekstis muutunud veidi negatiivsemaks. Seda on näha järgmise kolme näite puhul.

- (37) Isegi Rassismi ja Ksenofoobia Euroopa Järelevalvekeskus tunnistab, et muslimid kannavad pearätikut *kas* perekondade või sidusrühmade *sunnil* (269). // Selbst das European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia gesteht zu, dass das Kopftuch unter den Muslimen *auch auf Druck* von Familien oder von Peergroups getragen wird (299).
- (38) Kuna Saksa sotsiaalriik tagab neile rohkem toetusi, kui nad kunagi suudaksid teenida tööga, *siis korrumppeeruvad nad süstemaatiliselt, kuigi mitte just päris vastu tahtmist* (289). // Indem der deutsche Sozialstaat ihnen mehr Unterstützung zukommen lässt, als sie durch Arbeit jemals verdienen könnten, *werden sie systematisch, wenn auch ohne Absicht, korrumpiert* (323).

(39) Seda ei juhtunud, hoopis vastupidi: sisserännanud muslimite ja nende järglaste seas *süvenes püüe eralduda kultuuriliselt ja territoriaalselt* (241). // Das geschah nicht, im Gegenteil: Unter den eingewanderten Muslimen und ihren Nachkommen *nahm die Tendenz zu, sich kulturell und räumlich abzugrenzen* (264).

Näites nr 37 loeb eestikeelsest tekstist välja, et pearätikut kantakse selgelt vaid sunniviisiliselt kas perekondade või sidusrühmade sunnil, st muud põhjendused, sealhulgas ka vabatahtlikkus, on välistatud. Saksakeelset lauset võib aga kontekstist sõltuvalt tõlgendada põhimõtteliselt kahte moodi: a) pearätikut kantakse mõnikord ka sunniviisiliselt; b) ka pearätikut kantakse sunniviisiliselt. Teise variandi puhul peaks ka viitama eelnevale tekstiosale, ent vahetult eelnevates lõikudes sunnist räägitud pole. Siin on taas raske öelda, millest selline tõlkeotsus tingitud on.

Ka näites nr 38 on tegemist olulise muudatusega. Eestikeelse teksti põhjal võib teha loogilise järelduse, et muslimitest elanikud korrumppeeruvad osaliselt vabatahtlikult. Orginaalis on aga öeldud, et nad korrumppeeruvad süstemaatiliselt ka siis, kui nad seda ise ei taha. Seega võib originaalist lugeda välja pigem etteheidet sotsiaalsüsteemile, tõlkes aga muslimitest elanikele.

Näite nr 39 puhul jääb eestikeelse teksti põhjal mulje, et kultuuriliselt ja territoriaalselt eraldumine oli asjaosaliste soov, st nad püüdesid selle poole. Saksakeelses tekstis see nii eksplitsiitselt ei väljendu: noomen *Tendenz* (tendents, suund, kalduvus, kallak) ja refleksiivverb *sich abgrenzen* (eralduma) ei viita otseselt sellele, nagu oleks eraldumine olnud asjaosaliste soov. Kui autor oleks kasutanud sõnastust nagu *sich kulturell und räumlich abgrenzen zu wollen*, olnuks selline tõlkevalik põhjendatud. Kõrvaltvaatajana ei ole siin võimalik öelda, mis oli valiku põhjus, kuid välistada ei saa võimalust, et tõlkijat või toimetajat mõjutas teose toon, autori eelnevad väited või tõlkija/toimetaja isiklik nägemus, mida võis olla mõjutanud ka eestikeelne islamidiskursus.

Eesti- ja saksakeelsetes tekstides võib täheldada ka erinevusi, mis puudutavad muslimikogukonna survet islamiusulistele naistele. Järgnevas näites (nr 40) on lause struktuuri muudetud nii, et kogukonnale omistatava surve ulatus on muutunud:

(40) Kasvas sotsiaalne surve tüdrukutele ja naistele, *et nad* kannaksid pearätikut, ei paljastaks oma keha ja riietuksid traditsiooniliselt, *eristuksid üha selgemalt ühiskonnast optiliselt* (241). // Der soziale Druck auf Mädchen und Frauen, ein Kopftuch zu tragen, sich zu verhüllen und traditionell zu kleiden, stieg, *und die optische Abgrenzung von der Mehrheitsgesellschaft trat immer deutlicher hervor* (265).

Kui saksakeelses lauses väidab autor, et pearätiku ja traditsioonilise riietuse kandmise tõttu oli eraldatus ühiskonna enamikust üha märgatavam, siis eestikeelses lauses oli ka

eristumine sotsiaalse surve, eeldatavasti perekonna ja kogukonna soov. Teiseks tähelepanuväärseks muudatuseks võib siin pidada seda, et eestikeelses tekstis on tüdrukud ja naised vastandatud ühiskonnale, saksakeelses tekstis ühiskonna enamikule (*Mehrheitsgesellschaft*).

Järgmises näites (nr 41) väidab autor täie tõekindlusega, et miljoneid Saksamaal elavaid islamiusulisi naisi sunnitakse teatud rõivastumisreegleid järgima ning et need rõivastumisreeglid alandavad naisi. Erinevus seisneb siin aga autori kolmandas väites, mille järgi takistavad perekonnad naiste isiklikku ja tööalast arengut:

- (41) Islamiusul ja kultuuril põhinev sotsiaalne surve sunnib miljoneid meie keskel elavaid naisi järgima rõivastumisreegleid, mis alandavad neid kui iseseisvaid indiviide ja piiravad nende isiklikku arengut (242). // *Millionen Frauen in unserer Mitte werden durch den sozialen Druck ihrer Religion und Kultur zur Beobachtung von Kleidervorschriften gezwungen, die sie als selbstständige Individuen herabwürdigen, und von ihren Familien an ihrer beruflichen und persönlichen Entfaltung gehindert* (265).

Nimelt on tõlkes saanud kahest eraldiseisvast väitest üks: naiste isiklikku (ja sealjuures vaid isiklikku, mitte isiklikku ja tööalast) arengut takistavad just rõivastumisreeglid. Siin on võimalik, et tõlkija nägi põhjuslikku seost rõivastumisreeglite ja isikliku arengu vahel ning, eeldades, et ka sotsiaalne surve tuleb eelkõige perekonnalt, muutis lause konstruktsiooni. Sarrazini kolmas väide tõlkes aga välja ei tule. Samuti on raske hinnata, kas ja kui, siis mis suunas mõjutab muudatus lugejas tekkivat kuvandit.

Küll aga on üsna olulise tähtsusega järgmine näide (nr 42), kus autori väide on tõlkes ümber pööratud. Nimelt on Sarrazin saksakeelses tekstis arvanud, et vaevalt saab muslimitest elanike suhtelist ebaedu seostada kaasasündinud võimete ja annetega (järelkult peavad sel olema muud põhjused – siinkirjutaja täiendus), sest ebaedu puudutab erinevat päritolu muslimitest migrante ühtemoodi. Kuigi põhjendus on eestikeelses tekstis sama, on väite esimene pool muudetud vastupidiseks. Kui arvestada seitsmendale peatükile eelnevate peatükkide sisuga, kus autor on puudutanud ka intelligentsi päritavuse küsimust, mõjub selline väide, et muslimite suhteline ebaedu on geneetiliselt pärandatav, kahtlemata negatiivselt. Ka siin on raske öelda, mis muudatuse põhjustas. Tõenäoliselt jäi tõlkijal märkamata adverb *kaum* (vaevalt, vaevalt küll).

- (42) Suhtelist ebaedu võib ilmselt seostada kaasasündinud võimete ja annetega, kuna see puudutab ühtemoodi erinevat päritolu muslimitest migrante (259). // *Der relative Misserfolg kann wohl auch kaum auf angeborene Fähigkeiten und Begabungen zurückgeführt werden, denn er betrifft muslimische Migranten unterschiedlicher Herkunft gleichermaßen* (287).

Tekste võrreldes võib märgata ka mõningaid erinevusi, mis on tingitud erineva modaalsuspartikli kasutamisest, partikli lisamisest või selle ärajätmisest. Sellest tulenevalt võib ütluse tõeväärtus kas kasvada või kahaneda. Järgmistes näidetes on tõlkes jäetud ära suurt, kuid mitte täielikku tõenäosust väljendav adverb *vermutlich* (oletatavasti, arvatavasti, tõenäoliselt), asendatud adverb *zwar* (siin: nimelt, täpsemalt öeldes) adverbiga *väidetavalt*, muudetud täielikku tõelevastavust väljendav adverb *sicherlich* (kindlasti, muidugi, kahtlemata) suurt tõenäosust märkivaks adverbiks *nähtavasti*, või jäetud tõlkest välja partikkel *überhaupt* (siin: õieti) ja *deutlich* (selgelt, selgesti).

- (43) Tänapäeval ei muutuks Aafrika ja Lähis-Ida rahvastikuprobleemid põrmugi ka siis, kui Euroopa võtaks vastu sada või isegi kakssada miljonit immigranti (235). // Heute würde sich an den Bevölkerungsproblemen Afrikas oder des Nahen Osten *vermutlich* nicht einmal das Geringste ändern, wenn Europa 100 oder 200 Millionen Zuwanderer aufnahme (257).
- (44) Saudi-Araabia kuningas Abdullah soovib *väidetavalt* kultuuridevahelist dialoogi, aga samaaegselt ka šariaadi ekspordi (247). // König Abdullah von Saudi-Arabien *will zwar* den interkulturellen Dialog, gleichzeitig möchte er den Export der Schari'a (273).
- (45) Meil puudub põhjalik empiirilis-statistiline analüüs, kas võõrtöölised ja nende perekonnad on andnud või annavad heaolu kasvu üldse mingi panuse. .. Türklaste ja marokolaste puhul *on vastus nähtavasti eitav* (237). // Belastbare empirisch-statistische Analysen, ob die Gastarbeiter und deren Familien für Deutschland überhaupt einen Beitrag zum Wohlstand erbracht haben oder erbringen werden, gibt es nicht. .. Für Türken und Marokkaner *wird man sie sicher verneinen können* (260).
- (46) Mõistatuseks jääb, miks on teise ja kolmanda põlvkonna muslimite edusammud, *nii palju kui neid esineb*, teistest migratsioonitaustaga rühmadest *väiksemad* (259). // Rätsel gibt auch auf, warum die Fortschritte in der zweiten und dritten Generation, *soweit sie überhaupt auftreten*, bei muslimischen Migranten *deutlich geringer* sind als bei anderen Gruppen mit Migrationshintergrund (287).

Kuna näites nr 43 on eestikeelne lause kindlas kõneviisis ja modaliseerimata, loeb tõlke lugeja erinevalt originaali lugejast autori ütlust kindla väitena. Seevastu näites nr 44 on Sarrazini kindel väide muudetud suure tõenäosusega väiteks, sama võib täheldada ka näite nr 45 puhul. Näites nr 46 on eestikeelsest tekstist jäetud ära autori hinnangut näitav partikkel *überhaupt*, mistõttu mõjub autor lause tõlkes neutraalsemana. Samuti ei esine selles lauses adverb *selgelt*, mis muudab hinnangu veelgi neutraalsemaks.

Sarnane muudatus on tehtud ka järgmises lauses (nr 47), ent seal on ära jäetud terve fraas *weit ausgeprägter noch*, mille abil Sarrazin on rõhutanud seda, et muslimite puhul on erinevused märgatavalt markantsamad. Seega rõhutatakse eestikeelses tekstis küll erinevust, ent mitte erinevuse markantsust:

- (47) Võrreldes teiste rühmadega osalevad muslimid keskmisest vähem Saksamaa tööturul, nad on hariduse omandamisel keskmisest vähem edukad, nende osatähtsus sotsiaaltoetuste saajate seas on keskmisest suurem ning nad on keskmisest enam osalised

vägivallakuritegudes (239). // *Weit ausgeprägter noch* als andere Migrantengruppen haben Muslime in Deutschland eine unterdurchschnittliche Beteiligung am Arbeitsmarkt, unterdurchschnittliche Erfolge in Bildungswesen .. (262).

Tekste võrreldes võib märgata, et mõnel korral on kellegi teise hinnangut edas andev verb *gelten*, mida eesti keeles võiks tõlkida kui *pidama* või *kehtima*, asendatud tõlkes verbiga *olema*. Mõnikord omistatakse sellise valiku tulemusena väide, mida Sarrazin omistab originaalis kellegi teisele, Sarrazinile endale. Järgmises kolmes näites (nr 48, 49 ja 50) ei mõjuta muudatus võib-olla teksti ideoloogilisust, küll aga ei selgu tõlkest, et tegemist pole autori mõtetega:

- (48) „Kes ei õpi, see ei saagi teadma. Kes liiga palju sööb, läheb paksuks.” Selliste tõdede kuulutamine on poliitiliselt ebakorrektn, isegi süd ametu ning tegelikult ebamoraalne – aga igatahes mitte tark selle jaoks, kes pürib poliitiliste ametikohtade poole. (15) // „Wer nicht lernt, bleibt unwissend. Wer zuviel isst, wird dick.” Solche Wahrheiten auszusprechen, *gilt als* politisch inkorrekt, ja als lieblos und eigentlich unmoralisch – zumindest aber ist es unklug, wenn man in politische Ämter gewählt werden möchte. (9)
- (49) *Sakslasena sakslaste maa pärast* muretsemine on *juba peaaegu* poliitiline ebakorrektsus (22). Sich um *Deutschland als Land der Deutschen* sorgen zu machen, *gilt fast schon* als politisch inkorrekt (18).
- (50) .. ja ka soov säilitada Saksamaa sakslaslikkus on nürimeelse rahvustunde väljendus (360). // .. und zudem *gilt es* als Ausdruck dumpfer Nationalgeföhle, den deutschen Charakter Deutschlands bewahren zu wollen (392).

Näites nr 48 peitub erinevus selles, et originaalis väidab autor, et selliste tõdede kuulutamist *peetakse* poliitiliselt ebakorrekts, süd ametuks ja tegelikult/üleüldse ebamoraalseks. Küll aga on Sarrazin ise nõus väitega, et vähemalt pole neid tõdesid poliitikasse pürgijatel tark välja öelda (*zumind est aber ist es unklug*). Tõlkes sellist mõttekäiku välja ei tule, seega jääb ka põhjendamatuks mõttekriipsu kasutamine. Näite nr 49 puhul on erinevus sarnane: ka siin väidab autor originaalis, et sellist muretsemist peetakse peaaegu juba poliitiliselt ebakorrekts, tõlkes on see esitatud tema enda väitena. Ka näites nr 50 on saksakeelses tekstis väidetud, et sellist soovi *peetakse* nürimeelse rahvustunde väljenduseks.

Olulisel määral on autori väide muutunud aga järgmise näite (nr 51) puhul. Eestikeelses tekstis väidab autor, et neid, kelle haridus piirdub põhikooliga, on rumalad, saksakeelses tekstis on autor tõdenud, et neid *peetakse* lollakateks (*blöd* on kõnekeelne adjektiiv). Siin on seega läinud tõlkes kaduma ka adjektiivi negatiivne varjund.

- (51) Seevastu türgi neid, kes kannavad pearätikut, aga kannavad nabapluusi ja nt kõrva- või nabarõngast, on käinud põhikoolis ja *seega rumalad* (271). // Dagegen kommen die türkischen Mädchen, die Kopftuch tragen, aber bauchfrei gehen und gepierct sind, von der Hauptschule und *gelten als blöd* (301).

Kui vaadelda erinevusi deontilises modaalsuses, siis mõnikord on deontilist modaalsust väljendav modaalverb *dürfen* (tohtima) asendatud modaalverbiga *saama* või verbi *sobima* eitava vormiga, nagu on näha näidetes nr 52 ja 53:

- (52) Ka mõne riigi või riikide grupi rahvastiku loomulik vähenemine *ei saa anda alust* immigratsiooni ja territooriumi juurdevõitmise moraalseks ja poliitiliseks õigustamiseks (235). // Auch die natürliche Bevölkerungsabnahme in einem Land oder einer Gruppe von Ländern *darf kein Grund* zu moralischen oder politischen Rechtfertigung von Immigration und Landnahme sein (257).
- (53) Ametliku usuteaduse hinnangul *ei sobi* ajaloolis-kriitiline meetod usulise sisu ja ilmutuslike tekstide käsitlemiseks (249). // Glaubensinhalte und Offenbarungstexte *dürfen* nach der Offiziellen Theologie keiner historisch-kritischen Methode unterzogen werden (275).

Samuti on ühel juhul (nr 54) näha, et tõlkes on rõhuasetus originaalist erinev. Nimelt ei ole autor saksakeelses tekstis rõhutanud ei migratsiooni võimalikkust ega kohustuslikkust. Siin võib aga ühe võimaliku põhjusena, miks tõlkes selline valik on tehtud, näha seda, et saksakeelse lause struktuuri ei saaks eesti keelde üle võtta ilma ahelverbide infinitiivosist (*da*-infinitiiv: võib *toimuda*; *ma*-infinitiiv: peab *toimuma*) kordamata. Seega võib tõlkes olev variant olla tingitud soovist infinitiivosist mitte korrata. Siiski langetas tõlkija või toimetaja siin otsuse, et toonitama peab just migratsiooni deontilist aspekti.

- (54) Migratsioon *võib toimuda* ka tulevikus – ja peabki (361). // Migration *kann und soll es* auch in Zukunft *geben* (393).

5.3.2. Sotsiaalsete osalejate ja sündmuste esitamine

Sündmusi ja sündmustes osalejaid on võimalik esitada mitut moodi. Sündmustele võib osutada passiivselt või aktiivselt, tegijat võib mainida või mainimata jätta. Samuti võib tegevus olla nominaliseeritud – ka sel juhul ei ole sageli teada, kes on tegija. Faircloughi järgi tuleks sotsiaalsete osalejate esitamise analüüsimiseks muuseas vaadelda, kas need on esitatud pronoomeni või noomeni abil, aktiivsete või passiivsetena, kas neid on nimetatud nimega või on nad mingil moel klassifitseeritud (nt *arst/arstid*, *poliitik/poliitikud*) või kas nendele on viidatud impersonaalselt (nt *riigid*, *alamklass*, *töäjõud*) või personaalselt (nt *valitsused*, *töötajad*) (Fairclough 2008: 145–148).

Teksti analüüsides võib näha, et kui sotsiaalsed osalejad on Saksamaa muslimitest elanikud, siis neile viidatakse enamasti kui ühtsele grupile. Seda, et inimeste eripära ei rõhutata ning vaadeldakse neid kui ühtset gruppi, näitlikustab ka juba eelpool vaadeldud näide nr 47, samuti järgmine näide (nr 55):

- (55) Seega pärineb Saksamaa 15 miljonist migratsioonitaustaga inimesest 25–45% islamimaadest. Ent kõigist migrantidega seotud probleemidest hariduse, tööturu,

sotsiaaltoetuste ja kuritegevuse vallas on selle grupiga seostatavad 70–80% mureküsimumustest. (239)

Islamiriikidest Saksamaale kolinud inimesi nimetatakse kõige sagedamini *muslimi migrantideks* ning see on autori teadlik valik:

(56) Neilt aladelt pärit migrante nimetatakse järgnevalt muslimi migrantideks (238).

Teistest nimetustest kohtab veel selliseid nagu *inimrühm* (238), *muslimid* (nt 238, 241, 245), *muhameedlastest migrandid* (241), *islamitaustaga sisserändajad* (240), *muslimitest sisserännanud* (243) või *muslimitest migrandid* (243). Seega taandatakse migratsioonitaustaga inimeste olemus vähemalt lingvistilisel tasandil sellele, et nad on eelkõige muslimid või migrandid. Sellist nimetamisviisi, mis sisaldab ka sõna *inimene*, kohtab harva, kuid paaril korral siiski. Tekstis võib tajuda aga tendentsi, et migratsioonitaustaga *inimestest* räägitakse pigem siis, kui juttu on kõigist Saksamaale rännanud rahvustest, nagu on näha järgmistes näidetes:

(57) Seega pärineb Saksamaa 15 miljonist migratsioonitaustaga inimesest 25–45% islamimaadest (239).

(58) Vastavalt 2007. aasta kiirloenduse andmetele elab Saksamaal 15,4 miljonit migratsioonitaustaga inimest (238).

(59) Nagu eespool mainitud, andis 2007. aasta kiirloendus tulemuseks, et Saksamaal on neli miljonit migratsioonitaustaga inimest (255).

(60) Migratsioonitaustata inimeste puhul on see näitaja 43% (255).

Siiski on ka kõiki migratsioonitaustaga inimesi nimetatud ühiselt *migrantideks*, samuti leiab muslimitest rääkides mõnel juhul mainimist sõna *inimene*. Kuid nagu on näha näitest nr 61, vaatlleb autor ka teistest rahvustest sisserännanuid pigem ühe homogeense grupina kui erinevate inimeste kogumina:

(61) Kõigi migrantide valimatu kokkuliitmine SLV valitsuse raportis .. on eksitav, kuna see võimendab edukamate migrantigruppide probleeme või osutab probleemidele seal, kus need puuduvad (239).

(62) Ka nende 4,6 miljoni seas, kes oma päritolu ei täpsustanud, on muslimi migratsioonitaustaga inimesi (255).

(63) Saksamaal elavatest muslimi migratsioonitaustaga inimestest pole 30% lõpetanud ühtki üldhariduskooli liiki, .. (259).

Rahvusgruppi või riiki märgitakse siis, kui räägitakse parajasti türklastest või araablakest: *türgi neiud* (271), *saksa türklanna* (276), *türklased* (284), *türklastest migrandid* (279), *Saksamaal elav Türgi vähemus* (279), *Saksamaa türklased* (280), *araablased* (289). Islamiusulistele naistele viidatakse ka kui *mosleminaistele* (356), *muslimineiuudele* (281) või *pearätikutüdrukutele* (299).

Sageli näeb tekstis vastandust *meie* ja *nemad*. Räägitakse *meie* ühiskonnast, *meie* tulevikust, *meie* keskel elavatest [muslimi]naistest, *meie* ja *nende* erinevustest, ohust *meie* elustiilile, *meie* tahtmistest ja soovidest. Sealjuures hõlmab *meie* autorit ja teose sihtgruppi, st sakslasi.

- (64) Kahjuks on nad [sellised sotsiaalinsenerid] olemas ja paljud neist kahjustavad meie ühiskonda ning varjutavad meie tulevikuväljavaateid (16).
- (65) See on nähtavasti tõsi ja nii jõuame probleemi emotsionaalse tuumani: muslimite immigratsiooni ning islami ususuundade kasvava mõju tõttu seisab läänemaailm silmitsi autoritaarsete, tagurlike, aga ka demokraatiavastaste tendentsidega, mis panevad proovile mitte ainult meie enesetunnetuse, vaid kujutavad endast otsest ohtu meie elustiilile (242).
- (66) .. kelle sallivus erineb meie omast ja kelle iive ületab sündimust nende uuel kodumaal (251).
- (67) Nad [muslimite esindajad] tahavad, et tunneksime muslimitest migrantidele kaasa suure koorma tõttu, mille toob endaga kaasa Saksamaal elamine, et tunneksime end süüdlastena, sest meie käsi käib palju paremini (291).
- (68) Meie seda ei taha. Meie soovime, et Saksamaal sõnastataks selgesõnaline ootus, et integratsioon on eelkõige migrantide kohustus. Seevastu „teretulemast-kultuuri” esindajad peavad integratsiooni Saksa ühiskonna kohustuseks (291).
- (69) Meid, sakslasi ei ole vaja pagendada .. (362).

Mõnel juhul on distantsi vähendatud, nii et kõnealune vähemusgrupp on *meie*-grupiga rohkem seotud. Siiski luuakse ka siin vastandus *meie* ning *meie* keskel või *meie* seas elavate muslimitega:

- (70) Islamiusul ja kultuuril põhinev sotsiaalne surve sunnib miljoneid meie keskel elavaid naisi järgima rõivastumisreegleid, .. (242).
- (71) Kui õige poleks ka lähenemine, et ikka ja jälle tuleb igauhega rääkida, niisama naiivne on arusaam, et institutsionaliseeritud dialoog meie muslimitest migrantidega võib mõjutada islami üldist puhastumist valgustatuse mõttes (247).
- (72) [Gerhard Schröder:] Peame tunnistama, et islamist on saanud meie ja Euroopa ühiskonna osa. [Sarrazini vastus:] Ei, me ei pea. Peame tunnistama, et meie seas elavatel muslimitel, nii nagu katoliiklastel, vabakiriku liikmetel ja Jehoova tunnistajatel on õigus usuvabadusele. (245)

Erinevused migratsioonitaustaga inimeste nimetamises. Tõlget ja originaali võrreldes on näha, et enamasti on kasutatud sama nimetamisviisi, seega võib eeldada, et autori sõnavalikut on soovitud võimalikult täpselt edasi anda. Küll aga on ühel juhul *migratsioonitaustaga inimestest* originaalis saanud *migrandid* tõlkes:

- (73) Määramata päritoluga *migrantide* seas on tööhõive määr 31,9% ning toetusesaajaid 22,2% (255). // Bei den Menschen mit Migrationshintergrund ohne Herkunftsangabe liegt die Erwerbsquote bei 31,9%, die Transferrelation bei 22,2% (282).

Teine tähelepanuväärne muudatus on seotud tõlkesse identifitseeriva info lisamisega. Samuti on eestikeelses tekstis *migrantidest* saanud *sisserändajad*. Näites nr 74 ei ole originaaltekstis mainitud, et migrante vaadeldakse *kui elanikkonna rühma*. Selline lisandus

võib veelgi süvendada seda, et inimesi vaadeldakse kui ühtset gruppi. Siin on raske öelda, miks selline info lisati. Kuna eestikeelses tekstis on ka varem räägitud inimeste ja sisserändajate kvaliteedist, siis ei tundu tõenäoline, et tõlkija/toimetaja pidas sellise muudatuse tegemist põhimõtteliselt vajalikuks.

(74) Probleemi keskmes on neli teemakompleksi, mis on kõik omavahel seotud ning üksteist vastastikku mõjutavad: .. – Saksamaa sisserändajate *kui elanikkonna rühma* kvaliteet, struktuur ja kultuuritaust (21). // Im Kern geht es um vier Themenkomplexe, die miteinander zusammenhängen und sich gegenseitig beeinflussen: .. – um die Qualität, die Struktur und den kulturellen Hintergrund der Migranten in Deutschland (17).

Järgmises näites (nr 75) on eestikeelses lauses muudetud originaali sõnavalikut ning asendatud *diese Migranten (need migrandid)* eksplitsiitsema väljendiga *kõik muhameedlastest migrandid*. Väiteid võrreldes tundub, et eestikeelne tekst jätab tänu täpsustusele *kõik* ka sellise tõlgendamisvõimaluse, et mõned migrandid siiski jagavad neid väärtusi, samas kui saksakeelne tekst vaatleb neid kui ühtset gruppi.

(75) Tagantjärele paistab küll naiivsena, aga kõikjal Euroopas lähtuti alguses sellest, et *kõik muhameedlastest migrandid* jagavad õhtumaiseid väärtusi nagu demokraatia, kultuuriline ja usuline vabadus, individuaalse heaolu poole pürgimine ning eneseteostus, ja et erinevused hajuvad kahe, hiljemalt kolme põlvkonna jooksul (241). // Überall in Europa ging man zunächst – nachträglich erscheint das naiv – davon aus, dass *diese Migranten* das abendländische Wertesystem – Demokratie, kulturelle und religiöse Freiheit, individuelles Streben nach Wohlstand und Selbstverwirklichung – teilen und dass sich die Unterschiede ind zwei, spätestens drei Generationen verwischen würden (263).

Erinevused vastanduses *meie* ja *nemad*. Ka siin on märgata üksikuid erinevusi. Järgmises näites (nr 76) on Saksa-Türgi päritolu sotsiaalteadlase Nekla Keleki tsitaadis esinevale terminile *Kulturabbruch*, mida võiks eesti keelde tõlkida kui *kultuuri kokkuvarisemine* või *lammutamine*, lisatud täpsustav asesõna *meie*. Lõigus, kus sõna *Kulturabbruch* esineb, pole mainitud *meie* ega *nende* kultuuri. Vastupidi, eelneva lause mõte, et puudulik integratsioon kujuneb *kogu ühiskonna* keskseks probleemiks, viitab sellele, et siin on mõeldud pigem üldist kultuursuse või harituse langust. Seega võidakse täpsustava asesõna *meie* lisamisega omistada Kelekile midagi sellist, mida ta ei pruukinud silmas pidada, ning süvendada vastandust *meie* ja *nemad* veelgi.

(76) Kuna just see rühm kasvab teistest sisserändajatest kiiremini olukorras, kus esialgu veel enamuses olev ühiskond kiiresti kahaneb, kujuneb puudulik integratsioon kogu ühiskonna keskseks probleemiks. Kui niisugust arengut ei peatata, siis ähvardab meid demograaf Herwig Birgi sõnu laenates “*meie kultuuri lammutamine*” (258). // Da gerade diese Gruppe stärker als andere Zuwanderer zunimmt, während gleichzeitig die Noch-Mehrheitsgesellschaft rapide schrumpft, wird ihre mangelnde Integration zum zentralen Problem der ganzen Gesellschaft. Es droht, wird diese Entwicklung nicht aufgehalten, ein “Kulturabbruch”, wie der Demograf Herwig Birg schreibt (286).

Ühel juhul on ka näha, et kui originaalis on vastandatud *meie* ja sisserändajate n-ö *negatiivne valik*, siis tõlkes on muudetud lause passiivseks. Saksakeelses tekstis võib näha varjatud etteheidet iseendale, st oma sotsiaalsüsteemile, eestikeelses tekstis esitatakse olukord pigem kõrvaltvaataja positsioonist:

(77) Saksa sotsiaalse riigi priskete toetustega *tõmmatakse* ligi sisserändajate kehv seltskond (289).
// Aufgrund der üppigen Zahlungen des deutschen Sozialstaats *ziehen wir* eine negative Auslese von Zuwanderern an (323).

See näide haakub ka järgmise alateemaga, kus vaadeldakse sündmuste esitamist. Sotsiaalsete osalejate kujutamist analüüsides peaks samuti vaatlema seda, kuidas tegevusi ja sündmusi on esitatud ning kas tähelepanu on pööratud tegevusele või tegijale. Fairclough on eristanud kolme võimalust, kuidas tegevusi/sündmusi või tegijaid esitada: sündmus (*event*), mis vastab küsimusele *Mis juhtus?*, tegevus (*action*), mis vastab küsimusele *Mida keegi tegi?* ning omadus (*attribution*), mis ütleb midagi sotsiaalse osaleja kohta (Fairclough 2001: 101–102). Fairclough rõhutab, et teatud sündmuste teatud viisil esitamine võib olla järjepidev ja n-ö tervemõistlik ning see võib toimuda alateadlikult (*ibid.*: 102).

Järgmise näite (nr 78) puhul on näha, kuidas on esitatud nn põliselanikkonna agressiivsust sisserännanud inimeste suhtes. Sellisest käitumisest võib samuti kõneleda mitut moodi, sealhulgas järgnevalt: *kohalik põliselanikkond muutus agressiivsemaks, kohalike põliselanike agressiivsus kasvas*. Valitud lauseehitusest jääb pigem mulje, et selline agressiivsus on paratamatu ja võib-olla isegi õigustatud, sest tegemist on võõraste rühmadega, kes sõltuvad suuresti avalikkuse toetusest.

(78) Kõigis nimetatud riikides oli tulemuseks kohaliku põliselanikkonna agressiivsuse kasv võõraste elanikkonnarühmade suhtes, kes on keskmiselt suuremal määral sõltuvad avalikkuse toetusest (241).

Fairclough on sotsiaalsete sündmuste esitamist analüüsinud inglise keele alusel. Näiteks passiivseid lauseid võib inglise keeles esitada nii tegevussubjekti nimetades kui ka nimetamata jättes, kusjuures viimase variandi kasuks otsustamine võib olla tingitud soovist kordust vältida või tegevussubjekti ja põhjuslikku seost varjata (Fairclough 2001: 104). Siin võib näha sarnasusi saksa keelega – saksa keeles on samuti tavapärased nii tegevussubjektiga kui ka tegevussubjektita passiivsed laused (nt Engel 1996: 189), mistõttu võivad Faircloughi nimetatud põhjused laieneda ka saksa keelele. Küll aga ei saa hästi võrrelda lausete aktiivsust ja passiivsust eesti ja saksa keele vahel. Eesti keelele on omane märkida passiivilauseid ilma tegevussubjektita, nii et tegevussubjekti koht jääb lauses

tühjaks või esitatakse see agentadverbiaalina, näiteks *poolt*-tarindi abil (EKG II: 30). *Poolt*-tarindi kasutamist keeleteoimetajad aga ei soovitata. Ka saksakeelsed tegevussubjektiga passiivilaused soovitatakse tõlkida aktiivilauseteks (Lepp 2004: 147). Samuti peaks aktiivilauseid eelistama nominaliseerimisele. Niisiis tuleb arvestada sellega, et tihti on saksakeelsete tegevussubjektiga passiivlausetega tõlkimisel aktiivseteks lähtunud just grammatikareeglitest.

Erinevused aktiivsuses ja passiivsuses. Ilmselt on just eespool nimetatud põhjustel muudetud aktiivseks järgmine lause (nr 79). Sõnasõnalise tõlke puhul oluks võimalik järgmine valik: *Juba 1960. aastate lõpus algas paljude võõrtööliste puhul perede järelekolimine*. Kuigi eestikeelses lauses pöördub tähelepanu nn aktiivsetele järelekolijatele, ei saa siin tõenäoliselt näha ideoloogilist valikut.

(79) Juba 1960. aastate lõpus *hakkasid paljude võõrtööliste pereliikmed* neile Saksamaale *järele kolima* (236). // Bereits seit Ender der sechziger Jahre *hatte bei vielen Gastarbeitern der Familiennachzug eingesetzt* (258).

Sama saab ilmselt öelda järgmise näite kohta, kus saksakeelset lauset oleks saanud tõlkida ka *poolt*-tarindi abil (*võetakse .. migrantide poolt üle*):

(80) Kui migrantide sündimus ületab jätkuvalt põliselanike oma, siis *võtavad migrantid* riigi ja ühiskonna juhtimise mõne põlvkonna vältel *üle* (237). // Bleibt die Geburtenrate der Migranten dagegen dauerhaft höher als die der autochtonen Bevölkerung, so *werden* Staat und Gesellschaft im Laufe weniger Generationen *von den Migranten übernommen* (259).

Erinevust võib näha ka järgmise näite puhul (nr 81), kus umbisikuline tegumood on muudetud isikuliseks ilmselt samuti grammatiliste erinevuste tõttu. Küll aga on siin olnud eestikeelse teksti koostamiseks palju võimalikke variante. Saksakeelses lauses viidatakse türgi päritolu migrantide integreerumisele nominaliseeritult (sõnasõnalise tõlkena *türgi migrantide puudulik integratsiooniedu*), eesti keeles kujutatakse neid aktiivsete osalejatena, kellel ei *õnnestu* integreeruda. Valitud konstruktsioon ja verbivalik *õnnestuma* seostab nad aga kaudselt ka sisemise sooviga Saksa ühiskonda integreeruda (erinevalt näiteks samuti võimalikest konstruktsioonidest *türgi migrante ei õnnestu integreerida*, *türgi migrantide integreerimine ei õnnestu* või *türgi migrantide integratsioon pole edukas*). Sellist sisemist soovi originaalist pigem välja ei loe.

(81) Kui *oletada*, ja ilmselt tuleb seda ka teha, et Erdoğan'i kõne oli Türki hinge peegeldus, siis ei maksa imestada, et *Türki migrantidel ei õnnestu integreeruda* (280). // Wenn wir *annehmen*, und wir müssen es wohl tun, dass Erdogans Rede ein Spiegel der türkischen Seele ist, dann dürfen wir uns über *die mangelhafte Integrationserfolge der türkischen Migranten* nicht wundern (312).

Ka järgmises näites (nr 82) on umbisikuline tegumood muudetud isikuliseks. Saksakeelses tekstis mainitakse, et Saksa meedias on [sisserände teema] tihti hägustatud või tuhmistatud. Kuna meediatekstit ei teki iseenesest, vaid neid loovad ajakirjanikud, võib ka siin tajuda, et tegemist on tahtliku hägustamisega. Siiski on seda eestikeelses variandis enam rõhutatud – ahelverb *hägustada püüdma* näitab, et just see on Saksa meedia eesmärk.

(82) *Saksa meedia püüab* sisserände teemat alatihti *hägustada* (234). // In deutschen Medien wird dies häufig *ausgeblendet* (257).

Eesti- ja saksakeelset teksti võrreldes jäävad siiski silma laused, kus muudatused pole ilmselt tingitud eesti ja saksa keele vahelistest grammatilistest erinevustest. Järgmises näites (nr 83) on ühest pikast lausest saanud kaks, kusjuures teksti on lisatud mõte, mida originaalist ei leia. Saksakeelses tekstis ütleb autor, et islami erinevate voolude seas domineerib ühiskonnapilt, kus [teiste seas] n-ö eelmodernsed eluviisid soodustavad niigi noore ühiskonna märgatavat paljunemist ning seda ka migrantide seas. Lause viimane osa, kus räägitakse kultuurilise distantssi loomisest *meie* eluviisiga, tundub olevat mõeldud kogu eelneva kokkuvõttena. Tõlkes seevastu vaadeldakse migrante kui mõjutatavaid, keda veendakse sellise ühiskonnakorralduse õigsuses, ning see veenmine loob omakorda suure distantssi *meie* eluviisidega.

(83) Kahjuks ei saa eitada, et islami paljude, osalt mitmemõtteliste, osalt vastuoluliste voolude seas domineerib ühiskonnapilt, kus riigi lahutamise kirikust ei ole kaugele jõutud, sugudevahelist võrdõiguslikkust õieti ei eksisteeri, *kus iganenud eluviisid soodustavad niigi noore ühiskonna selget paljunemist. Sellise ühiskonnakorralduse õigsuses veendakse ka migrante*, mis loob suure kultuurilise distantssi meie eluviisidega. (244) // Leider ist aber nicht zu bestreiten, dass unter den vielen teils uneindeutigen, teils widersprüchlichen Strömungen des Islam ein Gesellschaftsbild dominiert, bei dem die Trennung von Religion und Staat weitgehend noch nicht angekommen ist, die Gleichberechtigung der Geschlechter kaum existiert, *wo vormoderne Lebensformen eine weitere deutliche Vermehrung der sowieso jungen Gesellschaften, auch bei den Migranten, begünstigen und insgesamt zu unseren Lebensformen eine große kulturelle Distanz besteht* (265).

Näites nr 84 seisneb erinevus selles, millest on tingitud üksikvanemate suur arv. Originaalis küsib autor, millised ühiskondlikud olud ja individuaalsed omadused (või kalduvused/eelsoodumused) viivad selleni, et üksikvanemaid on nii palju. Seega süüdlast ei nähta niivõrd inimeses kui võrd tema omadustes, mida oleks ehk võimalik muuta. Ühe põhjusena, miks tõlkes selline valik tehti, võib näha termini *Disposition* mitmetähenduslikkust. Siinkirjutaja hinnangul oleks *omadus* olnud siiski piisavalt üldine, võimaldamaks ka teisi tõlgendusvõimalusi.

(84) Seejuures võiks aga küsida, millised ühiskondlikud olud ja milliste *eelsoodumustega inimesed* viivad selleni, et *meil* on nii palju üksikvanemaid, ning mida saaks selle vastu teha (15). // Dabei wäre doch zu fragen, welche gesellschaftlichen Umstände und

individuellen Dispositionen dazu führen, dass es so viele Alleinerziehende gibt, und was man dagegen tun kann (10).

Muslimitest inimesi kujutatakse veidi erinevalt ka järgmises näites (nr 85): saksakeelses tekstis on nad aktiivsed osalejad, kes *koonduvad* kindlatesse kohtadesse, eestikeelses tekstis kirjeldatakse olukorda veidi passiivsemalt (nad *elavad* kindlates kohtades).

(85) .. ja veel sadades Saksamaa paikkondades, kus *elab palju* muslimitest migrante, on kõik täpselt samamoodi (263). // .. und an den vielen hundert Orten in Deutschland, wo sich muslimische Migranten *ballen*, geht es ganz genau so (289).

5.3.3. Hinnanguline sõnavara

Nii nagu sotsiaalseid osalejaid on võimalik esitada mitut moodi, saab teatud sündmustest või isikutest rääkimiseks valida sõnu, mis on kas neutraalsed või hinnangut andvad. Sõnadel võivad olla teatud stiilivarjundid, kasutada võidakse teadlikult negatiivse konnotatsiooniga sõnu. Samuti mõjutavad lugejat sõnade vahel olevad tähendussuhted ja sõnade lähikontekst (Fairclough 2001: 80).

Autori valikud võivad olla tingitud soovist vähendada kõnealuse sündmuse või sotsiaalse osaleja tõsiseltvõetavust ning suunata lugejat jagama autoriga sama hinnangut. Seda on näha ka Sarrazini teoses: teatud isikutele või sündmustele viidatakse mingil moel markeeritud sõnavaraga, tihti on valitud argikeele või oskuskeele sõnavara. Näiteks grupile viidatakse piltlike väljenditega nagu *terve armee* või *parv naiivseid poliitikuid*, samuti vähendatakse nende tegevuse tõsiseltvõetavust adverbiga *käsikäes* (näide nr 86) või soovitakse lugejas luua teatud kujutluspilt (näide nr 87):

(86) Saksamaal tegeleb terve armee integratsioonivolinikke, islamiuurijaid, .. ja parv naiivseid poliitikuid käsikäes ja intensiivselt probleemi eitamise ja enesepeetmisega (252).

(87) Saksa meedias on paljud vaimustusega valmis heitma islamikriitikutele ja seega suurele osale Saksa kodanikkonnast ette liberaalsuse puudumist ja võõraviha, minetades seejuures ohutunde islami arvukate vormide suhtes (253).

Autor väljendab suhtumist millegi tõsiseltvõetavusse ka argikeelse sõnavara ning jutumärkide abil:

(88) Sellise lobaga vahetatakse empiiriline teadus ilmselgelt ära poliitilise teoloogiaga (268).

(89) Siia juurde kuulub “ekspertiis”, mille koostas Gideon Botsch Potsdami Moses Mendelssohn Zentrums, et hankida minu vastu argumente mõne minu parteisisese vastase korraldatud SPD-st väljaheitmise protsessiks (298).

Teose üks läbiv teema on iive, mille kõrgesse või madalasse tasemesse suhtub autor vastavalt sellele, millist ühiskonnagruppi parajasti vaadeldakse. Sel põhjusel leiab teosest palju soo jätkamist tähistavat sõnavara, kusjuures on märgata, et stiilivarjund sõltub samuti

sellest, millisest grupist parajasti räägitakse. Kui iibe tõus ei ole autori arvates soovitatav, on kasutatud pigem erialakeelseid termineid nagu *sich fortpflanzen* (siin: paljunema, sigima, sugu jätkama), *sich vermehren* (paljunema, sigima) või *produzieren* (tootma), mis mõjuvad bioloogiadiskursusest väljaspool võõra ja hinnangulisena. Sealjuures on ka eestikeelsetel vastetel erinevad stiilivarjundid, mis mõjutavad omakorda teksti ideoloogilisust. Järgnevalt tuuakse välja kaks näitelauseid eesti ja saksa keeles:

(90) Saksamaa türklased, kes järgivad Erdoğan'i soovi jääda türklasteks ja lisaks sellele paljunevad keskmisest rohkem, hakkavad aja jooksul ohustama Saksamaa kultuurilist identiteeti .. (280). // Türken in Deutschland, die Erdogans Wunsch folgen, Türken zu bleiben, und sich noch dazu überdurchschnittlich vermehren, würden mit der Zeit die kulturelle Identität Deutschlands gefährden .. (312).

(91) Neis hinnangutes on palju emotsionaalseid elemente ning olin sellest teadlik, kui esinesin 2009. aasta septembris antud intervjuus formuleeringuga: “Kedagi, kes midagi ei tee, ei pea ma tunnustama. Ma ei pea tunnustama kedagi, kes elab riigi kulul, ignoreerib seda riiki, ei hoolitse mõistlikult oma laste hariduse eest ja toodab pidevalt uusi pearätikutüdrukuid.” (299) // .. und ständig neue kleine Kopftuchmädchen produziert. (437)

Erinevused sõnavaras. Tekste võrreldes võib kohati märgata olulisi erinevusi. Järgmises näites (nr 92) räägib autor saksakeelses tekstis *võimsamast paljunemisest (sich stärker fortpflanzen)*, eestikeelses aga suuremast iibest. Siin võib tõlke sõnavalikut pidada originaalist neutraalsemaks:

(92) .. kelle sallivus erineb meie omast ja kelle iive ületab sündimust nende uuel kodumaal (251). // .. die nicht unsere Toleranzmaßstäbe hat und die *sich stärker fortpflanzt* als ihre Gastgesellschaft (277).

Näites nr 93 mainib autor saksakeelses tekstis *tohutut viljakust*, tõlkes aga *paljunemiskäitumist*. Sellises kontekstis mõjuvad võõrana mõlemad.

(93) Demograafiliselt kujutab muslimitest migrantide *paljunemiskäitumine* pikemas perspektiivis ohtu vananeva Euroopa kultuurilisele ja tsivilisatsioonilisele tasakaalule (243). // Demografisch stellt die *enorme Fruchtbarkeit* der muslimischen Migranten auf lange Sicht eine Bedrohung für das kulturelle und zivilisatorische Gleichgewicht im alternden Europa dar (267).

Küll aga on oluliselt muutunud hinnangulisus järgmises näites. Kui originaali puhul võib märgata, et teatud stiilivarjundiga sõnavara või kollokatsioone on kasutatud vaid soovimatult kõrgest iibest rääkides, siis tõlkes on vähemalt ühel juhul kasutatud tavaliselt bioloogiadiskursusesse kuuluvat sõnavara ka soovitatavast iibekasvust rääkides:

(94) Pere- ja sotsiaalpoliitilised muudatused, mida korduvalt kohendati, viisid selleni, et kõrgharidusega *elanikkond* hakkas isegi *keskmisest rohkem sigima* (371). // Die Revisionen in der Familien- und Sozialpolitik, bei denen wiederholt nachgesteuert worden war, hatten dazu geführt, dass die *Schichten* mit höherer Bildung sogar eine *leicht überdurchschnittliche Fruchtbarkeit* auswiesen (407).

Originaalis on kõnealuse elanikkonna *viljakus veidi üle keskmise*, tõlkes aga väidab Sarrazin, et kõrgharidusega elanikkond on hakanud keskmisest rohkem *sigima*. Kui saksakeelses tekstis on näha, et sõnavara stiilivarjund sõltub vaadeldavast teemast, siis tõlkes seda näha pole.

Kõige enam erinevusi eesti- ja saksakeelse teksti vahel on kujundlikus sõnavaras ning sõnade stiilivarjundites. Mõnel juhul on tõlkes eelistatud fraseologismi, nagu on näha järgmise nelja näite puhul:

- (95) Kes ei tahtnud endale just rahvusluse märki külge saada, *pidi* sündimuse vähenemise teemal aastakümneid *suu kinni hoidma* (14). // Über die Folgen des Geburtenrückgangs *durfte man* Jahrzehnte *überhaupt nichts sagen*, wenn man nicht unter völkischen Ideologieverdacht geraten wollte (8).
- (96) Sotsioloogiliselt õigest, aga banaalsest tõdemusest, et ühiskonnas on kõik omavahel seotud, on sündinud komme *ajada kõik ühiskondlike olude kraesse* ning vabastada üksikinimene moraalselt ning võimalikult suurel määral ka tegelikult vastutusest enda ja oma elu ees (15). // Aus der soziologisch richtigen aber banalen Erkenntnis, dass in der Gesellschaft alles mit allem zusammenhängt, hat sich eine Tendenz entwickelt, *alles auf die gesellschaftlichen Verhältnisse zu schieben* und so den Einzelnen moralisch und weitgehend tatsächlich von der Verantwortung für sich und sein Leben zu entlasten (10).
- (97) [Saksamaa türklastest õpilase ütlus pärast Türgist naasmist, esitatud tsitaadina]. Saksamaal on ka töötamata *kindlustatud hea ninaalune*. (290) // Hier hat man trotzdem *was zu essen*. (325)
- (98) Nende jaoks on Saksamaa ainus töötatud maa, maa, kus ilma tööta saab jõukamaks, kui *kodukülas isegi elu aeg higi valada* (majanduspagulus) (271). // Für diese gibt es ein gelobtes Land, und das ist Deutschland, wo man ohne Arbeit reicher wird, als man in ihren Dörfern *jemals werden könnte* (301).

Näites nr 95 võib saksakeelse lause allajoonitud osa tõlkida kui *ei tohtinud (üle)üldse midagi öelda*, eesti keeles antakse mõtet edasi fraseologismiga *suud kinni hoidma*. Kuigi ka saksa keeles on autor rõhutanud, et sel teemal pidi vaikima, ei ole seal siiski piltlikku väljendit kasutatud. Erinevust võib näha ka näites nr 96, kus saksa verbi ja prepositsiooni ühend *auf (etwas) schieben* on tõlgitud fraseologismiks (*kellelegi midagi*) *kraesse ajama*, millega kaasneb veidi negatiivsem varjund. Valik olnuks põhjendatud, kui ka saksa keeles oleks olnud kasutatud näiteks fraseoloogilist väljendit (*jemanden etwas*) *auf die Schuhe schieben*.

Näites nr 97 jääb eestikeelset lauset lugedes mulje, nagu oleks sotsiaaltoetustest elavatel inimestel rikkalik toiduvalik (*kindlustatud hea ninaalune*). Kuigi ka fraseologismid on argikeeles tavalised (EKK), on saksakeelses tekstis kasutatav samuti argikeelne väljend *on midagi süüa* neutraalsem. Näites nr 98 seevastu esitab autor saksakeelse lause teises pooles võrdluse, et islamiriikidest pärit inimesed teenivad Saksamaal töötamata rohkem kui nad

oma külas ealeski teenida võiksid. Kuigi lause tervik ei mõju neutraalsena, on vähemalt võrdlus esitatud markeerimata sõnavara kasutades. Eestikeelses lauses kasutatakse fraseologismi *higi valama*, mis teeb võrdlusmomendi veelgi suuremaks. Samuti on eestikeelsesse teksti lisatud termin *majanduspagulus*. Siinkirjutaja hinnangul võib eestikeelse lause fraseologism mõjutada lugejat nendesse inimestesse empaatilisemalt suhtuma.

Mõnel juhul on muutus olnud vastupidine, st saksakeelses tekstis olev fraseoloogiline väljend on muudetud keeleliselt markeerimata väljendiks. Näites nr 99 on näha, et muutunud on viidatud arvamusele antav hinnang. Saksakeelne väljend *in dieselbe Kerbe hauen*, mille eestikeelne vaste võiks olla *takka kiitma*, näitab ka autori üleolevat suhtumist, eestikeelses tekstis kasutatud väljendil negatiivset konnotatsiooni pole.

- (99) Thomas Steinfeld ajalehest *Süddeutsche Zeitung* ja Claudis Seidl ajalehe *Frankfurter Allgemeine* pühapäevaväljaandest *on samal arvamusel: (248) // .. hauen in dieselbe Kerbe: (274)*.

Ühel juhul on märgata, et tõlkesse on valitud originaalist negatiivsema stiilivarjundiga adjektiiv (näide nr 100). Saksakeelses tekstis on arvandmeid sisaldava teose mahukusest räägitud neutraalse sõnavaraga – nimisõnafraasi *umfangreiches Indikatorenwerk* stiililiselt samaväärne vaste eesti keeles võiks olla *mahukas andmestik*. Eesti keelde valitud verb *kubisema* muudab negatiivseks tõsiasi, et raportis on palju arvandmeid. Näitelause esineb teoses kontekstis, millest võib välja lugeda, et autori hinnang raportile on pigem negatiivne. See võis mõjutada ka tõlkija või toimetaja otsust.

- (100) See *mahukas, arvnäitajatest kubisev raport* räägib integratsioonitaustaga inimestest eranditult kui tervikust (238). // In dem *umfangreichen* Indikatorenwerk wird ausschließlich auf die Gesamtheit der Menschen mit Integrationshintergrung geblickt (260).

Rohkem jääb aga silma see, et informaalne või negatiivse konnotatsiooniga sõna või väljend on muudetud eesti keeles neutraalsemaks. Teistsugust stiilivarjundit on märgata järgnevas kolmes näites, kus erinevused tõlke ja originaali stiili vahel on üsna sarnased:

- (101) Nii paadunud *tegelaste* puhul ei jõua kaisupoliitika kaugele (267). // Mit Kuschelpädagogik kommt man bei diesen abgebrühten *Jungs* nicht weiter (294).
- (102) *Selline sell* läheb ja annab esimesele vastutulijale *kere peale* (267). // *Der* geht raus und *schlägt* den Nächsten *zusammen* (297).
- (103) Neuköllni tänavatel külvavad *paadunud kurikaelad* hirmu ja on halvaks eeskujuks (272). // Die *Intensivtäter* verbreiten auf den Straßen Neuköllns Angst und Schrecken und sind schlechte Vorbilder (303).

Siinkirjutajale tundub, et kõigi kolme näite puhul on tõlkes valitud veidi kirjanduslikum vaste kui originaalis. Näites nr 101 on originaaltekstis räägitud *poistest (Jungs)*, näites nr

102 on tegijale viidatud isikulise asesõnaga *der* ning verbiks valitud *zusammenschlagen*, mis jätab tegevusest üsna vägivaldse mulje. Sarnane vaste võiks olla *läbi peksma*. Näites nr 103 on saksakeelses tekstis juttu korduvalt karistatud inimestest (*Intensivtäter*), tõlke valik *paadunud kurikaelad* tundub olevat samuti kirjanduslikum.

Kõnealusel teemast on eestikeelses tekstis jäetud neutraalsem mulje ka järgmistes näidetes:

- (104) Kui olete islamiusku, *siis pole meil midagi selle vastu* (291). // Wenn ihr muslimischen Glaubens seid, *o.k* (326).
- (105) Kuid ilma tagasivaatava nostalgjata ning ettevaatava tegutsemistahteta on realism suhteliselt lame ja banaalne ning fatalismist või *ükskõiksusest* vaevu eristuv (23). // Realismus ohne Zugaben von rückwärtsgerandter Nostalgie und nach vorne gerichteter Gestaltungswillen ist aber ziemlich platt und banal und von Fatalismus oder *Wurstigkeit* kaum zu unterscheiden (19).
- (106) Kõigi migrantide *valimatu kokkuliitmine* SLV valitsuse raportis .. on eksitav, kuna see võimendab edukamate migrandigruppide probleeme või osutab probleemidele seal, kus need puuduvad (239). // Das *unterschiedslose Zusammenwerfen* aller Migranten in der Berichterstattung der Bundesregierung .. erweist sich hier als irreführend, denn es übertreibt die Probleme der erfolgreicherer Gruppen unter den Migranten beziehungsweise unterstellt dort Probleme, wo gar keine sind (262).

Näites nr 104 tundub erinevat autori tolerantsus islamiusu suhtes. Näites nr 105 leiab saksakeelsest tekstist noomeni *Wurstigkeit*, mille stiilivarjund on tõlkes olevast vastest *ükskõiksus* tuntavalt kõnekeelsem. Näites nr 106 väljendab autor end saksakeelses tekstis nominaliseeritult, kasutades noomenit *Zusammenwerfen*, mille vasteks eesti keeles sobiks *kokkuviskamine*. Seega mõjub ka siin eestikeelne tekst neutraalsemana.

Ühel juhul (näites nr 107) on märgata, et tõlkes on eufemismi asemel eelistatud konkreetsust. Kuigi ka saksa keeles on ilmselt mõeldud majanduslikult nõrgemal järjel olevaid peresid, ei ole seda siin otseselt öeldud – originaalis räägitakse *lihtsatest oludest*. Lauses jääb silma ka muudatus, et verbi *leiden an* (kannatama) asemele on tõlkes valitud verb *olema*, mistõttu ei väljenda tõlgitud lause erinevalt originaalist empaatiat. Kolmanda erinevusena on siin märgata tähenduserinevust, mis on tingitud adverbi *auffallend* (siin: silmatorkavalt) mõistmisest. Näites toodud lauseosa võiks sõna-sõnaliselt tõlkida järgmiselt: *Kui lihtsamatest oludest pärit lapsed kannatavad liikumisvaeguse all silmatorkavalt sageli, ...* Seega ei ole peetud silmas mitte silmatorkavalt ülekaalulisi lapsi, vaid seda, et nad on silmatorkavalt sageli ülekaalulised.

- (107) Kui *vaesematest peredest* pärit lapsed *on* liikumisvähesuse tõttu *silmatorakavalt ülekaalulised* .. (15). // *Leiden* Kinder aus *einfachen Verhältnissen auffallend häufig* an Übergewicht infolge Bewegungsmangel, .. (9).

Mõnel juhul on erinevus esmapilgul märkamatu, kuid lähemal vaatlusel võib siiski tajuda et sõnavalik võib mõjuda eesti- ja saksakeelse teksti lugejatele erinevalt. Näites nr 108 on saksakeelses tekstis kasutatud kõnekeelset verbi *laborieren*, mida võib siinses kontekstis tõlkida kaht moodi: 1) (eriliste paranemismärkideta) põdema; kannatama; 2) (suurema eduta) töötama, vaeva nägema. Mõlemal juhul kasutatakse prepositsiooni *an*. Seega ei ole teada, millist varianti on silmas pidanud autor, ent tõlkes on valitud verb *kannatama*, mis ei väljenda seda, et olukorraga tegeletakse või püütakse seda parandada.

- (108) 1960. aastate tööjõu migratsioon pani Euroopas nimelt aluse uuele rahvasterände, *mille tagajärgede all me praegu kannatame* (235). // Letzlich hat die Arbeitsmigration der 1960er Jahre eine neue europäische Völkerwanderung in Gang gesetzt, *an deren Folgen wir laborieren* (257).

Veidi teistsuguse konnotatsiooni loob ka järgmises näites (nr 109) kasutatud sõna *oas*. Originaalis väljendab autor end sõnaga *Insel* (*saar*). Siin tundub, et selline sõnavalik lisab võrdlusele *meie* ja *nemad* ka kvalitatiiivse väärtuse – *oas* seostub enamasti millegi positiivsega keset negatiivset. Isegi kui see võis olla autori mõte, ei ole ta seda saksakeelses tekstis eksplitsiitselt väljendanud.

- (109) Vaid Saksa *oasid* maa-alal, mida nimetatakse Saksamaaks, muutuvad üha väiksemaks, kui midagi põhimõtteliselt ei muutu (361). // Nur die deutschen *Inseln* in der Gebietskörperschaft, die Deutschland heißt, werden immer kleiner werden, wenn sich nichts Grundlegendes ändert (394).

Näites nr 110 on muutunud metafoorsus. Originaalis vaatleb autor ühiskonnaprobleeme kui haigust, mis vajab ravi (*Therapie*). Tõlkes sellist mõtet edasi ei anta.

- (110) Poliitiline korrektsus on ühiskonna struktuuri- ja juhtimisküsimused nagu võrgendikoi kinni mässinud ning takistab sellega nii nende analüüsi kui ka *lahendamist* (15). // Wie Mehltau hat sich politische Korrektheit über die Struktur- und Steuerungsfragen der Gesellschaft gelegt und erschwert sowohl die Analyse als auch die *Therapie*.

Näites nr 111 seisneb erinevus selles, millele keskendutakse. Saksakeelse teksti allajoonitud osa väidab, et selline segu/sasipundar muutub järjest tugevamaks, eestikeelses tekstis rõhutatakse aga, et seda on üha keerulisem lahti harutada. Fairclough (2008: 192) hinnangul näitab tekst tihti ka autori suhtumist erinevustesse. Selle näite puhul võib märgata, et saksakeelne tekst rõhutab pigem probleemi olemasolu ja süvenemist, eestikeelne tekst aga soovi seda lahendada.

- (111) Tegu on puuduliku hariduse, puuduva keeleoskuse, abirahadest sõltuvuse, traditsiooniliste eluviiside, noorsookuritegevuse ja kultuurilise distantseerituse kontsentreerunud sasipuntraga, *mida on üha keerulisem lahti harutada* (273). // Es geht um die geballte Mischung aus Mangel an Bildung, fehlenden Sprachkenntnissen, aus Transferabhängigkeit, traditionellen Lebensformen, Jugendkriminalität, kulturelle Distanz, *und es geht um die Tendenz zur Verfestigung dieser Mischung* (304).

Väike erinevus on näha ka näites nr 112. Saksa keeles luuakse vastandus hea ja kurja vahel, eesti keeles hea ja halva vahel. Hea ja kurja kui Piiblist tuntud vastanduse rõhutamine oli siin ilmselt teadlik, läheb aga tõlkes kaduma. Tõlkes esinev erinevus võib aga olla tingitud ka sellest, et algvõrret *hea* keskvõrdeks muutmata oleks lauset olnud keeruline ladusalt sõnastada.

- (112) .. poliitika on tähtis ja poliitilised otsused saavad muuta maailma nii paremaks kui ka halvemaks (363). // .. Politik ist wesentlich, und politische Entscheidungen können die Welt zum Guten wie zum Bösen ändern (396).

Sarnast erinevust on näha järgmises näites (nr 113). Tekstis mainitakse tihti õhtumaad ja õhtumaa kultuuri vastandatuna islamiriikide kultuurile. Siin loob autor saksakeelses tekstis selge vastanduse, väites, et kui ta seda kogeda tahab, saab ta broneerida puhkusereisi *hommikumaale (Morgenland)*. Sellist hommiku- ja õhtumaa vastandust tõlkes ei esitata.

- (113) Kui tahan sellest osa saada, võin ju broneerida reisi *idamaale* (277). // Wenn ich das erleben will, kann ich eine Urlaubsreise ins *Morgenland* buchen (308).

Samuti jääb originaali ja tõlget võrreldes silma, et eestikeelses tekstis ei kasutata määratlust *kodumaa* järjepidevalt. *Uueks kodumaaks* on tõlgitud nii *Gastland (võõrustajamaa)*, *Gastgesellschaft (võõrustajaiühiskond)* kui ka näiteks *Herkunftsland (päritolumaa)* ja *Heimatland (kodumaa)*. Saksakeelses tekstis on kodumaaks nimetatud vaid riiki, kust sisserännanud inimesed pärit on. Seega ei välista eestikeelne tekst seda, et muslimitest inimesed suhtuvad Saksamaasse kui oma uude kodumaasse, küll aga teeb seda saksakeelne tekst, nagu on näha kahes järgnevas näites:

- (114) Me ei poolda ei assimilatsiooni, kus kaotatakse oma identiteet ning tuntakse häbi päritolu tõttu, ega ka isolatsiooni, kus ollakse uue *kodumaa* ühiskonnast ära lõigatud (278). // Ich befürworte weder die Assimilation, bei der man seine Identität verliert und sich seiner Herkunft schämt, noch Isolation, bei der man von der Gesellschaft des *Gastlandes* abgeschnitten ist (309).

- (115) .. kelle sallivus erineb meie omast ja kelle iive ületab sündimust nende *uuel kodumaal* (251). // .. die nicht unsere Toleranzmaßstäbe hat und die sich stärker fortpflanzt als ihre *Gastgesellschaft* (277).

5.3.4. Intertekstuaalsus

Tekstid on alati seotud teiste tekstidega, millele on võimalik viidata kas otseselt või kaudselt. Diskursust kriitiliselt analüüsid peaks samuti vaatlema seda, millistele tekstidele on viidatud, millistele mitte, millistele sotsiaalsetele osalejatele on tekstis n-ö hääldatud ning kes on arvamused ilma jäetud. Sealjuures saab viidata otseselt, tehes selgelt vahet autori enda ja teiste mõtete vahel, ning kaudselt. (Fairclough 2008: 47). Kaudse intertekstuaalsuse alla kuulub ka teistele sotsiaalsetele osalejatele mõtete, soovide

või tunnete omistamine, mida analüüsiti juba eespool episteemilise modaalsuse juures. Järgnevalt vaadeldakse põgusalt seda, kellele on tekstis häääl antud, keskendudes sealjuures originaali ja tõlke vahelistele erinevustele.

Sarrazin tugineb oma argumentide esitamisel väga paljudele allikatele, kellest suurt osa on ka tsiteeritud. Samuti on tihti, kuid mitte alati, allikale viidatud. Tsiteeritud autorite alla kuuluvad teiste seas sotsioloogid, poliitikud, ajakirjanikud, õpetajad ja sotsiaaltöötajad ning mõne muu ameti esindajad. Mõnda neist, nt Türgi praegust presidenti Recep Tayyip Erdoğanit ja saksa-türgi sotsiaalteadlast Necla Kelekit, on tsiteeritud korduvalt. Enamik tsitaate on valitud autorit toetavate arvamuste seast, kuid vähesel määral on välja toodud ka vastupidiseid arvamusi. Paljud tsiteeritustest on ise muslimi kogukonna liikmed, kes on Saksamaa ühiskonda integreerunud. Sealjuures ei ole arvamust Saksa integratsioonipoliitika kohta küsitud nende käest, kes kuuluvad autori meelest (siiani) problemaatilisse gruppi. Silma jäi üks tsitaat, millel pikemalt ei peatunud, kuid mis võinuks juhatada sisse arutelu teemal, miks kõnealused inimesed end marginaalsena tunnevad:

(116) [Walter Laqueuri tsitaat] „End marginaalsena tundvate inimeste mentaalses suhtumises peab olema midagi sellist, mis raskendab neil elus edu saavutada” (260).

Teiste autorite arvamuste esitamises on vähesel määral näha ka erinevusi. Mõnikord ei ole eestikeelse teksti puhul aru saada, kas aramus kuulub autorile endale või kellelegi teisele, samuti on tsitaadi juures olevaid märkusi valesti mõistetud. Järgmises kahes näites pole tõlke puhul selgelt aru saada, kas autor esitab tsitaadi juurde kommentaarina oma mõtteid või pärinevad ka need mõtted tsiteeritavalt autorilt. Näites nr 117 annab autor saksakeelses tekstis edasi Kermani mõtet, kelle järgi on islamit võimalik *elada* erinevat moodi. Tõlkes kasutatakse aga kindlat kõneviisi, täpsustamata, kelle väitega on tegu. Kaudses kõnes kasutataksegi eesti keeles eelkõige indikatiivi, kui konteksti põhjal on selge, et tegemist on vahendatud ütlusega; kaudne kõneviis näitaks, et kõneleja kahtleb öeldu sisus (EKG II: 36). Siin jääb aga selgusetuks, kas lause on vahendatud. Ka näites nr 118 pole aru saada, et 12-aastaselt ei tule karistada mitte autori, vaid endise tänavakamba liikme ja praeguse Neuköllni linnaosa sotsiaaltöötaja Fadi Saadi arvates. Sama kehtib 119. näitelause puhul.

(117) Saksamaal iraanlasest arsti pojana üles kasvanud kirjanik Navid Kermani rõhutab islamis puuduvat ühetähenduslikkust ja „islami identiteedi” kahtlast konstrueeritust. .. Islamis on erinevaid vorme. (244) // Es gebe unterschiedliche Formen, den Islam zu leben (268).

(118) Vägivaldseks muutunud 12-aastaselt *tuleb* kohe karistada (267). // Ein Zwölfjähriger, der gewalttätig werde, *müsse* sofort bestraft werden (297).

- (119) Ei *piisa* sellest, kui saata ta alles mõne kuu pärast ühiskondlikult kasulikku tööd tegema (267). // *Es reiche* nicht aus, ihn erst Monate später zu sozialer Arbeit zu verdonnen (297).

Näites nr 120 erineb eestikeelne tekst saksakeelsest selle poolest, et originaalis on vapustatud autor ise, mitte Saksa kodanikust türklanna Güner Yasemin Balci:

- (120) *Balcit vapustas* nooruki hariduskaugus, mehelikkuseihalus, ülbe ja üleolev suhtumine naistesse ning vägivaldsus, mille vastu võitlemiseks pole sobivat retsepti leitud (275). // Die Kombination aus Bildungsferne, Männlichkeitswahn, Arroganz gegen Frauen und Gewalt *ist* erschütternd. Ein wirksames Rezept dagegen *ist* noch nicht gefunden (306).

Ühel juhul on märgata, et kui saksakeelses tekstis on autor sidunud tsitaadi otseselt oma öelduga, väites, et *Paul Scheffer kirjutab selle kohta järgmist*, siis tõlkes on seos nõrgem:

- (121) Hollandi sotsioloog Paul Scheffer *tõdeb*: .. (241) // Der niederländische Soziologe Paul Scheffer *schreibt dazu*: .. (265).

Näites 123 on näha, et tsitaadi tõlkes on välja jäänud asesõna *uns (meid)*, mis identifitseerib Kelekit kui sekulaarset muslimit. Selline öeldu tõlgendamist mõjutav tõsiasi jääb tõlkes edasi andmata.

- (122) Vaid läänele suunatud nõudmistega ründab endine kantsler selja tagant islami valvuritega vaidlevaid *sekulaarseid muslimeid* (246). // Mit dieser wieder nur an den Westen gerichteten Aufforderung fällt der Altkanzler *uns säkularen Muslimen* im Streit mit den Wächtern des Islam in den Rücken (271).

Järgmised neli näidet on Erdoğan'i tsitaatide kommentaarid. Näites nr 123 on tõlkes kaduma läinud autori mõte, et de Maizière peaks Erdoğaniga rääkima (implitseerides, et see muudaks tolle nägemust islamist ja islamismist). Praegusel juhul ei ole tõlkes ka loogilist seost siseministri ja Erdoğan'i väidetu vahel. Näites nr 124 on tõlkes muutunud autori tõenäosushinnang: saksakeelses tekstis väidab autor, et Erdoğanil on sõna *islamofobia* mainimisel kindel tagamõte, tõlkes on autori väide esitatud suurt tõenäosust väljendava adverbiga *ilmselt*.

- (123) „Islam on teretulnud, islamism mitte,” ütles Saksa siseminister de Maizière oma esimeses parlamendikõnes pärast ametisse astumist. *Ta vestles kunagi* Türgi peaministri Erdoğaniga, kes 2008. aastal rõhutas: „Ei ole islamit ja islamismi. On vaid üks islam. Kes väidab midagi muud, see solvab islamit.” (243). // *Er sollte sich einmal* mit dem türkischen Ministerpräsidenten Erdgan unterhalten, der 2008 erklärte: „Es gibt keinen Islam und Islamismus. Es gibt nur einen Islam. Wer etwas anderes sagt, beleidigt den Islam” (265).

- (124) Türgi peaminister Erdoğan kasutab seda mõistet [islamofobia] eriti sageli ja *see pole ilmselt juhus* (252). // Der türkische Ministerpräsident Erdogan benutzt das Wort besonders oft und *wird sich etwas dabei denken* (278).

Näites nr 125 seisneb erinevus ajas. Originaalis on kasutatud olevikku, mis viitab sellele, nagu mõtleks Erdoğan Sarrazini hinnangul ka praegu nii. Seega ei esita autor arvamust mitte selle kohta, mida Erdoğan pidas silmas kõne hetkel, vaid väidab, et Erdoğan *võtab*

endale volituse ja taotleb Türki vähemuse säilimist ka praegu. Näites nr 126 esitab autor originaaltekstis väite tegelikkuse kohta (kõik viis miljonit *kuulavad* Erdoğan, mitte oma võõrustajariiki), tõlkes aga Erdoğan soovi kohta (kõik viis miljonit *kuulaku* Erdoğan).

(125) Peale selle *võttis* ta endale selge volituse rääkida Türki riigimehena kõigi Saksamaa türklastest migrantide nimel. Erdoğan *taotles* seega Saksamaal elava Türki vähemuse püsivat konserveerimist ja eeskätt orienteerumist päritoluriigile (279). // Darüber hinaus *erhebt* er klar erkennbar den Anspruch, als türkischer Staatsmann für alle türkischen Migranten in Deutschland zu sprechen. Erdogan *strebt* also die dauerhafte Konservierung einer türkischen Minderheit in Deutschland *an*, die sich primär am Herkunftsland ausrichten soll (311).

(126) Tahaksin lisada: kõik viis miljonit *kuulaku* Erdoğan ja mitte oma asukohariike (279). // Man möchte hinzufügen: Alle 5 Millionen *hören auf* Erdogan und nicht auf ihre Gaststaaten (311).

Intertekstuaalsuses siiski palju erinevusi ei esine, mis pole ka üllatav. Küll aga võib arvata, et tsiteeritud ja parafraseeritud isikute valik iseenesest mõjutab Saksa ja Eesti lugejat teistsuguse teadmistepagasi tõttu erinevalt.

5.4. Hoiakud ja ideoloogia

Van Dijk (2005: 325 jj) analüüsis ideoloogiat ja nüüdisrassismi Dinesh D'Souza teose „The End of Racism: Principles for a Multicultural Society” näitel. Teos on kirjutatud USA ühiskonnast ning D'Souza ja Sarrazini argumenteerimisstrateegiate vahel võib näha küllalt palju sarnasusi. Van Dijk (2005: 327) on teost analüüsides märganud, et tekstist kumab läbi see, mida või keda peab autor oma või oma *meie*-grupi nn ideoloogiliseks ja sotsiaalseks vaenlaseks. Kui D'Souza ideoloogiline vaenlane on kultuuriline relativism (*ibid.*: 327), siis Sarrazini puhul võib selleks pidada poliitilist korrektsust ja islamiusku.

Nagu teose struktuuri analüüsivast peatükist näha, puudutab autor poliitilise korrektsuse teemat juba teose sissejuhatuses. Samuti mainib ta poliitilist korrektsust siinses töös analüüsitavates peatükkides, nagu on näha juba eespool vaadeldud näitelausest (nr 1, 48, 49 ja 110). Poliitiline korrektsus on Sarrazini hinnangul kui haigus, mis ei võimalda probleeme näha ega neid ühiskonnast välja *ravida*. Sealjuures ei peatu ta pikemalt poliitilise korrektsuse olemusel ega selgita, kuidas neutraalne keelekasutus *probleeme* süvendab. Sarrazini teine ideoloogiline vaenlane tundub olevat islam, mida autor peab oma olemuselt vägivaldseks. See omakorda muudab islamiusulise kogukonna tema sotsioloogiliseks vaenlaseks, nagu näitab järgmine näide:

(127) Nimetamisväärsed sisserände- ja integratsiooniprobleemid, mis ei lahene aja jooksul iseenesest, on tänasel Saksamaal ainuüksi Türgist, Aafrikast, Lähis- ja Kesk-Idast pärit migrantidega, kellest enam kui 95% on islamiusulised (237).

Sarnaselt D'Souzale (van Dijk 2005: 329) on ka Sarrazin teoses vastandanud n-ö häid ja halbu migrante. Kuigi autor sõnab uue trüki eessõnas, et statistikale tuginedes ei väida ta ega saagi midagi väita üksikisiku kohta, vaatleb ta muslimeid siiski kui ühtset gruppi, vastandades neid tema hinnangul hästi integreeruvatele ning heaolu kasvu panustavatele rahvustele nagu itaallased, hispaanlased, portugallased või indialased. Samuti väidab autor, et muslimite sisserännet Saksamaale ei saa võrrelda Kesk- ja Ladina-Ameerikast pärit inimeste rändega USAsse, sest „hispaaniakeelsed sisserändajad tugevdavad ja rikastavad USA õhtumaist kultuuri, mitte ei sea seda kahtluse alla” (Sarrazin 2013: 241).

Vaenlase kuvandit süvendab veelgi lähikontekst, milles muslimitest inimesi mainitakse: Saksamaa muslimitest elanikke seostatakse vägivallaga, laiskusega ja mitmesuguste probleemidega, sealjuures „islamitaustaga sisserändajate eriliste probleemidega” (*ibid.*: 240), samuti terrorismiga. Sellised seosed on omased ka Suurbritanna ajakirjandusdiskursusele (Richardson 2004: 75 jj). Sarnaseid näiteid on siinses töös vaadeldud ka eespool (nt nr 21 ja 47).

- (128) Tänapäevase islami problemaatika seisneb arengus oluliselt mahajäänud ühiskondade, kõrge noorte osakaaluga kiiresti kasvavate rahvaste ja missioonitunde kombinatsioonis, mille erinevad tahud ulatuvad agressiivsusetu vagadusest džihaadini, kusjuures üks tahk läheb sujuvalt üle teiseks. 1997. aastal ütles toonane opositsioonijuht Erdoğan muide järgmist: „Minaretid on meie odad, kuplid meie kiivrid ning usklikud meie armee”. (244)
- (129) Seega pärineb Saksamaa 15 miljonist migratsioonitaustaga inimesest 25–45% islamimaadest. Ent kõigist migrantidega seotud probleemidest hariduse, tööturu, sotsiaaltoetuste ja kuritegevuse vallas on selle grupiga seostatavad 70–80% mureküsimumustest. (239).
- (130) Kõigis asjaomastes riikides .. on muslimi migrantidega seonduvad probleemid sarnased. .. – keskmisest suurem kuritegevus alates „lihtsatest” vägivaldsetest tänavakuritegudest kuni osalemiseni terroristlikes rühmitustes. (241)
- (131) Euroopa sotsiaalsüsteem takistas integreerumist tööturule ning tegi omaette olemise lihtsamaks – seda Euroopa rahakoti arvelt (241).

Nagu on näha näites nr 129, tugineb autor statistikale ühepoolselt, mainides vaid seda, mitu protsenti nimetatud probleemidest on seotud islamimaadest pärit inimestega, mis mõjub sildistavalt ja loob otsese seose probleemide ja inimeste vahel. Autor mainib ja tsiteerib küll üksikuid inimesi, kes on *elus edasi jõudnud* (Sarrazin 2013: 290), kuid vaatleb muslimeid siiski kui homogeenset gruppi.

Sotsiaalse vaenlase kuvandit süvendab autor veelgi ideoloogilise vastanduse *meie* ja *nemad* abil. Sealjuures asetuvad ideoloogilise *meie* poolele lääs, õhtumaise Euroopa või USA väärtused ja kultuur ning madal iive ning teisele poole õhtumaist kultuuri ohustavad

islamiriigid, kultuuritus, tagurlik eluviis ja suur viljakus. Seda ilmestavad järgmised näited, samuti mõningad eelnevalt toodud näited (nt nr 75, 93, 108 ja 128).

- (132) Lääne inimese pilk ei suuda eristada, millist islamit pooldab 15–17 miljonit Euroopa muslimit. Õieti keegi ei tea, mis jutlusi peetakse mošeedes. Kindel on see, et tegu on äärmiselt suletud religiooni ja kultuuriga, mille pooldajad vaevu huvituvad neid ümbritsevast läänelikust õhtumaast – kui just tegu ei ole materiaalsete hüvedega (245).
- (133) Araabiamaade ja õhtumaade kultuuri suhteline kaugus ilmneb juba selles, et islami algusaegadest alates on araabia keelde tõlgitud vähem raamatuid, kui neid tõlgitakse aasta jooksul hispaania keelde (254).
- (134) Kuid seesama optimism ning aastakümneid väldanud peaaegu pilvitu edu on nüristanud sakslaste pilku ühiskonna sisimas kätkevate ohuallikate ning roiskumisprotsesside osas (13).
- (135) ... kirjeldavad erineval moel vananeva ja kahaneva elanikkonnaga õhtumaise Euroopa väljakutseid, mis tulenevad muslimite sisserändest, ja ohte, mida kujutab endast nende sisseränne ja sellega kaasnenud osakaalu suurenemine siinsete riikide rahvastikus (260).

Kuigi Sarrazin toob teoses välja ka mõne poliitilise vastase tsitaadi, suhtub ta teisitimõtlejatesse üldiselt üleolevalt, nimetades neid sotsiaalinsenerideks, küündimatuteks targutajateks või õilishingedeks ja liberaalseteks idealistideks (originaalis *liberaler Gutmensch*).

Nagu magistritöö sissejuhatuses ja peatükis 1.4. mainitud, ei pea Sarrazin oma väiteid rassistlikeks, sest ta põhjendab Saksamaa muslimite integratsiooniprobleeme islamiusuga. Viis, kuidas ta muslimite ja Saksamaa sotsiaalsete probleemide seoseid vaatlleb, annab siiski põhjust pidada rassismisüüdistusi põhjendatuks. Van Dijk (2005: 344) järgi moodustavad „kõik grupi- ja kultuuripõhised üleolekutunde vormid” osa nüüdisrassismist. Rassismi ja diskrimineerimise küsimust puudutab Sarrazin põgusalt ka analüüsitud tekstis. Näites nr 139 ei ole autori tähelepanu mitte küsimusel, kas tema ütlused on rassistlikud, vaid pigem sellel, kas tema tõdemused on valed või õiged. Diskrimineerimist vaatlleb ta näidetes 140 ja 141, tehes seda lihtsustatult ja pealiskaudselt. Sealjuures ei tundu Sarrazin arvestavat sellega, et diskrimineerimine ei pruugi olla tingitud nn võõrapärasuse astmest, samuti võib see välimuse asemel olla seotud hoopis teatud rahvusgruppi kuulumist näitava nimega. Lahtiseks jääb ka, millist diskrimineerimist autor silmas peab ja mida on probleemide all mõeldud. Samas uuringus, millele näites nr 141 olev väide tugineb, on näiteks öeldud ka, et Türgi päritolu inimestest 61% ei leia ühiskonnas tunnustust (Bertelsmann 2009: 4). Sarnaselt D’Souzale (van Dijk 2005: 344–345) legitimeerib ka Sarrazin üleolekutunde, andes mõista, et tegemist ei ole rassistlike seisukohtadega, ning õigustab hinnangute andmist statistiliste näitajatega.

- (136) Antud kirjutises hinnatakse minu ütlushi rassistlikeks, kuna need sisaldasid nähtavaid etniliste rühmade erinevusi ning hinnanguid erinevustele. Seejuures ei huvitanud teda üldse küsimus, kas minu tõdemused on valed või õiged. (298)
- (137) Põhjus ei saa olla diskrimineerimises, sest välimuse poolest võõrapärasemad inimesed näitavad paremaid tulemusi (259).
- (138) Ei saa väita, et ühiskonnas tehakse sisserännanutele liiga: ainult 6% türklasi ja 3% itaallasi märgib, et neil on selles osas probleeme (262).

Van Dijk (2005: 335) leidis, et D'Souza ideoloogiasüsteemi valitseb konservatism, n-õ katusideoloogia, mis teisi ideoloogiaid seob. Ka Sarrazini puhul on seda märgata, kui vaadelda, kuidas on edasi antud konservatiivsete poliitikute arvamust ning kuidas suhtutakse töösse, traditsioonidesse või mitmekultuurilisse ühiskonda. Näiteks peab Sarrazin integreerumise eelduseks seda, et sisserännanud inimesed on valmis „muutama aja jooksul sakslasteks”, sest Sarrazini *meie*-grupp „ei soovi mingeid rahvusvähemusi” (Sarrazin 2013: 291) ning „ka saja aasta pärast peavad taanlased saama elada taanlastena taanlaste seas, sakslased sakslastena sakslaste seas, kui nad seda tahavad” (*ibid.*: 359).

Sarrazinile on meedias ette heidetud suhtumist inimestesse kui kapitali, kelle ainus eesmärk on tuua riigile majanduslikku kasu (Seibel *et al.* 2010). Sellist muljet tekitavad ka analüüsitud tekstis esinevad kollokatsioonid nagu inimeste *kvaliteet* (Sarrazin 2013: 21), samuti arutelud selle üle, kas muslimitest inimesed Saksamaale üldse mingit kasu toovad, või väide, et „muslimitest migrantide madal tööhõive ja sotsiaaltoetuste ulatuslik tarbimine läheb igale riigile nende loodud majanduslikust lisandväärtusest rohkem maksma” (*ibid.*: 243).

5.5. Analüüsi tulemuste arutelu

Eelnevates alapeatükkides analüüsiti võrdlevalt Saksamaa ja Eesti sotsiaalset konteksti ning teksti lingvistilisi omadusi. Sotsiaalse konteksti analüüsimisel selgus, et Saksamaal asetub teos diskursusesse, mis vähemalt peavoolumeedias seostab islamit juba niigi pigem negatiivsete nähtustega. Seda, kuidas teost Saksamaal tõlgendatakse, mõjutab ilmselt ka Sarrazini tuntus poliitiku ja majandusteadlasena – ühelt poolt võib tuntus muuta autori väited usaldusväärsemaks, teisalt aga võib see häälestada lugejat teosesse pigem kriitilisemalt suhtuma. Samuti sõltub teose ideoloogiline mõju lugeja eelnevast häälestusest ja isiklikest kogemustest. Stereotüüpidele tuginetakse eelkõige siis, kui teistsugune kogemus puudub. Kui Saksamaal oli küllalt palju neid, kes islamiusuliste inimestega oma era- või tööelus kokku ei puutunud, siis Eestis elavate lugejate puhul on kokkupuuted üldjuhul ilmselt veelgi harvemad.

Modaalsuse analüüsi tulemusena võib öelda, et valdav osa väidetest on tekstis esitatud kindlas kõneviisis ning mõtteid ja soove on omistatud ka teistele, eelkõige poliitilistele ja sotsiaalsetele vaenlastele. Kuna modaalsust väljendatakse eesti ja saksa keeles sarnaselt, st nii kõneviisi kui ka leksikaalsete vahendite abil, sai seda ka hästi võrrelda. Tekste analüüsides oligi näha mõningaid erinevusi. Enamasti seisnes erinevus lubatus- või tõenäosushinnangut andva väite sisus: eestikeelne tekst võib olla mitmeti mõistetav, sellest võib lugeda välja teistsugust prognoosi või on väite sisu kohati autori ideoloogiliste vaadetega vastuolus. Alati polnud võimalik hinnata muudatuse ideoloogilist mõju lugejale, kuid kohati on muslimeid tõlkes kujutatud negatiivsemana. Ühel juhul võib tegemist olla väga suure ideoloogilise muudatusega – nimelt räägitakse tõlkes ebaedust kui pärilikust omadusest. See tõlkes vastupidiseks muudetud väide haakub ka teoses eespool käsitletud teemadega ning mõjutab negatiivselt nii muslimitest kui ka Sarrazinist endast tekkivat kuvandit. See eksimus on aga ilmselt tingitud hooletusest. Mõne teise näite puhul on erinevus tingitud samuti teksti valesti mõistmisest, kuid mõnikord võib teatud valikute taga aimata ka grammatilisi põhjuseid. Modaalsuspartikli poolest erinevate väidete kohta võib aga öelda, et täieliku tõeväärtusega väitest on paaril juhul saanud osalise tõeväärtusega väide.

Pronoomenite *meie* ja *nemad* analüüsist selgus, et islamiusulisi ei nimetata teoses üldjuhul mitte inimesteks, vaid pigem migrantideks. Seega taandatakse nende olemus peamiselt sellele, et nad on migrantid. Samuti on teoses tihti kasutatud vastandust *meie* ja *nemad*. Siin tundub, et mõeldud on pigem Saksamaal või mujal elavaid sakslasi, ent kuna samas kontekstis räägitakse tihti ka euroopalikust õhtumaast ja euroopalikest väärtustest, võib ka eestlasest lugeja end *meie*-grupiga samastada. Pronoomenite kasutuses oli näha ka üht tähelepanuväärset erinevust, mis võib vastandust veelgi suurendada – nimelt räägitakse tõlkes *meie* kultuuri lammutamisest. Siin oli aga raske hinnata, miks selline muudatus tehti.

Erinevalt modaalsusest pidi lausete aktiivsust ja passiivsust analüüsides arvestama eesti ja saksa keele erinevate grammatikareeglitega ja keeleteoimetajate soovitusetega. Ka siin leidis erinevusi, kuid sageli oligi näha, et passiivne lause on tõlgitud aktiivseks ilmselt just keelekasutuse heast tavast lähtudes. Mõnel juhul oli aga näha, et kuigi muudatuse põhjused on tõenäoliselt grammatilised, on tõlkijal või toimetajal olnud valida mitme erineva lähenemise vahel. Ühel korral kujutatakse sellise valiku tulemusena muslimitest inimesi positiivsemalt, kui seda on tehtud originaaltekstis. Samuti oli ühel juhul näha, et muutunud on lause sõnastus – ka selle muudatuse mõju tundub olevat pigem positiivne. Tõlke ja

originaalteksti vahel leidub ka üksikuid erinevusi, mille puhul tõlge võib muuta muslimitest kujunevat pilti veidi negatiivsemaks. Üldiselt ei saa aga väita, et viis, kuidas sotsiaalseid osalejaid esitatakse, mõjutaks ideoloogilisust ühes või teises suunas.

Ideoloogiliselt kõige tähenduslikumaks osutus teose sõnavara. Valitud on sageli väljendusrikas ja selget kujutluspilti loov sõnavara, tihti on see teisitimõtlejatest või sotsiaalsetest vaenlastest rääkides ka naeru- või alavääristav. Iibe tõusust ja kasvust räägitakse sageli bioloogiadiskursusesse kuuluvate terminitega. Kõige enam ideoloogilisi erinevusi võis samuti märgata sõnavaras. Üks oluline muudatus puudutabki iibest rääkimiseks kasutatavat sõnavara: kui saksakeelses tekstis sõltub stiilivarjund vaadeldavast teemast, st sellest, kas räägitakse soovitatavast või soovimatust iibest, siis tõlkes seda näha ei ole. Sarnast tendentsi oli märgata sõna *kodumaa* kasutamisel: kui saksakeelses tekstis on tehtud selget vahet, millal nimetatakse üht riiki *kodumaaks* ja millal *külalismaaks*, siis tõlke keelekasutus annab mõista, et Saksamaa islamisulised elanikud võivad riiki pidada ka oma *uueks kodumaaks*. Ühel juhul oli näha, et sõnavalik on muutunud tõlkes neutraalsest negatiivseks ilmselt just autori negatiivse hinnangu tõttu. Üsna palju erineb eesti- ja saksakeelses tekstis ka fraseologismide kasutus. Mõnel juhul on fraseologism tõlkesse lisatud, mõnikord on aga originaalis leidunud fraseologism tõlkest ära jäetud, kohati mõjub autor eestikeelses tekstis üleolevamalt. Üldiselt jääb sõnavara võrreldes aga pigem mulje, et originaalis kujutatakse muslimeid negatiivsemalt kui tõlkes.

Intertekstuaalsust ei analüüsitud töö mahtu ja olemust arvestades nii põhjalikult kui teisi lingvistilisi tunnuseid. Siin tundub aga olevat ka vähem erinevusi tõlke ja originaali vahel ning neid ei saa üldjuhul pidada ideoloogiliselt oluliseks.

Nagu peatükis 5.4. näha, võis teksti põhjal tuvastada Sarrazini ideoloogilise ja sotsioloogilise vaenlase. Islamiusulisi inimesi on teoses enamasti kujutatud negatiivses kontekstis. Kuigi eestikeelses teoses ei ole negatiivse varjundiga sõnavara ja negatiivse teema vahel nii selget seost kui saksa keeles, luuakse tõlkes ja originaalis muslimitest siiski väga sarnane pilt. Siin on sobilik juhtida taas tähelepanu Walter Laqueuri tsitaadile (näide nr 116), mida Sarrazin teoses küll mainis, ent millel ta pikemalt ei peatunud. Seda, mil määral migratsioonitaustaga inimesed ühiskonda sulanduvad, mõjutab suuresti seesama vastuvõtukultuur, Sarrazini järgi *teretulemast-kultuur*, millest olulise osa lisaks sisserännanute endi soovile saada uue koduühiskonna täisväärtuslikuks liikmeks moodustab ka ühiskonna enamiku suhtumine erineva kultuuritausta ja religiooniga inimestesse. Kui inimene tunneb, et teda pole riigile vaja või et temasse suhtutakse juba

eos eelarvamustega, suureneb tõenäosus, et end marginaalsena tundvad inimesed eralduvad teistest. Eestis suhtutakse immigratsiooni ajaloolistel põhjustel pigem negatiivselt, samuti hindab 2015. aastal tehtud uuring Social Progress Index Eesti elanike sallivust sisserändajate suhtes väga madalaks (Ibrus 2015). Sarrazini teoses kajastuvad seisukohad võivad sallivust aga veelgi vähendada.

Eelarvamusi teistsuguse kultuuri- ja religioonitaustaga inimeste suhtes võib suurendada ka tõsiasi, et Sarrazin on hinnangud ja järeldused seostanud statistiliste andmetega. Kui lugeja teose keelt ega statistilisi valikuid kriitiliselt ei analüüsi ning kui ta on juba eelnevalt sisserändajate suhtes negatiivselt häälestatud, võivad eelarvamused veelgi süveneda. Kui Saksa meedias järgnes teose ilmumisele väga põhjalik arutelu, mille käigus avaldati Sarrazinile nii toetust kui ka kritiseeriti tema seisukohti, siis Eestis kujuneb hinnang Saksa ühiskonna sotsiaalsete olude kohta väiksema ja tihti ühekülgsema materjalivaliku põhjal.

Negatiivselt võib mõjuda ka see, kuidas Sarrazin käsitleb poliitilist korrektsust. Mõistel tundub Eesti meedias juba nüüdki olevat tihti irooniline varjund, samuti seostatakse seda pigem sõnavabaduse piiramisega. Poliitilise korrektsuse eesmärk vältida kellegi suhtes alavääristavat keelekasutust jääb seega tagaplaanile.

Kuigi Sarrazini teos on kirjutatud Saksa lugejale ning viitab Saksamaa sotsiaalsetele oludele, võib teoses kajastuv ideoloogia mõjutada ka Eesti lugejaskonda ning pikemas perspektiivis Eesti ühiskonda. Meedia kaudu jõuavad välismaal toimuvad sündmused ka meieni. See, milline üldpilt inimestel olukorrast välja kujuneb, sõltub väljaannete otsustest ja meediatarbija valikutest. Samuti võib teos mõningal määral mõjutada suhtumist Eesti vene rahvusest inimestesse. Seda, et meid *ohustab* sisseränne Venemaalt, mainis Sarrazin ka Tiit Matsulevitšiga peetud intervjuus, mis avaldati nii 2012. kui ka uuesti pärast tõlke ilmumist 2013. aastal (Matsulevitš 2013). Sellel, et inimeses nähakse vaid probleemi ja kehvu statistilisi näitajaid, võivad aga olla tõsised tagajärjed.

Kokkuvõte

Magistritöös analüüsiti, kuidas kujutatakse islamiusulisi inimesi Thilo Sarrazini teoses “Deutschland schafft sich ab” ja selle tõlkes eesti keelde. Kuna töö autori hinnangul võivad ühepoolse meediakajastuse tagajärjel kujuneda välja eelarvamused teistsuguse religiooni- või kultuuritaustaga inimeste suhtes, mis võivad omakorda viia ebavõrdsete sotsiaalsete oludeni ja n-ö nüüdisrassismini, otsustati tõlget ja originaali võrrelda kriitilise diskursuseanalüüsi abil. Meetodit on tõlke- ja originaalteksti võrdlemisel vähe kasutatud ning selleks pole töö autori teada loodud ka konkreetseid metodoloogilisi juhiseid. Küll aga on mõned tõlketeoreetikud arutlenud KDA ja tõlketeaduse seostamise võimaluste üle ning seda tegi erinevaid seisukohti võrreldes ja analüüsides ka siinse töö autor.

Magistritöös analüüsiti teose sissejuhatust ning seitsmendat ja üheksandat peatükki. Eesti- ja saksakeelset teksti analüüsiti võrdlevalt, keskendudes eelkõige tõlketekstis leiduvatele grammatilistele ja leksikaalsetele valikutele ning võimalikele põhjustele, miks sellised otsused langetati. Lisaks analüüsiti võrdlevalt Saksamaa ja Eesti sotsiaalset konteksti, mis mõjutas teose koostamist ja selle tõlgendamist, ning arutleti võimalike sotsiaalsete tagajärgede üle. Töö autor toetus tõlget ja originaali analüüsides teoreetilistele allikatele, isiklikule kogemusele ja keeletunnetusele. Töö eesmärk oli jõuda järeldusele, kuidas kujutatakse teoses islamiusulisi inimesi, kas tõlkija või toimetaja valikud on kuidagi mõjutanud teksti ideoloogilisust ning mida võib selliste ideoloogiate levik endaga kaasa tuua. Samuti püüti töö käigus välja selgitada, kas KDA sobib originaali ja tõlke võrdlemiseks.

Pärast teose keele analüüsimist võib väita, et Sarrazinile ei heidetud rassistlikke seisukohti ette asjata. Tekstianalüüsile tuginedes oli võimalik tuvastada autori ideoloogiline ja sotsioloogiline vaenlane, kelleks olid vastavalt poliitiline korrektsus ja islam. Samuti võis analüüsi tulemusel näha, et islamiusulisi inimesi on kujutatud eelkõige negatiivses kontekstis. Selline käsitus muudab Eesti islamidiskursuse veelgi kallutatumaks ning võib vähendada eestlaste sallimatust teistsuguse religioosse või kultuurilise taustaga inimeste suhtes.

Võrdleva lingvistilise analüüsi tulemusel saadi teada, et eestikeelse teksti keelekasutuse ideoloogiline mõju erineb kohati saksakeelse teksti arvatavast mõjust. Kuigi tekstis on ka olulise tähtsusega muudatusi, ei saa aga siiski väita, et analüüsitud eestikeelses tekstiosas oleks keelekasutus tervikuna muutunud originaaliga võrreldes neutraalsemaks või vastupidi. Selleks on negatiivsed ja positiivsed muudatused siiski üsna ühtlaselt jagunenud. Vaid sõnavara puhul tundus töö autorile, et tõlkesse valitud sõnavara kujutab islamiusulisi inimesi neutraalsemalt.

Kuna tõlkes võis originaaliga võrreldes siiski näha olulisi erinevusi, peab magistritöö autor tõlke- ja origininaalteksti ideoloogilisuse võrdlemist ning keeleliste valikute ideoloogilisusest rääkimist kahtlemata vajalikuks. Selle tulemusena tõuseks ka tõlkijate teadlikkus oma valikute võimalikust mõjust. Sarnaselt eespool käsitletud tõlketoreetikutele leiab magistritöö autor, et KDAd tõlke ja originaali võrdlemiseks kasutades tuleb arvestada nii tõlkimise mitmetahulise olemusega, tõlkija võimalike eelteadmistega lähtekeele ja kultuuri kohta kui ka keelte grammatiliste omapäradega.

Eelneva põhjal on võimalik järeldada, et tõlketekst võib erineda ideoloogilisuse poolest originaalist ning selle taga võib näha nii sotsiaalset ja diskursiivset konteksti kui ka tõlketeksti lingvistilisi omadusi. Ideoloogiliselt olulised muudatused võivad sealjuures olla tingitud erinevatest teguritest. Lisaks lähtekeele oskusele, tõlkija või toimetaja hooletusele ja keelte grammatilistele omadustele võivad selliste muudatuste taga olla ka muud põhjused, mida kõrvaltvaatajal on raske tuvastada. Võimalik, et siin võib mängida rolli tõlkija või toimetaja ideoloogiate süsteem.

Magistritöös analüüsiti siiski vaid väikest osa teosest, mis omakorda moodustab ühe osa mitmekülgsest islamidiskursusest. Et oleks aga võimalik teha selgeid järeldusi ka selle kohta, mil määral mõjutab tõlkijat sihtkultuuri vastavateemaline diskursus, tuleks lisaks põhjalikult analüüsida peavoolumeedia kaudu levivaid tõlketekste, arvamused ja intervjuusid. Lisaks tasuks edaspidi analüüsida seda, kuidas on sama teksti tõlkinud erinevad tõlkijad, ning kas teatud lingvistiliste valikute taga võib näha diskursuse mõju.

Töö autor ei ole usklik, kuid on üles kasvanud kristlikus kultuuriruumis. Saksamaal veedetud aja jooksul on tal olnud võimalus puutuda kokku ka teiste kultuuride ja religioonide esindajatega, sealjuures islamiusuliste inimestega, ning ta usub, et kedagi ei tohiks halvustada pelgalt tema religioosse või kultuurilise kuuluvuse pärast.

Zusammenfassung

Darstellung der Menschen muslimischen Glaubens in Thilo Sarrazins Buch „Deutschland schafft sich ab“ und in dessen Übersetzung „Saksamaa käib maha“. Eine vergleichende kritische Diskursanalyse

Die vorliegende Masterarbeit befasst sich mit der ideologischen Darstellung der Menschen muslimischen Glaubens in Thilo Sarrazins Buch und in dessen Übersetzung ins Estnische. Ziel war es, festzustellen, wie die Menschen muslimischen Glaubens im Text präsentiert wurden, ob sich die ideologische Darstellung im estnischsprachigen Text geändert hat, und zu welchen Folgen diese Ideologie führen kann. Darüber hinaus sollte herausgefunden werden, inwieweit sich die Methode für die vergleichende Analyse des Originals und der Übersetzung anwendbar ist. Die Masterarbeit lehnte sich methodisch hauptsächlich an die dialektisch-relationale kritische Diskursanalyse von Norman Fairclough an, dabei wurden aber auch theoretische Ansätze verschiedener Autoren der Übersetzungswissenschaft berücksichtigt. Um das genannte Ziel zu erreichen, wurden zum Einen der soziale Kontext der jeweiligen Länder, und zum Anderen die grammatischen und lexikalischen Eigenschaften der Texte vergleichend analysiert.

Zusammenfassend lässt sich sagen, dass es mehrere Unterschiede in der ideologischen Darstellung der Menschen muslimischen Glaubens gab. Die Gründe dafür waren grammatisch bedingt oder lagen an Missverständnissen des Originaltextes, darüber hinaus konnten manche Gründe nicht festgestellt werden. Allerdings ergab sich hieraus nicht, dass die Übersetzung als Ganzes aus ideologischer Sicht neutraler oder negativer wurde.

Im Ergebnis wurde deutlich, dass sich das ideologische Bild mit der Übersetzung ändern kann. Kritische Diskursanalyse als Methode lässt sich erfolgreich anwenden, allerdings ist es mit den besonderen Faktoren, die im Übersetzungsprozess wirken, zu rechnen.

Um die Frage, inwieweit die linguistischen Eigenschaften diskursabhängig sind, beantworten zu können, bedarf es weiterer Analysen. Dafür sollte der islamische Diskurs in den Medien und in anderen Übersetzungen untersucht werden. Wünschenswert wäre auch eine Studie, in der verschiedene Übersetzungen eines Textes vergleichend untersucht werden.

Kasutatud allikad

1. Primaarsed allikad

Sarrazin, Thilo (2010). Deutschland schafft sich ab. Wie wir unser Land aufs Spiel setzen. München: Deutsche Verlags-Anstalt.

Sarrazin, Thilo (2013). Saksamaa käib maha. Ohtlik mäng oma riigiga. Tõlkinud Janno Toots. Tallinn: OÜ Hea Lugu.

2. Sekundaarsed allikad

2.1. Statistilised allikad ja uuringute analüüsid

Bertelsmaann 2009 = Zuwanderer in Deutschland. Ergebnisse einer repräsentativen Befragung von Menschen mit Migrationshintergrund. Durchgeführt durch das Institut für Demoskopie Allensbach im Auftrag der Bertelsmann Stiftung. http://www.ifd-allensbach.de/uploads/tx_studies/7405_Zuwanderer.pdf (1.05.2015)

Bieleveldt, Heiner (2008). Das Islambild in Deutschland. Zum öffentlichen Umgang mit der Angst vor dem Islam. Berlin: Deutsches Institut für Menschenrechte. http://www.institut-fuer-menschenrechte.de/uploads/tx_commerce/essay_no_7_das_islambild_in_deutschland.pdf (14.04.2015)

Bundestagswahl 2013 = <http://wahl.tagesschau.de/wahlen/2013-09-22-BT-DE/> (05.04.2015)

Destatis 2010 = Bevölkerung und Erwerbstätigkeit. Bevölkerung mit Migrationshintergrund – Ergebnisse des Mikrozensus 2010. Statistisches Bundesamt, Wiesbaden. https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/Bevoelkerung/MigrationIntegration/Migrationshintergrund2010220107004.pdf?__blob=publicationFile (05.04.2015)

Destatis 2014 = Bevölkerung nach Geschlecht, Alter, Staatsangehörigkeit, Familienstand und Religionszugehörigkeit. Zensus 2011: Endgültige Ergebnisse. Statistische Ämter des Bundes und der Länder. https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/Bevoelkerung/Zensus/ZensusBuLa5121101119004.pdf?__blob=publicationFile (05.04.2015)

Egeler, Roderich (2009). Endgültiges amtliches Ergebnis der Bundestagswahl 2009. [Presseiteade] http://www.bundeswahlleiter.de/de/bundestagswahlen/BTW_BUND_09/presse/75_EndgueltigesErgebnis.html (05.04.2015)

Foroutan, Naika (2012). Muslimbilder in Deutschland. Wahrnehmungen und Ausgrenzungen in der Integrationsdebatte. Expertise im Auftrag der Abteilung Wirtschaft- und Sozialpolitik der Friedrich-Ebert-Stiftung. Bonn. <http://library.fes.de/pdf-files/wiso/09438.pdf> (10.04.2015)

Hafez, Kai, Carola Richter (2007). Das Islambild von ADR und DZF. – Aus Politik und Zeitgeschichte. Islam. 26–27/2007, S. 40–46. <http://www.bpb.de/apuz/30402/das-islambild-von-ard-und-zdf> (14.04.2015)

HarzIV.org = Hartz IV Anteil bei Ausländern dramatisch hoch. [Artikel Harz IV-st rääkival informatiivsel veebilehel.] 25.10.2010. <http://www.hartziv.org/news/20101125-hartz-iv-anteil-bei-auslaendern-dramatisch-hoch.html> (14.04.2015)

Haug, Sonja, Stephanie Müssig, Anja Stichs (2009). Muslimisches Leben in Deutschland. Nürnberg.

http://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Publikationen/Forschungsberichte/fb06-muslimisches-leben.pdf?__blob=publicationFile (15.04.2015)

Ibrus, Kadri (2015). Eesti sotsiaalne areng on Tšehhi ja Uruguayga samal tasemel. – Eesti Päevaleht, 22.04.2015.

Pollack, Detlef (2010). Studie „Wahrnehmung und Akzeptanz religiöser Vielfalt“. Bevölkerungsumfrage des Exzellenzclusters „Religion und Politik“. Münster. http://www.uni-muenster.de/imperia/md/content/religion_und_politik/aktuelles/2010/12_2010/studie_wahrnehmung_und_akzeptanz_religioeser_vielfalt.pdf (14.04.2015)

Statista 2015 = Bevölkerung – Zahl der Einwohner in Deutschland von 2002 bis 2014 (in 1.000). <http://de.statista.com/statistik/daten/studie/1217/umfrage/entwicklung-der-gesamtbevoelkerung-seit-2002/> (05.04.2015)

Statistika 2011a = Eesti rahvaarv, rahvastiku koosseis ja paiknemine 2011. aasta rahvaloenduse tulemuste põhjal. Koostanud Diana Beltadze, Statistikaamet. www.stat.ee/dokumendid/67466 (05.04.2015)

Statistika 2011b = Rahva ja eluruumide loendus – Rahva ja eluruumide loendus 2011 – Rahvastiku demograafilised ja etno-kultuurilised näitajad – Usk. http://www.stat.ee/sabuendus?db_update_id=14122 (06.04.2015)

2.2. Muud allikad

Angermüller, Johannes, Dominique Maingueneau, Ruth Wodak (2014). The Discourse Studies Reader: Main currents in theory and analysis. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Beaton, Morven (2007). Interpreted Ideologies in Institutional Discourse. The Case of European Parliament. – The Translator, Vol. 13, Nr. 2, pp. 271–296. http://www.researchschool.org/intranets/534_7-Beaton.pdf (05.04.2015)

Boxill, Bernard (ed.) (2001). Race and Racism. Oxford readings in philosophy. Oxford: Oxford University Press.

Chilton, Paul, Christina Schäffner (eds.) (2002). Politics as Text and Talk: Analytic approaches to political discourse. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Chilton, Paul (2004). Analysing Political Discourse. Theory and practice. Routledge: London and New York.

EKG II = Erelt, Mati, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare (1993). Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: kiri. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.

EKK = Erelt, Mati, Tiiu Erelt, Kristiina Ross. Eesti keele käsiraamat. Võrguväljaanne. <http://www.eki.ee/books/ekk09/index.php?p=6&p1=3&id=521> (1.05.2015)

- Engel, Ulrich (1996).** Deutsche Grammatik. 3., korrigierte Auflage. Heidelberg: Julius Groos Verlag.
- Fairclough, Norman (1989).** Language and Power. Longman.
- Fairclough, Norman (2001).** Language and Power. Second Edition. Longman.
- Fairclough, Norman (2006).** Discourse and Social Change. Polity Press.
- Fairclough, Norman (2008).** Analysing Discourse: Textual analysis for social research. London and New York: Routledge.
- Fairclough, Norman (2009).** A Dialectical-Relational Approach to Critical Discourse Analysis in Social Research. – Ruth Wodak, Michael Meyer (eds.). Methods of Critical Discourse Analysis. Second Edition. Sage Publications, pp. 162–186.
- Fairclough, Norman (2010).** Critical discourse analysis and the marketisation of public discourse. – Fairclough, Norman. Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language. Longman, pp. 91–126.
- Fairclough, Norman (dateerimata).** Critical Discourse Analysis.
www.ling.lanccs.ac.uk/staff/norman/critdiscanalysis.doc (25.02.2015)
- Foucault, Michel (2005).** Diskursuse kord. Collège de France'i inauguratsiooniloeng 2. detsembril 1970. Tallinn: Varrak.
- Felluga, Dino (2011).** Modules on Marx: On Ideology. Introductory Guide to Critical Theory.
<https://www.cla.purdue.edu/english/theory/marxism/modules/marxideology.html>
(14.03.2015)
- Fontana, Benedetto (1993).** Hegemony and Power – On the Relation between Gramsci and Machiavelli. University of Minnesota Press: Minneapolis, London.
- Gee, James Paul (dateerimata).** Discourse Analysis: What Makes it Critical?
<http://www.jamespaulgee.com/sites/default/files/pub/CriticalDiscourse.pdf> (10.03.2015)
- Grice, H. P. (1975).** Logic and Conversation. – Cole *et al* (eds). Syntax and Semantics 3: Speech acts. Elsevier, pp. 41–58. <http://www.ucl.ac.uk/ls/studypacks/Grice-Logic.pdf> (21.03.2015)
- Halliday, M. A. K. (2004).** An Introduction to Functional Grammar. Third Edition. Ed. Christian M. I. M. Matthiessen. London: Hodder Arnold.
- Hatim, Basil, Ian Mason (1997).** The Translator as Communicator. London and New York: Routledge.
- Hiio, Toomas (2010).** Saksamaal nii ei räägita. – Sirp, 5.11.2010. <http://www.sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/saksamaal-nii-ei-raeagita/> (15.05.2015)
- Hirv, Jaanika (2011).** Ideology in Translation/Transfer: Media Coverage on the "Bronze Night" in Eesti Rahvusringhääling, BBC and Deutsche Welle. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Hogg, Michael A., Graham M. Vaughan (2002).** Social psychology. 3rd edition. London: Prentice Hall.
- Jäger, Siegfried (2000).** Theoretische und methodische Aspekte einer Kritischen Diskurs- und Dispositivanalyse. – Reiner Keller, Andreas Hirsland, Werner Schneider, Willy Viehöver (Hrsg). Handbuch Sozialwissenschaftliche Diskursanalyse. Opladen (Leske + Budrich).

[http://www.diss-
duisburg.de/Internetbibliothek/Artikel/Aspekte_einer_Kritischen_Diskursanalyse.htm](http://www.diss-
duisburg.de/Internetbibliothek/Artikel/Aspekte_einer_Kritischen_Diskursanalyse.htm)
(14.04.2015)

- Jäger, Siegfried, Florentine Maier (2009).** Theoretical and Methodological Aspects of Foucauldian Critical Discourse Analysis and Dispositive Analysis. – Ruth Wodak, Michael Meyer (eds). *Methods of Critical Discourse Analysis*. Second Edition. Sage Publications, pp. 34–61.
- Lande, Ilze (2010).** The Role of Critical Discourse Analysis in the Translation of Political Texts. Magistritöö. Aarhus: Aarhusi Ülikool.
http://pure.au.dk/portal/files/12440/Masters_Thesis_Ilze_Lande_2010.pdf (29.03.2015)
- Lazar, Michelle M. (2005).** *Feminist Critical Discourse Analysis: Gender, power and ideology in discourse*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Leonardi, Vanessa (2010).** Equivalence in Translation: Between Myth and Reality. – *Translation Journal*, Vol. 4, Nr 4. <http://translationjournal.net/journal/14equiv.htm> (29.03.2015)
- Lepp, Maie (2004).** Grammatik ist kinderleicht! Lihtne saksa keele grammatika. Tallinn: Tea.
- Mandra, Katrin (2008).** Deontiline modaalsus poliitikute arvamuskirjanduses. – *Keel ja Kirjandus*, nr 3, lk 178–193.
- Marling, Raili (2013).** Tekstilingvistika ja diskursuseanalüüs. 8. loeng. Tartu Ülikoolis 2013. aasta sügissemestril peetud loengukursus.
- Matsulevitš, Tiit (2013).** VANA KULD: multikulti on läbi kukkunud, hüüab vaikiva enamuse hääl Thilo Sarrazin. – *Eesti Ekspress*, 27.11.2013.
<http://ekspress.delfi.ee/news/paevauudised/vana-kuld-multikulti-on-labi-kukkunud-huuab-vaikiva-enamuse-haal-thilo-sarrazin?id=65197544> (1.05.2015)
- Meyer, Michael (2001).** *Between Theory, Method and Politics*. – Ruth Wodak, Michael Meyer (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- Miles, Robert, Malcolm Brown (2003).** *Racism*. Second Edition. London and New York: Routledge.
- Monteiro, Maria Goreti (2006).** Choosing not to translate: Zero translations in the first Portuguese Robinson Crusoe. – Pym, Anthony, Miriam Shlesinger, Zuzana Jettmarova. *Sociocultural Aspects of Translating and Interpreting*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, vol. 6, lk 73–80.
- Munday, Jeremy (2007).** Translation and Ideology. Encounters and Clashes. Special Issue – Cunico, Sonia, Jeremy Munday (eds.). *The Translator. Studies in Intercultural Communication*. Vol. 13, Nr. 2, pp. 195–218.
- Munday, Jeremy (2012).** *Evaluation in Translation: Critical points of translator decision-making*. London and New York: Routledge.
- Palmaru, Raivo (2011).** 1. Teema: kõneteo (kõneakti) teooria. Tallinna Ülikooli kommunikatsiooniteooria seminari konspekt.
<http://komteooria.pbworks.com/w/file/45923376/01cK%C3%B5neteguPDF.pdf>
(21.03.2015)

- Reisigl, Martin, Ruth Wodak (2001).** Discourse and Discrimination. Rhetorics of Racism and Antisemitism. London and New York: Routledge.
- Richardson, John E. (2004).** (Mis)representing Islam: The racism and rhetoric of British broadsheet newspapers. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Richardson, John E. (2007).** Analysing Newspapers. An Approach from Critical Discourse Analysis. Palgrave Macmillan.
- Sarrazini biograafia** = Bibliographie. [Thilo Sarrazini kodulehe peatükk] <http://www.thilo-sarrazin.de/biografie.html> (28.08.2015)
- Schäffner, Christina (2004).** Political Discourse Analysis from the Point of View of Translation Studies. – Journal of Language and Politics 3:1. John Benjamins Publishing Company, pp. 117–150.
- Searle, John R. (2011).** Speech Acts: An essay in the philosophy of language. Cambridge: Cambridge University Press.
- Seibel, Andrea, Joachim Fahrún, Hajo Schumacher (2010).** Thilo Sarrazin – „Ich bin kein Rassist“. – Berliner Morgenpost, 28.08.2010. <http://www.morgenpost.de/berlin-aktuell/article1385382/Thilo-Sarrazin-Ich-bin-kein-Rassist.html> (13.03.2015)
- Seifert, Wolfgang (2012).** Sozialkunde Deutschlands: Einleitung. [Internetiversioon] <http://www.bpb.de/politik/grundfragen/deutsche-verhaeltnisse-eine-sozialkunde/138012/geschichte-der-zuwanderung-nach-deutschland-nach-1950?p=all> (14.04.2015)
- SES 2007** = Elisabeth Kibbermann, Salme Kirotar, Paula Koppel. Saksa-eeesti sõnaraamat. Toimetanud ja täiendanud Anne Arold, Mari Tarvas ja Mari-Ann Palm. Tallinn: Valgus.
- Uuspõld, Ellen (1989).** Modaalsetest ja modaalsest predikaadist eesti keeles. – Keel ja Kirjandus, nr 8, lk 468–477.
- Van Dijk, Teun Adrianus (2005).** Ideoloogia. Multidistsiplinaarne käsitus. Tõlkinud Merit Karise. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Van Dijk, Teun Adrianus (2008).** Discourse and Power. New York: Palgrave Macmillan.
- Van Dijk, Teun Adrianus (2009).** Society and Discourse. How Social Contexts Influence Text and Talk. Cambridge: Cambridge University Press.
- Venuti, Lawrence (2008).** The Translator's Invisibility. A History of Translation. Second Edition. London and New York: Routledge.
- Venuti, Lawrence (2013).** Translation Changes Everything. Theory and Practice. London and New York: Routledge.
- Wodak, Ruth, Michael Meyer (toim) (2009).** Methods of Critical Discourse Analysis. Second Edition. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Anni Marie Kunder,

(autori nimi)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Islamiusuliste inimeste kujutamine Thilo Sarrazini teoses „Deutschland schafft sich ab” ja selle tõlkes „Saksamaa käib maha”. Võrdlev analüüs kriitilise diskursuseanalüüsi meetodi abil”,

(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on Terje Loogus, PhD,

(juhendaja nimi)

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **18.05.2015**